

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ÇOK KÜLTÜRLÜ GÂVUR MAHALLESİ'NDEN GETTOLAŞAN
HANÇEPEK'E BİR MAHALLENİN SOSYAL DÖNÜŞÜMÜ:
DİYARBAKIR-HASIRLI MAHALLESİ ÖRNEĞİ

ADNAN ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. YASİN AKTAY

KONYA-2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

ÇOK KÜLTÜRLÜ GÂVUR MAHALLESİ'NDEN GETTOLAŞAN
HANÇEPEK'E BİR MAHALLENİN SOSYAL DÖNÜŞÜMÜ:
DİYARBAKIR-HASIRLI MAHALLESİ ÖRNEĞİ

ADNAN ÇELİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
PROF. DR. YASİN AKTAY

KONYA-2010

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan ÇELİK		
	Numarası	064205001001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
	Tezin Adı	Çokkültürlü Gavur Mahallesi'nden Gettolaşan Hançepek'e Bir Mahallenin Sosyal Dönüşüm: Diyarbakır-Hasırlı Mahallesi Örneği		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Adnan ÇELİK

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan ÇELİK		
	Numarası	064205001001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	SOSYOLOJİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Yasin AKTAY		
Tezin Adı		Çok Kültürlü Gavur Mahallesi'nden Gettolaşan Hançepek'e Bir Mahallenin Sosyal Dönüşümü: Diyarbakır-Hasırlı Mahallesi Örneği		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Çok Kültürlü Gavur Mahallesi'nden Gettolaşan Hançepek'e Bir Mahallenin Sosyal Dönüşümü: Diyarbakır-Hasırlı Mahallesi Örneği” başlıklı bu çalışma 15/06/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr. Yasin AKTAY	Danışman	
Prof. Dr. Birol AKGÜN	Üye	
Doç. Dr. Ertan ÖZENSEL	Üye	

ÖNSÖZ

“Eski Paris artık yok, ne yazık, bir şehrin şekli, bir faninin kalbinden daha çabuk değişiyor.” –Baudelaire-

Mezopotamya’nın zengin ve verimli toprakları, insanlığın ilk evrelerinden beri bu coğrafyada yaşayan kültür ve medeniyetlere bolluk ve bereketini sunmada oldukça cömert davranmıştır. Tarihteki birçok kültüre beşiklik etmiş olan Diyarbakır, Mezopotamya’daki bu bolluk ve bereketin kalbinde yer alan kadim bir şehirdir. Onlarca farklı medeniyete ev sahipliği yapmış olan Diyarbakır, kültürel çeşitliliğin bütün renklerini bir arada taşıyan bir ebru tasarımı gibidir. Üç büyük semavi dine mensup topluluklardan tutun, güneşe tapan Şemsilere, özgün gelenekleri ve dini ritüelleri ile Yezidilere ve daha nice farklı etnik ve dini topluluğun bir arada yaşamalarına kucak açan Diyarbakır, bu kadim kültürünü ve tarihini surlardaki burçlara, kentin tarihi eserlerindeki duvarlara ve sözlü geleneğin belleğine kazımıştır.

Diyarbakır, tarih boyunca ev sahipliği yaptığı bütün kültür ve medeniyetlerin acıları ile yoğrulmuş mistik bir barınak gibidir. Yakın bir geçmişe kadar birçok farklı etnik ve dini kimliğin bir arada yaşadığı bir çokkültürlülük kenti olan Diyarbakır, günümüzde bu dokusunu yitiren çorak bir kültür deltasına dönüşmüştür. Kentin en eski yerleşim merkezini oluşturan sur içinde yer alan ve en az kentin şehir hayatı ile yaşıt olan Hasırlı Mahallesi, halkın diliyle Gâvur Mahallesi ya da Hançepek’in sosyal değişimini incelemeye çalıştığım bu tezin yazımı süresince hissettiğim en yegâne duygu hep *acı* oldu. Kentten gidenlerin bıraktığı acıyı, yine kente kendi istekleri dışında gelenler üstlendi, üstelik getirdikleri kendi acılarını da buna ekleyerek.

Levi-Strauss “*etnograf günahları ödemenin simgesidir*” diye yazar. Hasırlı Mahallesi’ndeki sosyal değişimi Sözlü tarih yöntemi ile incelemeye karar vermem, belki de bu cümlenin derinliklerindeki vicdani yükümlülükte saklı. Kimlik politikalarının çokça tartışıldığı, siyasal bir gündemin sürekli canlı tutulduğu ve gün geçtikçe daha fazla aynılaştan, tek tipleşen Diyarbakır’da; yakın bir geçmişe kadar

yaşanan çokkültürlülüğü hatırlamak, insanların belleğinden o günlere dair sözcükleri geri çağırmak, bir arada yaşama olanaklarının yüzyıllar boyunca sorunsuz bir şekilde devam ettiğini hatırlatmak belki de en fazla ihtiyaç duyulan şey şimdilerde. Bu çalışmanın, bahsettiğim hatırlamaya vesile olmasını umuyorum.

Çalışmaya başından beri destek sunan, entelektüel tecrübesi ile bana yol gösteren danışmanın Prof. Dr. Yasin Aktay’a, yüksek lisans ders hocalarım Prof. Dr. Abdullah Topçuoğlu’na, Doç. Dr. Mustafa Aydın’a, Doç. Dr. Ramazan Yelken’e ve Doç. Dr. Köksal Alver’e şükranlarımı sunarım. Ayrıca fikirleri ile tez yazım süresince bana rehberlik eden Dr. Meziyet Mozakoğlu’na, sözlü tarih konusunda her daim bana destek sunan Haydar Darıcı’ya ve tezin başından sonuna kadar, yazımın her aşamasında yanımda olan, görüş ve önerileriyle katkıda bulunan ve yazdığım bütün metinlerin redaksiyonunu yapan arkadaşım Burcu Küçükkeleş’e çok teşekkür ederim.

Ayrıca sözlü tarih görüşmeleri kapsamında benimle konuşmayı kabul eden ve sorularıma içtenlikle cevap veren bütün görüşmecilere minnettarım. Bu çalışmada en fazla onların hatırladıkları ve paylaştıkları değerlidir. Son olarak Hasırlı Mahallesi sakinlerine, mahalle muhtarına, Kadın Destek Merkezi ve ÇATOM yetkililerine de katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan ÇELİK	Numarası: 064205001001
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Sosyoloji	
	Danışmanı	Prof. Dr. Yasin AKTAY	
Tezin Adı		Çokkültürlü Gavur Mahallesi'nden Gettolaşan Hançeppek'e Bir Mahallenin Sosyal Dönüşüm: Diyarbakır-Hasırlı Mahallesi Örneği	

ÖZET

Bu çalışmada, 20. yüzyıl Türkiye'sinde bir büyük sosyal dönüşüm örneği olan Hasırlı, halk arasındaki deyişle Gavur ya da Hançeppek Mahallesi'nin çokkültürlülük deneyiminden gettolaşmaya doğru evrilen dönüşüm serüveni incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın amacı, özellikle 1950'ler öncesinde mahallede bir çokkültürlülük deneyimi yaşandığını, ardından birtakım yerel ve ulusal dinamikler sebebiyle mahallenin çokkültürlü dokusunu yitirdiğini, özellikle 1980'ler sonrasında ise çevreden yoğun göç olarak bir gettolaşma süreci yaşadığını çeşitli kaynaklar ve sözlü tarih görüşmeleri aracılığıyla göstermeye çalışmaktır.

Yapılan sözlü tarih görüşmeleri ve faydalanan kaynaklar sonucunda mahallede özellikle 1950'ler öncesinde başta Ermeniler olmak üzere Süryaniler, Keldaniler, Yezidiler ve Yahudilerin yaşadığı gözlemlenmiştir. Ermeniler ve Süryanilerin başını çektiği zanaatkar zümre, mahallenin o dönemde sosyoekonomik düzeyinin yüksek olmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak toplumsal ilişkiler üst düzeyde tutulabilmiş, başta ekonomik dolaşım sebebiyle de şehrin kalan bölümleriyle sıkı ilişkiler sağlanmıştır. Tüm bu süreç içerisinde Hasırlı Mahallesi'nde bir çokkültürlülük deneyimi yaşanmıştır. Nitekim görüşmecilerin aktardığı deneyimlerde de bu paylaşımın yüksek miktarda olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, Tehcir , Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları ve

Kıbrıs Olayları gibi ulusal dinamikler ile kırdan kente göç, ekonomik sebepler, eğitim olanakları gibi yerel dinamiklere bağlı olarak Gayrimüslimlerin büyük bir çoğunluğu ülkenin batısına ya da başka ülkelere göç etmeye başlamıştır. Gidenlerin sayısının artmasıyla birlikte, 1990'lı yıllara gelindiğinde mahalle çokkültürlü dokusunu tamamen kaybetmiştir.

1990 sonrasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşanan şiddet olayları neticesinde köyü boşaltılan, kendi isteğiyle göç eden ya da göç etmek zorunda kalan insanlar akın akın Diyarbakır şehir merkezine göç etmeye başlamıştır. Malsız mülksüz şehre göç eden bu zümreler için özellikle Suriçi'nde kalan Hasırlı Mahallesi gibi yerleşim yerleri adeta bir sığınak vazifesi görmüştür. Sonuçta şu an Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan ailelerin büyük bir çoğunluğunun zorunlu göç sonrası mahalleye yerleştiğini ve sosyo-ekonomik düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle hareketlilik imkânlarının sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Yoksulluğun yoğun bir biçimde yaşanması, etnik ve sınıfsal konumları birbirine çok yakın homojen bir kesimin mahallede yoğunlaşması, suç ve madde kullanım oranlarının diğer mahallelere oranla oldukça yüksek olması, mahallenin kentteki mekânsal ayrışmanın en uç örneklerinden birini oluşturması ve buna bağlı olarak kendi içine kapanması gibi olgular bize bir gettolaşma deneyiminin yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Mahalle, Göç, Yerinden Edilme, Çokkültürlülük, Gettolaşma, Azınlıklar, Gayrimüslimler, Gavur Mahallesi, Hançepek, Hasırlı Mahallesi, Mekansal Ayrışma, Sosyal Dışlanma.

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Adnan ÇELİK	Numarası: 064205001001
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Sosyoloji	
	Danışmanı	Prof. Dr. Yasin AKTAY	
Tezin İngilizce Adı		Social Transformation of A District from A Multicultural Non-Muslim Neighbourhood to Hançeppek at The Edge of Ghettoization: Example of Diyarbakır- Hasırlı Neighbourhood	

ABSTRACT

Hasırlı District, named as Gavur Neighbourhood by local people, had become an important example of social transformation from multiculturalism to ghettoization in 20th century's Turkey. The multicultural identity of the district lost its strength after 1950s due to several local and national dynamics and the intensive migration from surroundings especially after 1980s triggered the ghettoization. This study elaborates the social transformation of Hasırlı by employing various sources and oral history interviews.

It was observed that Assyrians, Chaldeans, Yezidis, Jews and notably Armenians were inhabitants of the district especially before 1950s and the artisan community mainly of Armenians and Assyrians contributed to the improvement of socio-economic standards. The social relations within the community were hence fostered while stronger relations with the rest of the city were also established. Throughout this whole period, the multiculturalism was experienced with its all strengths. The Non-Muslim communities, however, started to emigrate to western Turkey as a result of national dynamics like deportation, the Events of September 6-7, Wealth Tax, the Events of Cyprus,

etc. and local dynamics like migration from countryside to cities, educational opportunities, etc. The district thereby lost its multicultural identity by 1990s.

Following the violence in Eastern and South-eastern Regions during 1990s, either by their own will or because they were subjected to do so, many people from the countryside migrated to Diyarbakır city center. The Suriçi area which covers many neighbourhoods including Hasırlı became a shelter for those immigrants who did not have any property. Consequently, immigrant families with low socio-economic standards became the inhabitants of Hasırlı and today the factors like poverty, higher use of drugs and increasing crime rates compared to other neighbourhoods, etc. indicate that the ghettoization is experienced in the district.

Keywords: Neighbourhood, Migration, Forced Displacement, Multiculturalism, Ghettoization, Minorities, Non-Muslims, “Gavur” Neighbourhood, Hançepek, Hasırlı Neighbourhood, Spatial Separation, Social Exclusion.

Şekiller Listesi

Şekil-1: Surp Giregos Kilisesi.....	145
Şekil-2: Diyarbakır'ın Son Ermenileri.....	145
Şekil-3: Meryem Ana Kilisesi.....	146
Şekil-4: Hasırlı Mahallesi'ndeki 3. Ermeni Kilisesi: Protestan Ermeni Kilisesi.....	146
Şekil-5: Kilisenin Arka Bahçesi.....	147
Şekil-6: Yıkılan Kilisenin Bir Bölümü.....	147
Şekil-7: Gayrimüslimlerin Ticaret Yaptığı Borsa Binası.....	148
Şekil-8: Eski Bir Ermeni Konağı.....	148
Şekil-9: Marpetyun Keldani Kilisesi.....	149
Şekil-10: Keldani Kilisesi'nin İçinde Yer Alan Eski Bir Manastır.....	150
Şekil-11: Surp Giregos Kilisesi'nin Yeni Sakinleri.....	150
Şekil-12: Eski Bir Ermeni Konağının Yeni Sakini.....	151
Şekil-13: Giregos Ermeni Kilisesi'nin Tapusuna Kayıtlı Evin Yeni Sakini.....	151
Şekil-14: Hasırlı Mahallesi'nin Yeni Esnafları.....	152
Şekil-15: Hasırlı Mahallesinin Yeni Sakinleri: Çingeneler.....	152
Şekil-16: Sokakta Çalışan Çocuklar.....	153
Şekil-17: Göç Mağduru Genç Kadınlar.....	153
Şekil-18: Hasırlı Mahllesi'nin “Küçe”lerinden Bir Kare.....	154
Şekil-19: Hasırlı Mahallesi'nde bir Sokak.....	155
Şekil-20: Mahalledeki Dayanışma Ağlarından Birisi: Yas Evi.....	156

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1.GİRİŞ	1
1.1.Tezin Konusu	5
1.2. Tezin Amacı.....	6
1.3. Tezin Önemi.....	6
1.4. Tezin Yöntemi.....	7
İKİNCİ BÖLÜM	12
2.HASIRLI MAHALLESİ’NİN GENEL ÖZELLİKLERİ	12
2.1. Hasırlı Mahallesi’nin Tarihsel, Kültürel ve Demografik Arka Planı.....	13
2.1.1. Hasırlı Mahallesi’nin Kısa Tarihçesi.....	13
2.1.2. Hasırlı Mahallesi’nin Kültürel ve Demografik Değişimi.....	15
2.2. Mahalledeki Etnik ve Dini Çeşitlilik.....	16
2.2.1. Ermeniler.....	17
2.2.2. Süryaniler.....	19
2.2.3. Keldaniler.....	22
2.2.4. Yahudiler.....	23
2.2.5. Çingeneler.....	26
2.2.6. Yezidiler.....	29
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
3. BİR ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÖRNEĞİ OLARAK HASIRLI MAHALLESİ	31

3.1. Bir Yaşam Alanı Olarak Mahalle.....	32
3.2. Dini ve Etnik Toplulukların Biraradılığı Olarak Çokkültürlülük.....	33
3.3. Hasırlı Mahallesi'nde Çokkültürlülük Örüntüleri.....	35
3.3.1. Mekansal Bütünleşme.....	36
3.3.2. Dinsel Çeşitlilik ve Hoşgörü.....	38
3.3.3. Gündelik İletişimde Ortak Dillerin Kullanımı.....	45
3.3.4. Etnik, Dinsel ve Sınıfsal Eritilme Potası Olarak Komşuluk.....	48
3.3.5. Yoğun Ticari İlişkiler.....	51
3.3.6. Yerel Yönetim ve Siyaset.....	57
3.4. Çokkültürlülüğün Sınırları: Alt-Kültürlerin Etkileşimleri ve Ötekileştirme Stratejileri.....	59
3.4.1. Alt-Kültürlerin Biraraya Gelme Kombinasyonları.....	59
3.4.2. Çokkültürlülüğü Yaran Sosyal Dışlama Mekanizmaları.....	61
3.4.3. Alt-Kültürlerin Birbirlerini Ötekileştirmeleri ve Kent Efsaneleri.....	64
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	67
4.HASIRLI MAHALLESİ'NDE SOSYAL VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM: ÇOKÜLTÜRLÜLÜĞÜN ÇÖZÜLÜŞÜ.....	67
4.1. Mahalledeki Sosyal Değişimin Dinamikleri.....	67
4.1.1. Yerel Dinamikler.....	67
4.1.1.1. Kırdan Kente Göç.....	68
4.1.1.2. Ekonomik Nedenler.....	72
4.1.1.3. Eğitim.....	75
4.1.1.4. Diasporanın Cazibesi.....	78
4.1.1.5. Geçmişte Yaşanan Korkular.....	80
4.1.2. Ulusal Dinamikler.....	81
4.1.2.1. Trakya Olayları.....	81
4.1.2.2. Varlık Vergisi.....	82
4.1.2.3. İsrail'in Kuruluşu ve Yahudilerin Göçü.....	85
4.1.2.4. 6-7 Eylül Olayları.....	87
4.1.2.5. Kıbrıs Olayları.....	90
4.1.2.6. 12 Eylül Darbesi ve Körfez Savaşı.....	94

BEŞİNCİ BÖLÜM	96
5. ZORUNLU GÖÇ, ŞİDET VE YOKSULLUK EKSENİNDE GETTOLAŞAN HASIRLI	96
5.1. Getto.....	96
5.2. Hasırlı Mahallesi’nde Gettolaşma Görünümleri.....	98
5.2.1. Gidenler ve Gelenler: Mahallenin Yeni Çehresi-Etnik ve Sınıfsal Homojenleşme.....	99
5.2.2. Zorunlu Göç, Şiddet ve Travma.....	100
5.2.3. Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri.....	104
5.2.4. Suç ve Madde Kullanımı.....	107
5.2.5. Kentsel Ayrışma ve Sosyal Dışlanma.....	110
5.2.6. Mevsimlik Göç ve Dışlanma Hikayeleri.....	112
5.2.7. Sokakta Çalışan Çocuklar, Taş Atan Çocuklar ve Siyasallaşma.....	115
5.2.8. Seçimler ve Oyların Homojenliği.....	117
5.2.9. Mahalledeki Alt-Kültürlerin Ayrışması.....	118
5.2.9.1. Kürt-Çingene Ayrışması.....	119
5.2.9.2. Siyasal Ayrışma.....	122
5.2.10. Dayanışma Ağları.....	125
5.2.10.1. Kadın Destek Merkezi.....	125
5.2.10.2. Çamaşır ve Tandır Evleri.....	126
5.2.10.3. Yas Evleri.....	127
5.2.10.4. Çok Amaçlı Toplum Merkezi.....	128
5.2.11. Zorunlu Bir “Tercih” Olarak Hasırlı Mahallesi’nde Yaşamak.....	129
SONUÇ	132
KAYNAKÇA	137
EKLER	146
EK-1: HASIRLI MAHALLESİ FOTOĞRAFLARI	146
ÖZGEŞMİŞ	157

BİRİNCİ BÖLÜM

1.GİRİŞ

Diyarbakır, binlerce yıllık tarihi ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmış kadim bir kenttir. Kentin tarihsel kuruluşunda değişik kültür ve medeniyetlerin etkisi büyüktür. Nitekim günümüzde bile bu etkinin izlerine rastlamak mümkündür. Kentin ana yerleşim merkezini oluşturan ve etrafı surlarla çevrili olan kısmında, bu farklılığın izlerini yansıtan birçok tarihi eser mevcuttur.

Kent merkezinde, yakın zamana değin süren bir çokkültürlülük pratiği mevcut iken birçok etnik ve dini farklılığın bir arada yaşadığı Diyarbakır, bu kültürel zenginliğini günümüzde yitirmiş durumdadır. Bir zamanlar kent merkezindeki mahallelerde birlikte ya da kendi başlarına yaşayan Türk, Kürt, Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi, Yezidi, Arap gibi etnik ve dini toplulukların çok büyük bir kısmı günümüzde hiç kalmamıştır. Bu çok kültürlü dokusunu yitiren kent, 1990'ların başında yaşanan zorunlu göç hareketleri sonrasında yeni bir çehreye bürünmüştür.

Kentsel kapasite ve altyapının yetersizliği, istihdam alanlarının kısıtlılığı, yoksulluk gibi etkenler; zorunlu göçle gelen büyük bir kitlesel nüfusla biraraya gelince kent yakın geçmişteki zengin tarihi ve kültürel dokusunu yitirmiş, adeta kimliksizleşmiştir. Osmanlı'nın yıkıntıları üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet yapısı içinde şekillenmesinin yarattığı azınlıklar sorununa bağlı olarak, 1960'lı 70'li yılların sonuna kadar da çok kültürlü yapısını koruyan Diyarbakır'daki Gayrimüslimler de ülke genelinde yaşanan makro gelişmelerden bağımsız kalamamış ve sonrasında gayrimüslimlerin sistematik göçleri bu kenti adeta tek tipleştirmiştir.

Bu tek tipleşme tarihsel, toplumsal ve siyasal olgulara dayandığı gibi, farklı grupların birbirleri hakkında edindikleri bilgilerin de çeşitli egemen ideolojik aygıtlarla (Althusser,1989) üretilmesinden ve bu aygıtlar tarafından beslenen bilgilerden de kaynaklanmaktadır. O nedenle yakın geçmişe kadar kentte bir arada yaşayan etnik ve dini kimliklerin bir arada yaşam motivasyonlarını yitirmelerinin temelinde ulus-devletin yarattığı egemen ideolojik aygıtların da etkisi vardır.

Kentin yaşadığı bu dönüşümün birçok farklı nedeni mutlaka vardır ve bu nedenler çalışmanın ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır. Ulus-devletin farklılıkları aynılaştırıcı karakteri sosyal ve ekonomik motivasyonların göçü tetiklemesi, dinsel farklılıklardan kaynaklı ötekileştirici pratikler gibi birçok nedenden kaynaklı olarak yüzyıllardan beri sürdürdüğü çok kültürlü dokusunu yitiren Diyarbakır, günümüzde göçten kaynaklanan aşırı nüfus artışı nedeniyle adeta bir çöküntü kent görünümündedir. Kentin eski merkezi olan Suriçi'nin dışına taşması ile birlikte yaşanan hızlı büyüme günümüzde kentte mekânsal ayrışmaları da beraberinde getirmiştir.

Kentin özellikle Suriçi'nde kalan kısmı son elli altmış yılda adeta farklılıkların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yaşam deneyiminden ekonomik temelli kırdan kente göç ve zorunlu göç, yoksullaşma, şiddet, travma gibi etkenlere bağlı olarak gettolaşmaya doğru bir değişim sergilemiştir.

İşte bu çalışma, mahalledeki sosyal dönüşümün çokkültürlülükten gettolaşmaya doğru evrilen bir süreçte gerçekleştiğini incelemektedir. Birinci bölümde tezin konusu, amacı, önemi ve yöntemi ile ilgili genel bir çerçeve oluşturulacaktır. Ayrıca yöntem kısmında bilgi derleme araçları ve ana referanslar hakkında da bilgi verilecektir. Özellikle nitel araştırma kapsamında etnolojinin bir parçası olarak yürütülen sözlü tarih yöntemi ile ilgili özet bilgiler verilecek ve bu yöntemin kullanılış gerekçesi belirtilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Hasırlı Mahallesi'nin tarihsel kuruluş sürecinin arka planı, demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca bu bölümde tezin ilerleyen kısımlarının daha iyi anlaşılmasını sağlamak açısından yakın bir geçmişe kadar da mahallede yaşayan etnik ve dini gruplar hakkında kısa bilgiler verilecektir.

Üçüncü bölümde yakın geçmişe kadar bir çokkültürlülük örneği olan Hasırlı Mahallesi ve bu mahallenin özgün çokkültürlülük deneyimi incelenecektir. İlk önce sosyal bir yaşam alanı olarak mahalle kavramının bir çerçevesi sunulacak;

çokkültürlülük kavramının kullanım sınırları belirtilecektir. Özellikle mahalledeki çokkültürlülükten anlaşılan boyut açıklandıktan sonra, etnografik kitaplar, saha araştırması sürecinde yapılan gözlemler ve sözlü tarih görüşmeleri doğrultusunda mahalledeki bu çokkültürlülük örüntüleri çözümlenecektir. Bu noktada çalışmanın ilerleyen sayfalarında çokça kullanılacak olan çokkültürlülük kavramı ile ilgili kısaca bahsetmek ve kavramın hangi çerçevede kullanıldığını belirtmek önemlidir.

Sözlük anlamı itibariyle: aynı ülkede pek çok kültürün birlikte varoluşu anlamına gelen *çokkültürlülük*, çağın ruhuna uygun gözde kavramlardan biridir. Amerika ve II. Dünya Savaşı sonrası oluşan Britanya örneklerinde görüldüğü üzere, *kültürel çoğulculukla* karakterize edilen, toplumlar için ve asimilasyoncu idealin karşıtı olarak kullanılır (Marshall, 1999: 127). 1960'lı yıllarda, bir ülkedeki farklılıkları ifade etmede eritme potası, salata, mozaik, kaleideskop, gökkuşağı metaforları kullanılırken, günümüzde aynı olguları ifade etmede *çokkültürlülük* kavramı referans alınmaktadır (Bilgin, 2005:52, Akt. Özhan,2006:37)

Günümüz modern Batı toplumlarında bölünmenin, hoşgörü eksikliğinin, düşmanlık gibi olumsuz siyasal eğilimleri sınırlandırabilmenin, ve bütün bunların üstesinden gelebilmenin yolu sihirli araçlardan değil, "*çokkültürlülük*"ten geçmektedir. İşlevsel bir kavram olan çokkültürlülük, ya da kültürel çoğulculuk; farklı ırk ve milletlerden oluşan, değişik dilleri konuşan, çeşitli örf, adet ve geleneklere sahip olan ve bir arada yaşayan toplumsal yapılara karşılık gelmektedir.

Bir ülke nüfusunun farklı etnik kümelerden oluşması, onu ancak betimsel düzeyde *çokkültürlü* yapar. Çokkültürlü toplum modelini belirleyen, nüfusun farklı etnik kökenlerden gelen kişilerden oluşması değil, bu kişiler arasındaki toplumsal ilişkilerin belirli bir hukuki çerçevede düzenlenmesidir. Betimsel düzeyde çokkültürlü bir oluşum içinde her etnik kümenin, diğer etnik kümelerle karşı olan yaklaşım ve ilişki biçimlerinin, o toplumdaki genel etnik ilişki biçimlerinin bütününe etkileyeceği açıktır (Özhan,2006:41).

Bu çalışmada da çokkültürlülük kavramı, yukarıda ifade edilen modern anlamları ile değil; daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan farklı etnik ve dini toplulukların bir arada yaşadıkları toplumsal yapının betimsel düzeydeki bir karşılığı olarak kullanılmıştır. Modern anlamdaki çokkültürlülükteki farklı etnik ve dinsel toplulukların ilişkilerinin eşitler temelinde bir hukuki çerçevede düzenlenmesinin aksine; çalışmamızda incelediğimiz Hasırlı Mahallesi’ndeki farklı grupların bir arada yaşama tecrübeleri imparatorluğun yönetim rejimleri bağlamında ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmada çokça kullanılan çokkültürlülük kavramı, günümüzde kullanılan modern çokkültürlülük olarak anlaşılmamalıdır.

Dördüncü bölümde mahalledeki sosyal ve demografik değişmeye bağlı olarak çok kültürlülüğün çözülüşü ve mahallenin yaşadığı büyük değişim yine bahsi geçen bilgi derleme araçları ile incelenecektir. Bu çözülüş sürecinin temel nedenleri üzerinde durularak genel ve yerel düzeydeki etkileri araştırılacaktır.

Beşinci ve son bölümde ise mahallenin 1990 sonrası sosyal, kültürel ve demografik değişime bağlı olarak yaşadığı dönüşüm gettolaşma deneyimi açısından incelenecektir. Özellikle zorunlu göç, yoksulluk, suç ve madde kullanımı gibi olgular üzerinden bu gettolaşma ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tezin sonuç kısmında ise saha araştırması ve literatür çalışması ışığında elde edilen bulgular doğrultusunda Hasırlı Mahallesi’nin çokkültürlülüğünden gettolaşmaya doğru yaşadığı sosyal ve demografik değişim ana hatları ile özetlenecektir. Ayrıca mahallenin mevcut durumundan hareketle geleceğine dair bazı öngörülerde bulunulacak ve gettolaşmadan çıkışa dair naçizane öneriler geliştirilecektir.

1.1. Tezin Konusu

Tezin konusu kapsamında eski Diyarbakır olarak bilinen ve Suriçi’nde kalan kısımda yer alan ve “Hançepek Mahallesi”, ya da “Gâvur Mahallesi” olarak da

bilinen Hasırlı Mahallesi örnekleminde, mahallenin sosyal dönüşümü incelenmektedir.

Osmanlı'nın Diyarbakır'ı fethettiği 16. yüzyıldan 1970'li yılların başına kadar kentteki etnik ve dini kimliklerin biraradalığına vurgu yapan çokkültürlülüğün yanı sıra 1990'lı yılların başında kırdan kente yaşanan zorunlu göçle birlikte kentsel dokuda yaşanan değişimin Hasırlı Mahallesi örneğinde inceleneceği çalışmanın esas konusunu bu değişimin dinamiklerini araştırmak oluşturmaktadır.

Tez kapsamında öncelikle Osmanlı'nın Diyarbakır'ı fethinden başlanarak kentteki demografik yapı farklı etnik ve dini kimlikler bağlamında incelenecek ve bir arada yaşamın çokkültürlülük boyutu anlaşılmaya çalışılacaktır. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluşu sonrasında makro düzeyde gerçekleşen politika değişimlerinin azınlıkların göçüne etkisinin Diyarbakır boyutu sözlü tarih yöntemi ile incelenecektir. En son ise mahalledeki demografik ve sosyal değişimin 1990'lı yıllara tekabül eden sürecinde köyden kente zorunlu göçün mahallede yarattığı etki, gettolaşma açısından incelenecektir.

Tezin konusunun etnografi kısmını oluşturan alan çalışmasının daha iyi anlaşılması için, mahalledeki etnik ve dini kimlikler hakkında bilgi veren kısa bir bölüm de hazırlanmıştır. Bu bölümde, mahalledeki çok kültürlülüğün sınırları dini aidiyet üzerinden tanımlandığı için aynı dinsel aidiyeti paylaşan ve egemen konumda olan Türkler ve Kürtler dışındaki etnik/dini kimlikler hakkında bilgi verilecektir. Bunlar: Ermeni, Süryani, Keldani ve Yahudilerdir. Ayrıca kültürel özgünlükleri nedeni ile bu bölüme Yezidi ve Çingeneler de eklenmiştir.

Mahalledeki etnik ve dini kimliklerden bahsedilirken, etnik kimlikten anlaşılan şey *“töze ilişkin ve değişmez bir oluşum olmayıp, toplumsal grupların diğer gruplara mensup bireylerle girdikleri etkileşim süreçlerinde ortaya çıkan bir ‘toplumsal tasarım’ olarak etnisite düşüncesi”* olmalıdır. (Barth, 2001, Aktaran Özmen, 2006:16). Bu tanım bize özcü bir etnisiteden ziyade, birlikte etkileşim

içerisinde kurulan ve dönüşen grupların birbirlerini anlamlandırdıkları bir etnisite bağlamı sunmaktadır.

1.2. Tezin Amacı

Tezin temel amacı, yakın bir geçmişe kadar Diyarbakır Hasırlı Mahallesi sınırları içinde bir arada yaşayan Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi, Yezidi, Türk ve Kürtlerin çokkültürlülük deneyimlerinin incelenmesi, mahallede yaşayan Gayrimüslimlerin 1950'lerden başlayarak hızlanan ve günümüze gelindiğinde neredeyse tamamen mahalleyi terk etmeleri sonucunu doğuran göçlerinin neden ve sonuçlarının araştırılmasıdır. Gayrimüslimlerin mahalleden göçü sonrasında mahalleye yerleşen Kürt göçmenleri ile birlikte mahallede yaşanan sosyal dönüşümün de incelenmesiyle mahallenin çokkültürlülüğten gettolaşmaya doğru evrilen sürecinin bütüncül bir şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bunun yanı sıra, mahalledeki etnik ve dini kimlikleri oluşturan gruplar arasında var olan *'sosyal-kültürel ilişki ve etkileşimler, bu grupları birbirinden ayıran ve birleştiren 'kültürel sınırlar' ve bu sınırların oluşum sürecinin nasıl bir seyir izlediği, tüm bunlara etki eden 'iç' ve 'dış' dinamiklerin'* (Özmen,2006) neler olduğunun anlaşılması ve açıklanması da amaçlanmaktadır.

1.3. Tezin Önemi

Türkiye'deki azınlıkların göçü ile ilgili çalışmalar mevcut olsa da, bu çalışmalar genelde göçün nedenlerini ülke genelinde yaşanan geniş kapsamlı olgularla açıklamaktadır. 1934 Trakya Olayları, 1942 Varlık Vergisi, 1955'te yaşanan 6-7 Eylül Olayları, Kıbrıs Meselesi gibi makro ölçekte etki uyandıran faktörler çok önemli bir yer tutsa da; özellikle Anadolu'daki azınlıkların buralardan göçünü tek başına açıklayacak nitelikte değildir.

Tez bir yandan Diyarbakır'daki azınlık ve Gayrimüslimlerin kentten göçünün ülke genelinde yaşanan bu makro olgularla ilişkisini incelerken, öte yandan kentten

göçün yereldeki nedenlerini de inceleyerek daha yerel bir bakış açısı geliştirmekle mahalle düzeyindeki çalışmalara önemli bir katkıda bulunacaktır.

Ayrıca tez kapsamında araştırılan Hasırlı Mahallesi'ndeki sosyal ve demografik değişim aynı zamanda bir “gidenler-kalanlar-gelenler” hikayesini örmektedir. Yakın geçmişe kadar Gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu mahallede, günümüzde köyden kente göçle gelen aileler yaşamaktadır. Bu yönüyle de mahalle düzeyinde yaşanan değişimin göç ile ilişkisinin incelenmesi açısından da önemli bir çalışma olacaktır.

Bir zamanlar Müslüman ve Hristiyanların bir arada yaşadığı çok kültürlü bir mahalle olarak Hasırlı Mahallesi'nin kaderi, Türkiye'deki azınlıkların kaderini de anlatan önemli bir yerel örnektir. Bu açıdan da özellikle Anadolu'daki Gayrimüslimlerin Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Anadolu topraklarını terk etmesinin nedenlerinin Hasırlı Mahallesi örneğinde sözlü tarih yöntemiyle incelenmesi bu alandaki literatüre yerel bir bilgi kaynağı sağlaması açısından da önemlidir.

Son olarak da dünyada etnik rekabet ve çatışmaların yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, etnografik bilgidен yola çıkarak bu çatışmaların ‘olmazsa olmaz’ bir şey olmayıp, aksine farklı etnik gruplar arasında kalıcı ilişkilerin kurulmasına engel olmadığının örneklerini sunmak konunun önemini daha da artırmaktadır (Özmen,2006:21). Nitekim bu çalışmadaki sözlü tarih görüşmelerinin en önemli çıktılarında birisi de bunu kanıtlamış olmasıdır.

1.4. Yöntem

Araştırmanın amaçlarında belirtilen olguları inceleyebilmek, yorumlamak ve bir sonuca varmak için nitel ve nicel yöntemler kullanılmıştır. İslamoğlu'na (2009) göre nitel araştırma: “*sosyal olguları bağlı oldukları ve içinde yer aldıkları ortamda doğal görünüşleriyle gözlem, görüşme ya da belgeleri değerlendirmek yoluyla bilgi edinme ve bu bilgileri analiz ederek kuram geliştirme olarak tanımlanabilir*”. Yorumlayıcı sosyal bilimin en yaygın kullanım aracı olan nitel araştırmalar, nicel araştırmalara göre daha dinamik ve esnek bir araştırma imkanı sağlamaktadır. Çünkü

nitel araştırma bireyin kendi bakış açısı, algısı ve duygularını da yansıtmaya imkanı sağlayan daha öznel bir doğaya sahiptir.

Araştırmada; bir sosyal yaşam alanı olarak mahalle, göç, zorunlu göç, yoksulluk, gettolaşma, çokkültürlülük, sosyal değişim gibi anahtar kavramlarla ilgili literatür taraması neticesinde gerekli teorik arka plan oluşturulduktan sonra; Hasırlı Mahallesi örneğinde değişik bilgi toplama yöntemleri ile alan çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma gözlem metodu esas alınarak ve aynı zamanda sözlü tarih yöntemi de kullanılarak yapılmıştır. Araştırmacının aynı zamanda araştırmaya konu olan toplumun bir bireyi olması dolayısıyla, buradaki toplumsal ilişki ve etkinlikler üzerine derinlemesine gözlem yapma imkânı da olmuştur. Ayrıca, mahalledeki farklı kesimlerinden insanlarla diyaloglar kurulmuş, mahallede hizmet veren çeşitli sivil toplum kuruluşları ile görüşmeler yapılmış ve farklı dini/etnik mensubiyeti olan bireylerle yapılan sözlü tarih görüşmeleri ile mahallenin yakın geçmişine dair bilgiler alınmıştır. Bunun sonucunda elde edilen bilgiler, mahalle ile ilgili daha önce yazılanlar ve yapılan gözlemlerle bir araya getirilerek anlamacı ve yorumsamacı (hermenötik) yaklaşımlar çerçevesinde ele alınarak, bazı genel sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında incelenen Hasırlı Mahallesi'nin sosyal dönüşümü çerçevesinde bu konudaki literatür incelenmiş, elde edilen bulgularla literatürdeki bulgular karşılaştırılmış, böylece ortak ve aykırı yönler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez kapsamında Diyarbakır kent merkezinde yer alan Hasırlı Mahallesi'ndeki çok kültürlülük deneyiminin ve mahalledeki sosyal değişimin incelenmesi için sözlü tarih yöntemi uygulanmıştır. Sosyal grupları ele alan ve kültürlerini araştırıp çözümleyen etnografik (Arslantürk,2001:32) bir çalışmanın parçası olarak gözlem ve uzun süre mahalledeki gündelik yaşamın içinde hareket ederek oradaki sosyal ilişkileri deneyimleme dışında; ayrıca mahalledeki sosyal dönüşümün daha iyi anlaşılması için sözlü tarih yöntemine de başvurulmuştur. Aşağıda da bahsedileceği

gibi sözlü tarih yöntemi, özellikle araştırılan konu hakkında yazılı kaynakların az olduğu ya da hiç olmadığı durumlarda, bilgi açığını kapatmayı ve yeni bilgi kaynakları yaratmayı sağlayan önemli bir bilgi toplama yöntemidir (Çakır,2003:57).

İlk defa araştırmacı Joseph Gaud tarafından 1942 yılında adı “sözlü tarih” olarak konulan bu yöntemin misyonunu yine Gaud şöyle tanımlar: “*Tarih krallar, kraliçeler, antlaşmalar, görüşmeler, büyük savaşlar ve Sezar, Napolyon, Kolomb gibi mühim zevattan oluştuğunu sanıyoruz, ama bu sadece yüzeysel tarihtir ve büyük ölçüde yanlıştır. Sözlü tarihle, tarihi aşağılara indirecek yukarılarda inşa edilen tarih yerine kısa gömleklilerin yani halkın işleri, aşkları, üzüntüleri, yaşam deneyimleri hakkında söylediklerini, bu merasimsiz tarihi koyacağım*” (Aktaran Danacıoğlu,2001:130). Böylece her türlü insani etkinliğin tarihin öznesi haline gelebilmesinin yolu açılmaktadır.

Sözlü tarih, belli bir döneme ait kişisel tanıklık ve yaşantıların belleğin derinliklerinden çıkarılıp değerlendirilmesi yoluyla toplumların tarihlerinin inşasına katkıda bulunan demokratik ve katılımlı bir araştırma yöntemidir. Bizleri devlet ve iktidar dışı daha ‘sivil’ bir alana taşıyan sözlü tarih yöntemi, aşağıdakilerin sesini daha dolaylı bir şekilde duyurmamızı sağlar (Danacıoğlu,2001). Bu da özellikle tarih sayfalarında görünmeyenleri, aşağılananları, dışlananları görünür kılar.

Sözlü tarih, tarihin değişen toplumlardan ve kültürlerden farklı insanları dinleyerek ve onların hatıralarını, deneyimlerini kaydederek yorumlanmasını ifade ediyor (Thompson,2003). Bu tez kapsamında da Diyarbakır Hasırlı Mahallesi örneğinde yakın bir geçmişe değin yaşanan çok etnili, çok dinli yaşam pratiği sözlü tanıklıklar aracılığı ile incelenecektir.

Sözlü tarih araştırmalarının Türkiye’de son yıllarda yaygınlık kazandığını söylemek mümkündür. Özellikle Tarih Vakfı’nın bu alandaki çalışmaları ile birlikte ülkemizde yönteme yönelik ilgi artmıştır. Fakat klasik tarih anlayışının egemen olduğu ülkemizde sözlü tarih yöntemi hala şüphe ile karşılanan bir konumdur. Yönteme dair itirazlar özellikle iki alanda toplanmaktadır. Bunlardan ilki “öznellik” meselesi ile ilgilidir. Bu görüşe göre insanlar yaşarken de, hatırlarken de olaylara, süreçlere ve ilişkilere kendi pencerelerinden bakmaktadırlar. Bu nedenle de sözlü

tarikh yöntemi resmi tarikh kaynakları gibi kanıt olarak meşru kabul edilmemelidir. Bu itirazda mutlaka bir doğruluk payı bulunmaktadır. Ancak şunu da söylemek gerekir ki, resmi bir yazılı belge de nihayetinde bir insan tarafından yazılmıştır ve onu yazan kişi de yukarıda bahsedilen itiraz alanlarından bağımsız değildir. Bu nedenle bir sözlü tarikh görüşmesi de aslında bir yazılı belge kadar güvenilir ya da güvenilmezdir (Danacıoğlu,2001).

Sözlü tarikh ile ilgili bir başka itiraz da; bir yazılı tarikh belgesinin hep aynı kaldığı yani değişmediği, fakat anıların ise sürekli değişebilirliği meselesi ile ilgilidir. Bu konuda da yapılan bazı bilimsel araştırmalar sonrasında insan belleğinin piramidal bir yapıda olduğu ve zaman içinde temellerinden değil de, tepesinden aşınmaya başladığı yönündeki bulgulardan hareketle, yaşlı insanların yakın zamanı değil de ilk çocukluk anılarını daha iyi hatırlayabildikleri söylenmektedir (Danacıoğlu,2001:134). Bu da anıların geçmişe dönük açıdan güvenilirliği konusunda önemli bir bulgudur.

Sözlü tarikh konusunda çok önemli çalışmalara imza atmış olan Paul Thompson'un da belirttiği gibi (1999) önemli olan sözlü tarikh görüşmelerinden elde edilen bilgilerin nicel bulgularla da desteklenerek ortaya yeni bir sentezin çıkarılmasıdır. Bu tez kapsamında gerçekleştirilen sözlü tarikh görüşmeleri, çeşitli tarihsel ve yazılı kaynaklardaki bilgilerle de karşılaştırılarak çapraz okumalara tabi tutulacaktır.

Araştırma kapsamında uygulanan sözlü tarikh yöntemi ile 18 kişiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşülenlerin 3'ü kendisini Ermeni, 1'i Keldani, 1'i Çingene ve 13'ü de Kürt olarak tanımlamıştır. Görüşülenlerin 7'si kadın, 11'i erkektir. Mahalledeki çok kültürlülüğün ve sosyal değişimin incelendiği çalışmada yakın geçmişe kadar mahallede yaşayan bütün etnik ve dini kimliklerden kişilerle görüşülmek istense de; Süryani, Yahudi ve Yezidi kimliğinde hiç kimseye ulaşılammıştır. Sözlü tarikh görüşmeleri Aralık 2009 ile Mart 2010 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Bunların birisi İstanbul'da, diğerleri ise Diyarbakır şehir merkezinde gerçekleşmiştir. Yönteme dair ayrıntılı açıklamalar görüşmelerin yorumlanacağı üçüncü bölümde verilecektir.

Daha önce yapılmış benzer saha çalışmaları, Diyarbakır’da göç ve yoksulluk ile ilgili konularda çalışan kamu ve sivil toplum kuruluşlarının hazırladığı yayınlardan faydalanılmıştır. Ayrıca mahallede bulunan muhtarlık, halk meclisi, sivil toplum örgütlerinin mahalleye yönelik çalışmalarından edindikleri deneyimlerden de faydalanılmıştır.

Son olarak tez yazılırken sözlü tarih yöntemi ile gerçekleştirilen görüşmeler ve katılımlı gözlem dışında; çalışılan mahalle ile ilgili önemli etnografik bilgiler içeren bazı eserlerden de faydalanılmıştır. Bunun için özellikle küçüklüğü Hasırlı Mahallesi’nde geçen Ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan’nın başta “*Gâvur Mahallesi*”, “*Tespîh Taneleri*” ve “*Söyle Margos Nerelisen?*” kitapları olmak üzere bütün kitap ve yazıları ile Şeyhmus Diken’in sözlü tarih yöntemi ile derlediği “*Diyarbakir Diyarım, Yitirmişem Yanarım*” isimli çalışmasındaki görüşmelerden faydalanılmıştır.

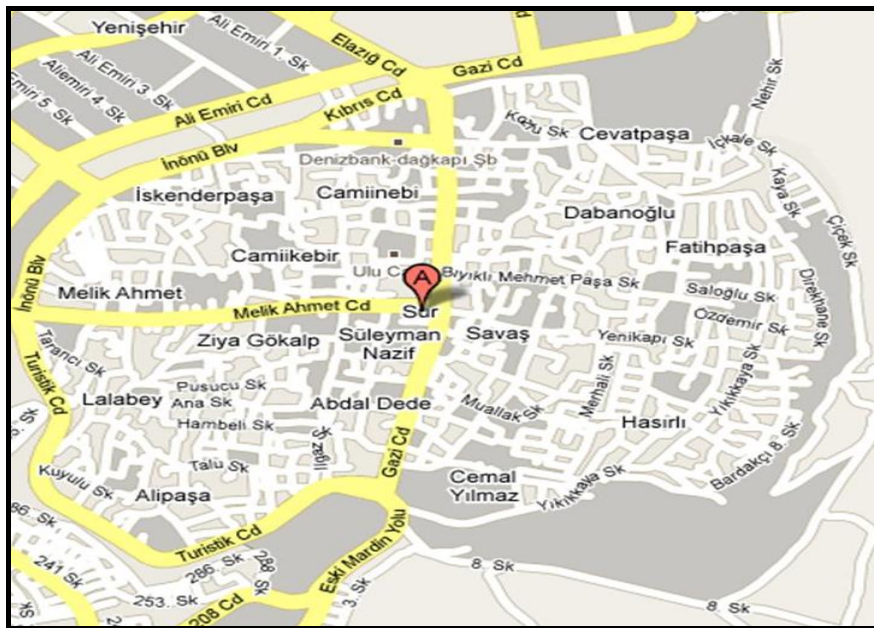
İKİNCİ BÖLÜM

2. HASIRLI MAHALLESİ’NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde çalışmaya konu olan Hasırlı Mahallesi’nin genel bir profili ortaya konacaktır. İlk olarak mahallenin tarihine ilişkin veriler sunulacak, daha sonra ise mahallenin günümüzdeki durumu hakkında bilgi verilecektir.

Hasırlı Mahallesi, etrafı surlarla çevrili olan ve “Eski Diyarbakır” olarak adlandırılan Suriçi’nde yer almaktadır. Kentin güneyinde yer alan Yeni Kapı ve Mardin Kapı arasındaki bölgede bulunan mahalle; halk arasında “Hançepek” ya da “Gavur Mahallesi” olarak da bilinmektedir. Hasırlı ismi ise daha çok resmi işlemlerde kullanılmaktadır. Öncelikli olarak, mahallenin demografik, sosyal, ekonomik ve kültürel özellikleri ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmının görüşme yapılan kaynak kişilerin ifadelerinden hareketle elde edildiğini belirtmek gerek. Zira mahalledeki nüfus bileşenlerini ve bu bileşenler arasındaki ilişkileri en iyi bilecek olan yine mahallede yaşayan kişilerdir. Ayrıca söz konusu alanlarda mahalleye ilişkin resmi bilgilerin yokluğu ya da yetersizliği, mahalle hakkında daha önce yapılmış akademik çalışmaların yokluğu gibi nedenler; bizi, bu bahsettiğimiz konulardaki bilgi eksikliğimizi doğrudan sahadan gidermek zorunda bıraktı.

Şekil-1: Hasırlı Mahallesi Krokisi

2.1. Hasırlı Mahallesi'nin Tarihsel, Kültürel ve Demografik Arka Planı

2.1.1. Hasırlı Mahallesi'nin Kısa Tarihçesi

Suriçi'nde yer alan Hasırlı Mahallesi oldukça eski bir tarihsel geçmişe sahiptir. Kentin ilk kurulduğu alan üzerinde yer alan mahalle içinde, tarihi çok eskilere dayanan önemli kültürel mekânlar yer almaktadır. Örneğin tarihi Dört Ayaklı Minare, Arap Şeyh Cami, Marpetyun Keldani Katolik Kilisesi ve Ermenilere ait Surp Giregos Kilisesi gibi yapılar bu mahallenin sınırları içerisinde yer almaktadır. Marpetyun Keldani Katolik Kilisesi'nin kuruluş tarihi 5. Yüzyılın başlarına dayanmaktadır.¹

Hasırlı Mahallesi'nin özel tarihi ile ilgili mevcut bir kaynak bulunmamakla birlikte; Diyarbakır tarihi ile ilgili çalışmalarda çeşitli bilgiler mevcuttur. Özellikle Osmanlı arşivindeki “Diyarbakır Sancağı Avarız Defteri ve Şer’iye Sicilleri”nde mahalle ile ilgili kısmi bilgilere ulaşılabilmektedir.

16. yüzyılda Diyarbakır'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethinin ardından, şehrin dört ana mahalleye ayrıldığı görülür. Bu mahalleler şehrin girişini sağlayan kapıların adlarını almışlardır. 1518 yılındaki bu durum, 1540 yılına gelindiğinde değişir ve artık şehir mahalleleri kapı adlarına göre değil, cami, mescit, medrese, tekke veya kilise gibi dini ve sosyal yapılara göre isimlendirilmeye başlanır. 1518 yılında mahalle sayısı dört iken, 1540'da yirmi yediye çıkar. (Yılmazçelik,1999:196).

İlk defa 16. yüzyıl kayıtlarında adı Hasırcı olarak geçen mahalle, o dönemde Hasır-ı Kebir şeklinde isim değiştirmiş ve ayrıca büyümüştür. (Yılmazçelik,1999:196). Nitekim Yılmazçelik tarafından hazırlanan yerleşim planında da günümüzde Hasırlı Mahallesi olarak görülen yerin o dönemdeki Hasırcı'nın bulunduğu yere tekabül ettiği görülür.

17. yüzyıla gelindiğinde Diyarbakır'ın oldukça büyüdüğü ve bunun yanında şehirde yaşayan çeşitli dini gruplara ait mahallelerin belirginleştiği görülür.

¹ T.C Keldani Katolik Genel Merkezi'nin Diyarbakır için hazırladığı bilgilendirme broşüründen alınmıştır.

Müslüman ve Gayr-ı Müslimlerin bir arada oturdukları mahalleler olmakla birlikte; ayrı ayrı yaşadıkları ve “Müslim” ve “Gayr-ı Müslim” olarak ayrılan mahalleler bu dönemde belirginleşir. (Yılmazçelik,1999:197).

Günümüzde ismi Hasırlı olarak geçen mahalle; 4 Nisan 1875 tarihli Diyarbakır Sancağı Avarız Defteri’nde, Hasır-ı Kebir-i zimmi ve Hasır-ı Seğir ise Müslim olarak görünmektedir. Diyarbakır Şer’iye Sicillerinde “Hisarlı” olarak, 1847 tarihli vergi tevzi defterinde ise “Hacılı” olarak geçmektedir. (Yılmazçelik,1999:198).

Osmanlı döneminde Diyarbakır şehir merkezi, etnik ve dini çeşitlilik anlamında zengin bir tablo sergilemektedir. Mayıs 1847 tarihli bir vergi tevzii defterinde Müslüman olarak yaşayan Türk, Arap ve Kürtler dışında, Müslüman olmayan Süryani, Ermeni, Keldani, Rum ve Yahudiler de bulunmaktadır (Yılmazçelik,1999:206). Bu da kentin günümüze kadar ulaşan zengin kültürel çeşitliliğini gösteren çok önemli bir işarettir.

Osmanlı döneminde Diyarbakır şehrini oluşturan dini gruplar; bazen ayrı mahallelerde, bazen de karışık olarak bir arada yaşamaktaydılar. 18 ve 19. yüzyıllarda Diyarbakır’daki mahallelerin dini temsilleri açısından baktığımızda; 65 Müslüman mahallesi, 13 Gayr-i Müslim mahallesi ve 42 tane de Müslim ve Gayr-i Müslimlerin bir arada yaşadığı mahalle olduğu görülmektedir (Yılmazçelik,1999:206). Bu da kentte dinsel ayrışma anlamında keskin bir durum olmadığını göstermektedir.

O dönemde adı Hasır (Hasırlı-Hisarlı) olarak geçen Hasırlı Mahallesi, Müslim ve Gayr-i Müslimlerin bir arada yaşadığı bir mahalle olarak görünmektedir. Nitekim mahalle bu yapısını günümüze kadar devam ettirmiştir. 1960’lı yıllara kadar da, mahallede başta Ermeniler olmak üzere Türk, Kürt,Yahudi, Yezidi, Süryani ve Keldani nüfus yaşıyordu.

2.1.2. Mahallenin Kültürel ve Demografik Değişimi

Mahallenin kısa tarihçesini anlattığımız yukarıdaki bölümde de belirtildiği ve mahalle ile ilgili mevcut kaynaklardan da anlaşıldığı üzere, kuruluşundan beri

demografik ve kültürel açıdan büyük bir çeşitlilik barındıran Hasırlı, yakın bir geçmişten beri bu özelliğini hızla yitirmeye başlamıştır. 1950’li yılların başına kadar da, bu kültürel çeşitliliğini koruyan mahalle, Gayrimüslim grupların süreç içindeki yoğun göçü sonrasında demografik olarak büyük dönüşümler geçirmiş ve etnik ve dini çeşitlilik anlamında da homojenleşmeye başlamıştır. Hasırlı Mahallesi, yakın bir geçmişe kadar da Müslüman ve Hristiyan toplulukların bir arada yaşadığı, kültürel etkileşimin yoğun olduğu bir mahalleydi.

Günümüzde ise mahallede yaşanan yoğun göç hareketleri sonrasında oluşan demografik yapıya baktığımızda, mahallede büyük oranda Kürtler yaşamaktadır. Gayrimüslim grupların hiç kalmadığı mahallede, Kürtlerin yanı sıra az da olsa bir kısım Çingene de yaşamaktadır. Demografik ve kültürel açıdan yaşanan bu homojenleşme, mahallenin sosyal yapısında da büyük değişimler meydana getirmiştir. Günümüzde mahallede yaşayanların büyük bir kısmı 1950’li yıllarda kırdan kente göç ile gelenler ve özellikle 1990’lı yıllarda bölgede yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle yerlerinden edilen ailelerden oluşmaktadır.

Daha önceleri Diyarbakır merkez mahalle olan Hasırlı Mahallesi, 2008 yılında kent merkezindeki Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur semtlerinin ilçe statüsüne geçmesi sonrasında Sur ilçesine bağlanmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu’nun Adrese Dayalı nüfus Kayıt Sistemi 2009 verilerine göre Sur ilçesinin merkezdeki toplam nüfusu 108.558’dir².

Mahalle muhtarlığından mahallenin kesin nüfusuna dair net bir bilgi alınamadı fakat, 2009 yılında yapılan belediye seçimlerindeki seçmen listelerinden yaklaşık bir tahmin yürütmek mümkündür. Buna göre 2009 yılı yerel seçimlerinde Hasırlı Mahallesi’nde düzenlenen 15 seçim sandığına kayıtlı toplam 4.550 seçmen bulunmaktadır. Nüfusu 108.558 olan Sur ilçesinin seçmen kütüğüne kayıtlı toplam seçmen sayısı 57.871’dir. Buna göre ilçedeki seçmen sayısı genel nüfusun yarısı

² Bakınız

http://report.tuik.gov.tr/reports/rwervlet?adnksdb2=&report=turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_il1=21&p_ilce1=2042&p_kod=2&p_yil=2009&p_dil=1&desformat=html&ENVID=adnksdb2Env

civarındadır. Bu veriden hareketle seçmen sayısı 4.550 olan Hasırlı Mahallesi'nin genel nüfusunun 9.000 civarında olduğu söylenilebilir.

Günümüzde mahallede yaşayan nüfusun çok büyük bir kısmı 1950'li yıllarda ülke genelinde başlayan kırdan kente göçle gelenlerden oluşmaktadır. Kent merkezlerindeki ekonomik kalkınma, tarımda makineleşmenin artışıyla birlikte kırsal kesimde istihdam imkanlarının azalması, nüfus artışı ile birlikte toprakların bölüşümü ve kentteki eğitim ve sağlık fırsatlarının yarattığı cazibe gibi nedenlere bağlı olarak hızlanan göç hareketleri tüm Türkiye'de olduğu gibi (Bulut ve Yılmaz,2009). Diyarbakır'da da etkili olmuştur. Bu kapsamda kente göç edenlerin yanı sıra özellikle 1990'lı yıllarından başından itibaren bölgede yaygınlaşan şiddet olayları nedeniyle köylerinden göç eden ailelerin de yine ilk yerleştikleri mahallelerin başında Hasırlı gelmektedir. Bunun yanı sıra yine özellikle bölgedeki güvenlik olaylarından dolayı göçebe yaşam tarzından vazgeçmek zorunda kalan Çingenelerin de neredeyse tamamı Hasırlı Mahallesi'nde yaşamaktadır.

2.2. Mahalledeki Etnik ve Dini Çeşitlilik

16. yüzyıldan beri mahalle hakkında yazılı kaynaklardan elde edilmiş bilgiler ışığında denebilir ki, Hasırlı Mahallesi yakın bir geçmişe kadar da kültürel anlamda etnik ve dini grupların çeşitliliğinin zengin olduğu kozmopolit bir mahalle olagelmıştır. Bu bölümde “Eski Diyarbakır” olarak bilinen ve Suriçi'nde yer alan Hasırlı Mahallesi'nde yaşamış gruplar ve aynı zamanda şehrin diğer mahallelerinde de yerleşmiş olan Gayr-i Müslim gruplar ile ilgili özet bilgiler verilecektir. Şehirdeki ve mahalledeki çok kültürlülük deneyimi çoğu zaman etnik kimliklerdeki ayrışma ve sınırlar üzerinden değil, dini aidiyetler üzerinden işlediği için bu bölümde Hasırlı Mahallesi'ndeki sosyal yapının anlaşılmasını desteklemek amacıyla Gayr-i Müslimlerin tanıtımına yer verilecektir. Ayrıca Çingene ve Yezidiler de, kültürel farklılıkları nedeniyle özel olarak ele alınacaktır.

2.2.1. Ermeniler

Hasırlı Mahallesi, halk dilinde çoğu zaman “Gâvur Mahallesi” olarak bilinmektedir. Bu tanımlamayı doğuran mahalledeki en büyük Gayr-i Müslim grup Ermenilerdir. Ermenilerin neredeyse hepsi Hasırlı Mahallesi’nde oturuyorlardı. Nitekim bugün “Hançepek” ya da “Gavur Mahallesi” denilince akla ilk Ermeniler gelmektedir.

Ermenilik etnik bir ayrımı ifade etmektedir. Dilleri olan Ermenice ise Hint-Avrupa dil ailesinin bir kolu olan ve 38 harften oluşan bir dildir. Alfabe olarak dile özgü olan Mesopian yazısı kullanılmaktadır.

Ermeni ya da Armen ismi ilk olarak eski Yunan kaynaklarında görülüyor. Bu konuda ilk bilgilere de M.Ö 5. yüzyılda Ksenefon’da ve Heredot’ta rastlanıyor. Kitabı Mukaddes ise Ermenileri Sincan’dan gelmiş olan Yafes soyundan Kral Hayk’a bağlıyor. Bu nedenle de Ermeniler kendilerine ‘Hay’, yabancılara ise ‘Dacik’ diyorlar. Armina ya da Ermenistan adına, Ermenilerin Akamanişler’e karşı ilk ayaklanma tarihi olan 19 Nisan 521’de rastlanıyor. Ermeniler M.Ö 590’a kadar Medler’in, daha sonra ise sırasıyla Persler, Büyük İskender, Selevkos İmparatorluğu, Bizans ve Abbasiler yönetiminde yaşamışlardır (Şener,2006:140).

Ermeniler Ortodoks Hristiyan inancına sahiptir. Bu kapsamda Ermenilerde üç farklı Ortodoks yorumu bulunmaktadır. Diyarbakır’daki Ermenilerin çoğunluğu ise Gregoryen Ortodoks Hristiyanlardır. Bu kiliseye Monofizit Ermeni Apostolik Kilisesi de denilmektedir. Merkezi İstanbul Kumkapı’da bulunan kiliseye bağlı Diyarbakır, İskenderun ve Kayseri’de de kiliseler bulunmaktadır (Şener,2006:140). Örneğin yakın zamana kadar ibadete açık olan, ancak Ermenilerin göçü sonrası yıkılan Diyarbakır’daki Surp Giragos Kilisesi de buraya bağlıdır.

Ermenilerin Diyarbakır’daki geçmişleri ise çok eski tarihlere dayanmaktadır. Nitekim M.Ö. Ermeni kralı Dikran’ın adına atfen Diyarbakır’a Dikranagerd denilmekte ve burası Ermenilerin başkenti sayılmaktaydı (Margosyan,2008:25).

24 Mart 1870 tarihli Diyarbakır Gazetesi’nde belirtildiğine göre, 1870 yılında yapılan ilk resmi tahrirde yerli kütüğe kayıtlı 6.853 Ermeni Gregoryen ve 831

Ermeni Katolik yaşamaktadır (Beysanoğlu,1963:30 ve Taş,2010:7). Bir Alman tıp doktoru olan Lamec Saad'ın verdiği rakamlara göre ise 1890 yılında Diyarbakır şehrinde 8.700 Ermeni Gregoryen ve 1.200 Ermeni Katolik yaşamaktadır (Aktaran: Taş,2010:8).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre Gregoryen diye tasnif edilen Ermenilerin 2.490 kişisi Diyarbakır'da yaşamaktaydı (Dündar,1999:60). Bu tarihten itibaren yapılan nüfus sayımlarında genellikle anadil ya da din ile ilgili sorular sorulmuş ve elde edilen bilgiler kapsamında, azınlık sayıları anadil veya din aidiyetine göre tasnif edilmiştir. Bu kapsamda 1935 yılında yapılan sayıma göre Diyarbakır'da anadili Ermenice olan 582 kişi yaşamaktadır. 1950 sayımında anadili Ermenice olan 459 kişi, 1960 sayımında 279 kişi ve 1965 tarihinde yapılan anadil ile ilgili sonuçları açıklanmış olan son sayımda³ ise anadili Ermenice olanların sayısı 132 kişi olarak verilmiştir (Dündar,1999). Bu sonuçlar kent içindeki Ermeni nüfusunun hızlı bir azalış yaşadığını göstermektedir. 1927 sayımında 2.490 olan Ermeni sayısı 1965'e gelindiğinde 132'ye kadar inmiştir.

Hasırlı Mahallesi sınırları içinde yer alan Surp Giregos Kilisesi Diyarbakır'daki en büyük kilisedir. Kullanılamaz hale gelen kilise yeniden onarılmaktadır. Bir zamanlar şehirdeki en büyük Gayrimüslim cemaat bu kilisede toplanmaktaydı. Bir dönemler kentin en büyük gruplarından birisi olan ve kentin ticari canlılığını sağlayan Ermeniler neredeyse hiç kalmamıştır. Günümüzde Diyarbakır yerlisi sadece bir Ermeni aile kalmıştır. Onlar da Süryanilere ait Meryem Ana Kilisesi'nin içinde yaşamaktadırlar.

Türkiye'de günümüzde Ermeniler daha çok İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul dışında günümüzde çok az olmasına rağmen Kayseri, Kastamonu, Malatya, Mardin, Amasya, Elazığ, Hatay, Sivas, Yozgat ve Tokat'ta da yaşayanlar vardır. Türkiye'den yurt dışına göç edenler ise daha çok Amerika, Kanada, Fransa'ya yerleşmişlerdir (Şener,2006:146).

³ Türkiye'de Gayrimüslim azınlıkların değişimlerini 1965 yılına kadar izlemek mümkündür. 1970 ve sonrası nüfus sayımlarında anadil ile ilgili sorular sorulmadığı için

2.2.2. Süryaniler

Arami kökenli ilk Hristiyan topluluk olan Süryaniler, M.S 38’de Hz. İsa’nın ilk havarilerinden olan Aziz Petrus ve Thomas’tan etkilenip bu dini benimsemişlerdir. Putlara tapan soydaşlarından ayrılıp, Suriyeli anlamına gelen Süryani adını aldılar (Beysanoğlu,1999:361). Ancak Süryani sözcüğünün kökeni konusunda coğrafik, filolojik ve tarihi olay temelli yaklaşımlar da mevcuttur (Şimşek,2003). Süryanilik kendi başına bir din değil bir mezheptir. Ayrıca günümüzde Süryaniler bir halk, bir millet olarak da kabul edilmektedirler.

Hristiyanlığı kabul eden ilk topluluklardan oldukları için Süryan-i Kadim, yani Eski Süryaniler de denilmektedir (Beysanoğlu,1999:361). Diyarbakır Salnamelerinin 1231 (1876) tarihli sayısında, ilk defa “Kadim Süryani” adını kullanmaya başlamışlardır (Şimşek,2003:24). Süryanilerin etnik temelleri ile ilgili üzerinde anlaşılmış net bir bilgi olmasa da, Mezopotamya’nın yerlileri oldukları bilinmektedir. Süryanilerin Hristiyanlık öncesini Asur ve Arami sözcükleri tanımlarken; Süryani kelimesi Hristiyanlık sonrasını ifade etmektedir (Şimşek,2003:29).

Süryaniler, İslamiyet’in ilk dönemlerinde neredeyse Hristiyanlığın tek temsilcisi durumundadırlar. Hicret’in ikinci yılında İslam peygamberi Hz. Muhammed tarafından hazırlatılan sözleşme, “*Nasranî Yakubilere (Süryanilere) ve diğer Hristiyan taifelerine*” yöneliktir. Ayrıca sözleşmenin 2. ve 30 satırlarında da Süryani ibaresi geçmektedir (Şimşek,2003:19).

İlk dönem Süryanilerin yaşam alanları Mezopotamya’nın orta ve kuzey kesimlerindeydi. Özellikle Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Urfa, Adıyaman ve Hakkâri’nin merkez ve kırsal bölgelerinde ikamet etmiş olan Süryanilerin günümüzdeki yaşam alanları ise oldukça daralmıştır. Mardin, Midyat, Diyarbakır ve özellikle 1980 sonrasında İstanbul Süryanilerin Türkiye’deki yerleşim yerleri olmuştur (Şimşek,2003:126).

24 Mart 1870 tarihli “Diyarbakır Gazetesi”nde, 1870 yılında yapılan ilk resmi tahrir göre yerli kütüğe kayıtlı 1.434 Süryani ve 174 Süryani Katolik bulunmaktadır

(Beysanoğlu,1963:30). 1876 tarihli Diyarbakır Salnamesi'nde, şehir merkezinde yaşayan gayrı Müslim nüfus toplamı 15.606'dır. Bu nüfus içerisinde Süryanilerin oranı % 25 civarındadır. Bu oran o dönem için Ermeni cemaatinden sonra ikinci yoğunluktaki nüfusu ifade etmektedir. 1901 tarihli salnamede ise Diyarbakır Süryani nüfusu 22.748 olarak verilmiştir (Şimşek,2003:128).

Diyarbakır Süryani Meryem Ana Kilisesi'nin vaftiz kayıtları esas alınarak yapılan bir incelemede ise (Şimşek,2003:131), 1927-1950 yılları arasında vaftiz olan Süryanilerin sayısı 1066'dır.

Cumhuriyet döneminde ilki 1927'de başlamak üzere yapılan tüm nüfus sayımlarında Süryaniler, Yezidiler, Keldaniler ve Nasturiler hep tasnif dışı bırakılmışlardır. Bunların yoğun olarak yaşadıkları bilinen bölgelerde, "diğer ve bilinmeyen dinler" hanesini işaretleyenlerin sayısının oldukça fazla olması düşündürücüdür. Bu yerleşim birimlerinin başında Mardin, Hakkâri, Diyarbakır ve Siirt gelmektedir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre, Türkiye'deki "diğer ve bilinmeyen" din sahipleri 20.000 civarındadır. Bu nüfusun 11.181'i Mardin, 3.496'sı Diyarbakır, 2.091'i Siirt'te iken; 1965 yılında yapılan sayımda 15.000 kişilik "diğer ve bilinmeyen" din sahiplerinin 6.500'ü Mardin, 2.000'i Siirt, 2.000'inin ise İstanbul'da bulunduğu belirlenmiştir (Şimşek,2003:131 ve Dündar,1999:63). Bu da Süryanilerin İstanbul'a ve yabancı ülkelere göçünü anlatmanın yanı sıra; Diyarbakır'daki 3.496 kişilik Süryani, Keldani ve Yezidi nüfusun tamamının kentten göç ettiğini de gösteren önemli bir göstergedir.

Günümüzde Süryaniler yoğun olarak Tur Abdin denilen ve Mardin, Diyarbakır ile ilçelerini içine alan bir coğrafyada yaşamaktadırlar. Şu anda birkaç aile dışında neredeyse hiç kalmayan Diyarbakır Süryanilerinin bir kısmı Hasırlı Mahallesi'nde de yaşamakla birlikte, çoğunluğu kendilerine en uygun yerleşim yeri olarak şehrin batısında yer alan Lale Bey Mahallesi'ni seçmişlerdi. Urfa Kapısı ile Mardin Kapısı arasındaki bölgede, tarihi Meryem Ana Kilisesi'nin çevresinde yaşayan Süryaniler, diğer adıyla Asoriler (Margosyan,2007:56) kent içinde Ermenilerden sonra en kalabalık Gayrimüslim nüfusunu oluşturmuyorlardı.

Diyarbakır Süryanileri, kendi ana dilleri olan Süryaniceyi konuşamıyorlardı. Süryani din adamları dışındakiler içinde yaşadıkları topluluk içinde yaygın olan Kürtçe, Türkçe ve Arapça konuşuyorlardı. Özellikle Türkçeyi çok iyi konuşuyorlardı (Şimşek,2003:37). Süryanilerin büyük bir kısmı Diyarbakır'da kuyumculuk, ipek böcekçiliği ve puşicilikle uğraşıyorlardı. Ayrıca Buğday Pazarı çevresindeki terzi dükkanlarında Kürtlere diktikleri şalvarlarla da ünlüydüler (Margosyan,2007:58). Ayrıca Süryaniler el zanaatlarındaki başarı ve ustalıklarıyla da tanınırlar. Altın ve gümüş işlemeciliği, demircilik, taş ustalığı, nalbantlık, semercilik, terzicilik gibi alanlarda da söz sahibiydiler (Şimşek,2003).

1950 yılında Diyarbakır'da 500 hanelik bir yoğunluğa sahip olan Süryani nüfusu, 1979'da 150-200 hane civarındadır. 1990'lı yıllarda kent merkezinde yaşayan Süryani aile sayısı oldukça azalmıştır. Günümüzde ise kent merkezinde dört Süryani aile yaşamaktadır. Bunların üçü Midyatlı olup, sadece bir aile kentin yerli Süryanilerindendir (Şimşek,2003:137). Ermeni cemaatinden sonra kentin en yoğun ikinci gayri Müslim nüfusu olan Süryaniler günümüzde kentte tamamen yok olmuşlardır. Mevcut kaynaklar günümüzde Süryani nüfusunun dünya genelinde 2 milyon 415 bin civarında olduğunu göstermektedir. Süryani nüfusunun yeryüzündeki dağılımı şöyledir:

Tablo-1: Süryanilerin Yeryüzündeki Nüfus Dağılımları

Yaşadıkları Yer	Süryani Nüfusu
Hindistan	2.000.000
ABD ve Brezilya	150.000
Suriye	150.000
Irak	50.000
Lübnan ve Ürdün	20.000
Türkiye	45.000
Toplam	2.415.000

Günümüzde ise daha çok İstanbul'a ve oradan Suriye, Irak, Hindistan, Arjantin, İsveç, Almanya, Hollanda, Belçika, ABD ve Kanada'ya göç etmişlerdir (Beysanoğlu,1999:365 ve Şimşek,2003:127). Büyük bir kısmı birinci dünya savaşı sonrasında ve 1970'li yıllarda Kıbrıs olayları neticesinde Müslüman halkın göstermiş olduğu tepkiler yüzünden Avrupa'ya çoğunlukla da İsveç'e bağlı Södertälje kentinde yaklaşık yirmi bini aşkın Süryani yaşamaktadır. Hatta buraya "Avrupa'nın Midyat'ı" denmektedir (Tezokur, 2008:659).

2.2.3. Keldaniler

5.yüzyılın sonlarına doğru, monofizit inançtan (İsa'da ilahi ve insani tabiatın değişmeden birleşerek tek tabiat olduğunu, Meryem'in Tanrı anası olduğunu kabul edenler) farklı olarak, İstanbul patriği Nestur'un ortaya atmış olduğu diofizit inanç (İsa'nın Tanrı ve insan olarak iki yönü bulunduğunu ve Meryem'i insan olan İsa'nın annesi olarak kabul edenler) ilkelerini benimseyen bir grup, Süryani-Ortodoks (monofizit) kilisesinden ayrılarak Nesturi-Keldani patrikliğini oluşturmuştur. Dini merkezi Irak (Medain) olan bu kilise, 782'de Bağdat'a, 831'de ise Musul'a taşınır. Moğol akınlarından etkilenen Keldaniler Hakkari dağlarına ve Urmiye Ovası'na geçerler. 1779'da patrikhane Hakkari dolaylarındaki Kudşanis'e taşınır. Patrik Mor Simon'un 1918'de civardaki topluluk (Kürtler) tarafından öldürülmesinden sonra Musul'a, Irak'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da ABD'ye taşınır. Günümüzde Doğu Asur Patrikhanesi olarak isimlendirilen kilise, ABD'nin Chicago kentindedir. Kilisede Doğu Süryanice olarak da tanımlanan Keldanice kullanılmaktadır (Şimşek,2003:78). 16. Yüzyılda Nasturi Kilisesi'nden koparak papalığa bağlanan ve Keldani Kilisesi adı altında örgütlenen Keldaniler (Danacıoğlu,1999:167) Diyarbakır'da da kendilerine ait bir topluluk oluşturmayı başarırlar.

Diyarbakır'da Şeyh Mattar Camisi ile Marpetyun Keldani Katolik Kilisesi etrafındaki bölgede yaşayan Keldaniler, ayrıca Hasırlı Mahallesi sınırları içinde Ermeni ve Süryanilerle de birlikte yaşıyorlardı (Margosyan,2007:56).

Sestimi, 1781-82 tarihli “*Dicle ve Fırat’tan Geçerek İstanbul’dan Bassora’ya Yolculuk*” isimli seyahatnamesinde: “*Diyarbakır’da Türkler, Ermeniler, Yakubiler, Keldaniler, Suriyeliler, Yunanlılar ve Kürtler yaşıyor. Orada Türkçe, Arapça, Kürtçe, Ermenice ve Keldanice konuşuluyor*” demektedir (Akt:Korkusuz,2003:67).

24 Mart 1870 tarihli Diyarbakır Gazetesi’nde, 1870 yılında yapılan ilk resmi tahrir göre yerli kütüğe kayıtlı 976 Keldani bulunmaktadır (Beysanoğlu,1963:30 ve Arslan,1999:93). Bir Alman tıp doktoru olan Lamec Saad’ın verdiği rakamlara göre 1890 yılında Diyarbakır şehrinde 1.600 Keldani yaşamaktadır (Aktaran: Taş,2010:8).

Cumhuriyet dönemindeki resmi nüfus sayımlarında ise Keldaniler tasnif dışı bırakılarak, “diğer ve bilinmeyen” hanesine yazılmışlardır. Buna göre 1927 tarihli nüfus sayımında Diyarbakır’da “diğer ve bilinmeyen” hanesinde 3.496 kişi bulunmaktadır. Bunların Süryani, Keldani ve Yezidi olduğunu bilinse de, ne kadarını Keldani olduğu bilinmemektedir.

2.2.4. Yahudiler

Günümüzde hiç kalmayan ve aynı zamanda dini-kültürel yapı olarak da geriye hiçbir şeyi kalmayan Yahudilerin Diyarbakır’daki varlığı yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Başvekâlet Arşivi’nde bulunan 15 ve 16. Yüzyıla ait olan icmal ve mufassal kayıtları ile Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü’nün kayıtlarına göre 1518-1519 yıllarında Yahudilere ait 28 hane ve 3 bekâr kaydı gözükmektedir (Bali,1999:368).

1848 yılında Diyarbakır’ı ziyaret eden Yahudi seyyah Benjamin Haşeni şehrin ayrı bir kesiminde kendi aralarında yaşayan 250 Yahudi aile olduğunu yazmıştır (Bali,1999:368). 1888 yılında Diyarbakır’da 450 Yahudi, 1893 yılında ise 100 aile yaşıyordu (Bali,1999:369).

Cumhuriyet yıllarında Diyarbakır Yahudileri Arap-Şeyh Mahallesi’nde oturuyorlardı. Sinagogları da bu mahallede yer almaktaydı (Bali,1999:380). Yahudi Mahallesi de denilen bu yer, şehrin doğusunda, Yeni Kapı surlarının dibindeydi.

Yani Gavur Mahallesi denilen Hasırlı Mahallesi ve Yeni Kapı surları arasındaki kısımda yaşıyorlardı (Margosyan,2007:54 ve Korkusuz,2007:16). Arap-Şeyh ya da Yahudi Mahallesi günümüzde Hasırlı Mahallesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Diyarbakır Yahudileri kendi aralarında aile içinde anadil olarak Arapça konuşuyorlardı. Günlük hayatta ise Türkçe ve Kürtçe konuşan Yahudilerin hiçbiri İbranice bilmiyordu (Bali,1999:381).

Diyarbakır’da yaşayan Yahudilerin Cumhuriyet dönemindeki yaşayışları ile ilgili yazılı bilgiler çok azdır. Bu konuda rastlanılabilen kaynaklardan birisi de, Diyarbakırlı Yahudi tüccar Şalom Yemin’in 1943 yılında İstanbul’u ziyaretinde La Boz de Türkiye dergisi sahibi Albert Kohen ile yaptığı söyleşidir. Şalom Yemin bu söyleşide 1943 yılında Diyarbakır’da yaşayan Yahudi nüfusunu 50 aile ve 350 kişi olarak tahmin etmekteydi. Anlattığına göre Yahudilerin ticari meşguliyetleri ise işportacılık ve seyyar satıcılıktı (Bali,1999:380).

Ayrıca yine Diyarbakır Yahudileri ile ilgili bir diğer bilgi de, “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası kapsamında Diyarbakır cemaati baş hahamı Haham İlyas’ın, Diyarbakır Yahudilerinin hükümete sadakatlerinin bir kanıtı olarak ceylan derisi üzerine yazılmış, dikiş ipliği yerine kursak kullanılmış olan iki bin yıllık bir Tevrat’ı Diyarbakır Halkevi’ne hediye etmesidir (Bali,2000:17).

Diyarbakır Yahudileri ilk defa 1915 yılında yaşanan Ermeni Tehciri’nden sonra 1916 yılında Kudüs’e göç ettiler. Daha sonra 1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait İsyanı sırasında Diyarbakır Yahudilerinin çoğu Bağdat, Musul ve diğer şehirlere göç ettiler. İsrail devleti 1948 yılında kurulunca bu defa kentte yaşayan bütün Yahudiler toplu olarak İsrail’e göç etti (Bali,1999:379). İstanbul’a yerleşen birkaç aile ve Diyarbakır’da bırakılan Deli Ferho⁴ isimli bir kadın dışında neredeyse bütün Yahudiler göç etti.

⁴ Deli Ferho hakkında birçok yerde çeşitli bilgilere rastladım. Mıgırdiç Margosyan’ın kitapları dışında özellikle görüşmeler sırasında mahalle sakinlerinin neredeyse tamamı bu kişiden bahsetti. Anlatılanlara göre Yahudilerin tamamı İsrail’e göç edince geriye Ferho isimli bu deli kadın kaldı. Daha sonra adını Selma olarak değiştiren ve Müslüman olan Ferho’nun Paşa Hamamı’nda bohçacı olarak çalıştığı anlatıldı. Fakat nüfus sayım istatistiklerine göre 1948’den sonra da çok az da olsa bir

Diyarbakır Yahudilerinin göçünü hızlandıran bir önemli olay da, 1947-48 yıllarında yaşanan bir cinayet olayı oldu. Buğday Pazarı denilen yerde manifaturacılık yapan Yona (Yunus) isimli Yahudi ile Siverek'ten Diyarbakır'a yerleşen bir Kürt çaycı arasında yaşanan tartışmadan sonra, Yunus çaycayı mahkemeye şikâyet etti. Mahkeme günü Yunus kardeşleri ile birlikte mahkemeye giderken, çaycının yakınları tarafından sırtından bıçaklanarak öldürüldü. Bu olay Diyarbakır Yahudileri arasında büyük bir korku ve tedirginliğe yol açtı. 1948 yılında İsrail devleti kurulunca, bu olaydan da etkilenen Yahudiler Diyarbakır'dan göç ettiler (Bali,1999:381).

Cumhuriyet dönemi resmi nüfus sayımı istatistiklerine göre Diyarbakır'daki Yahudi nüfusunun yıllara göre dağılımı şöyledir (Bali,1999:380 ve Dündar,1999).

Tablo-2: Diyarbakır'da Yaşayan Yahudilerin Yıllara Göre Nüfus Dağılımları

YIL	NÜFUS
1927	392
1935	336
1945	441
1955	21
1960	12
1965	34

Dağılımdan da anlaşılacağı üzere, özellikle 1948 yılında İsrail devletinin kurulması sonrasında yapılan göçle birlikte şehirdeki Yahudi nüfusu yok denecek kerteğe varmıştır.

Yahudi nüfusun olduğu görülmektedir. Bunun iki nedeni olabilir: Ya mahalle sakinleri yanlış hatırlamakta, ya da sayımı yapan görevlilerin kayıtları hatalıdır.

Çalışma kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmelerinde Diyarbakır Yahudileri ile ilgili anlatılan ortak olaylardan birisi de, kuraklık olduğunda yağmur yağdırmak amacı ile Dicle Nehri'ne bir Yahudi'nin kellesinin atılması geleneği ile ilgilidir. Görüşme yapılan 73 yaşındaki Yıldız isimli kadın görüşmeci bu geleneği şöyle anlattı:

“Kuraklığın çok olduğu ve yağmur yağmadığı dönemlerde büyüklerimiz Yahudi mezarlığından bir Yahudi'nin kellesini çıkarıp Dicle Nehri'ne atarlardı. Bu şekilde yağmur yağacağına inanılırdı. Bir gün ben küçükken Yeni Kapı'nın orasından ellerinde bir Yahudi kellesi ile Dicle Nehri'ne giden mahalle komşularımızı gördüm.”

Yine Bali'nin aktardığına göre, İsrail'de yaşayan ve bu geleneği bilen Diyarbakırlı Yitshak Yemin; kurak geçmekte olan bir yaz mevsiminde babasının ve diğer yaşlı Yahudilerin defnedilmiş olan Yahudilerin bu korkunç akıbeti uğramamaları için arazide çadır kurup yağmur duası ettiklerini, dua sonrasında yağmur yağması üzerine de Diyarbakır'ın Müslüman halkının ‘bakınız Yahudilerin duaları ne kadar kuvvetli, yağmur yağdırdılar’ dediğini hatırlar.

Günümüzde Diyarbakır'da Yahudi varlığı tamamen sona ermiştir. Eskiden yaşadıkları mahalle ise günümüzde Kore Mahallesi olarak geçmektedir (Korkusuz,2007:16). 1950'li yıllardaki Kore Savaşı'ndan sonra mahalleye yerleşen gazilerden dolayı Kore Mahallesi denilmeye başlanmış ve resmi kayıtlarda da bu ismi almıştır.

2.2.5. Çingeneler

Çingeneler içerisinde yer aldıkları her toplumda küçümsenmiş ve dışlanmış bir topluluktur. Esmer vatandaş, arabacı, kıpti, poşa, mıtırb, kereçi gibi tanımlamalarla yer aldıkları her coğrafyada sürekli ötekileştirilmişlerdir. Yaşadıkları her yerde sürekli bir ikinci sınıf vatandaş olarak muamele gören Çingeneler bugün dünyanın dört bir yanında değişik isimlerle yaşamlarını sürdürmektedirler. Ama çoğu yerde de dışlanan, horlanan, aşağılanan bir grup olarak yazgıları ortaktır.

Çingeneler hakkında net bir tarihsel bilgi bulunmamakla birlikte genel kanı anayurtlarının Hindistan olduğu yönündedir. Hindistan'ın kuzey batısında yer alan Pencap Sind bölgesinin Çingenelerin esas vatanı olduğu söyleniyor. Türkiye'deki Çingenelerin ise M.S 1300'lerde Hindistan'dan Anadolu'ya geldikleri yönündeki bilgiler çeşitli tarih kaynaklarında yer alıyor. Nitekim Balkanların Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemde Çingenelere Rumeli eyaletine bağlı Çingene Sancağı veriliyor. Bu sancağa bağlı 1.500 Çingene yaşıyordu (Şener,2006:230).

Türkiye Çingeneleri Romanlar, Domlar ve Lomlar olarak üç ana gruba ayrılır. Bunların yanında göçebeler olarak nitelendirilen Çalgar, Mangosör, Gevende, Karaçi ve Mıtrıp gibi alt kimlikler de Çingene olarak tanımlanmaktadır (Marsh,2008:21).

Etnik kimliklere ilişkin bilgiler yetersiz olduğundan dolayı Türkiye'deki Çingene nüfusu hakkında yeterli bilgiler bulunmamaktadır. 1960 nüfus sayımından sonra Türkiye'de yaşayanların etnik kimliği ile ilgili sorular sorulmamaktadır. Ancak yine de Türkiye'de yaşayan Çingenelerin nüfusu ile ilgili kullanılan rakam 500.000-600.000 civarındadır. Bu rakam Kemal Karpat'ın 1831 tarihli Osmanlı nüfus sayımındaki toplam 3.6 milyon olan nüfus içinde 36.500 olarak belirtilen Çingene nüfusunun günümüz ülke nüfusu toplamının oranlanmasıyla elde edilmiştir (Marsh,2008:22).

Çingeneler sosyolojik olarak etnik bir ayrım ifade ediyorlar. Her ne kadar yaşadıkları bölgeye bağlı olarak dinleri ve dilleri değişse de, ortak payda olarak Çingene kimliği ile biliniyor ve tanınıyorlar. Bir anlamda Çingenelik, ortak bir kültürün, ortak bir kimliğin ifadesi olarak ortaya çıkıyor. Örneğin Van civarındaki Çingenelerde Müslümanlık, Tokat'takilerde Hristiyanlık, Doğu'daki Mıtrıp Çingenelerinde ise Şafilik mezhebinin etkisi vardır. Özellikle Mıtrıp Çingeneleri ile Kürtler çok yakın ilişkidir. Hepsi Kürtçe konuşur ve düğünlerdeki davul-zurnacıların tamamı bunlardan oluşur.

Çingeneler genellikle bulundukları bölgedeki egemen dilleri rahatlıkla konuşsalar da, anadilleri Çingenece'dir. Hint-Avrupa dil grubunun Hint-Ari koluna bağlı olan Çingenece'nin Asyalı, Avrupalı ve Ermeni olmak üzere üç lehçesi var. Rumeli'de, İstanbul'da ve yer yer Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Çingenece

konusurlar. Ama genelde Türkiye’deki Çingeneler Türkçe ve Kürtçe konuşurlar (Şener,2006:233).

Türkiye’de başta İstanbul ve çevresi olmak üzere neredeyse her bölgede Çingeneler yaşamaktadır. Özellikle doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Çingenelerde göçebe yaşam ve aşiret sistemi mevcuttur. Yerleşik Çingeneler ile göçer Çingeneler birbirleriyle anlaşılamamaktadır. Örneğin Mıtrıp Çingeneleri ile Kereçi Çingeneleri birbirleriyle anlaşmazlar. Karşılıklı evlilikler görülmez.

Özmen’in de (2006) belirttiği gibi: *“Bölgedeki diğer topluluklar tarafından Mıtrıb ile karşılaştırıldığında Kereçi, ‘kirli’, ‘kavgacı’, ‘uzak durulması gereken’ biridir. Mıtrıb ise, giyinmesini, kuşanmasını, konuşmasını, nerede nasıl davranmasını bilen biri olarak algılanmaktadır. Kereçi ‘dilenir’, Mıtrıb ise yaptığı bir iş karşılığı ‘pay’ını ister.”*

Diyarbakır Hasırlı Mahallesi’ndeki Çingenelerin de büyük çoğunluğu Mıtrıp ve Kereçi Çingenelerindendir. Daha önce göçebe bir yaşam tarzı olan bu Çingeneler özellikle 1990 sonrası bölgede yaşanan şiddet olayları nedeniyle göçebe yaşamı bırakmak zorunda kalmış ve büyük çoğunluğu kent merkezilerindeki kenar mahallelere yerleşmişlerdir (Aktaran Sarı,2009-Özmen,2006:101). Kürtçe konuşan ve bir zamanlar müzisyen ve dansçı olan Mıtrıplar, günümüzde daha çok geri dönüşüm ve kâğıt toplama işi yapmaktadır. Ayrıca Hasırlı Mahallesi’nde özellikle esrar satışı yaptıkları yapılan birçok görüşmede görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir.

Özellikle 1990 sonrası Hasırlı Mahallesi’nin güney tarafındaki sur dibine yerleşen Çingeneler, mahalledeki Gayrimüslimlerin de göçü sonrasında mahalledeki Kürtlerle aynı yaşam alanını paylaşan ikinci büyük etnik grup konumundadır. Her ne kadar Kürtçe konuşsalar da, kültürel farklılıklardan dolayı mahalledeki Kürtlerle zaman zaman çeşitli gerilimler yaşayan Çingeneler, ayrımcılığa uğradıklarını ve dışlandıklarını belirtmektedirler.

2.2.6. Yezidiler

Kendilerine Yezidi, Ezidi, Dasin, Rasni diyen Yezidiler; ayrıca Sünni Müslümanlar tarafından birer aşağılama sıfatı olarak “şeytana tapanlar”, “kuyruklu Kürt”, “sekiz bıyıklı” gibi adlandırmalara da maruz kalmışlardır (Andrews,1992). Özellikle aynı dili konuşmalarına rağmen, dinsel ayrımlardan dolayı Kürtler tarafından büyük ayrımcılık ve dışlamalara uğramışlardır.

Yezidilik dinsel bir ayrımı ifade etmektedir. Semavi dinlere inanmayan Yezidilik kendine özgü bir din anlayışı barındırmaktadır. Yezidilik, Alevi ve Nusayri gelenekleri ile ortak özellikler barındırmanın yanı sıra, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam öncesi pagan unsurları da bünyesinde barındıran karma bir dindir (Andrews,1992). Yezidilerdeki melek ve kitap inancı, kitaplı dinlerdekinden çeşitli farklılıklar göstermektedir. Bu inanca göre, Allah *Melek-i Tavus* diye isimlendirilen melek öncülüğünde melekler yaratmış, evrenin ve içindekilerin idaresini bu meleklerle vermiş ve Allah’ın izni ile Melek-i Tavus bütün işleri yürütmektedir. Kürtçe *Mishef’a Reş* ve Arapça *Kitab-ı Cilve* olmak üzere iki kitapları bulunmakla beraber bu kitaplar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Özmen,2006:109).

Yezidiler Türkiye’de Siirt, Beşiri, Kurtalan, Batman, Mardin Urfa, Nusaybin, Viranşehir, Ceylanpınar, Suruç, Bismil, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Kars ve Adıyaman yörelerinde yaşamaktadır (Şener,2006:211). Bunun dışında Suriye, İran, Ermenistan, Gürcistan, Azerbeycan ve Türkiye’de Yezidiler yaşamaktadır. Yezidiler yaşadıkları ülkelerdeki farklı nedenlerden Avrupa’ya özellikle Almanya ve Fransa’ya göç etmişlerdir. Göçler nedeniyle Yezidilerin Türkiye’deki nüfusları yok denecek kadar azalmıştır (Özmen,2006:109). Günümüzde Diyarbakır Hasırlı Mahallesi’nde Yezidilere rastlanmamaktadır.

Günlük konuşma dili olarak Kürtçe konuşan Yezidiler, dini ibadetlerini Arapça dilinde gerçekleştirirler (Andrews,1992:164). Yezidiler, Çoğu zaman yazılı kaynaklar ve Kürtler tarafından etnik açıdan Kürt olarak anılmalarına karşın; senkretik dini yapıları nedeniyle Kürtlerin pek çok baskısıyla karşılaştıklarından, Kürt olarak anılmayı pek tercih etmemektedirler (Özmen,2006).

Yezidiliğin kurucusu ve ruhani lideri Lübnan doğumlu bir sufi olan Şeyh Adi'dir. Asıl adı Adi Bin Musafı olan Yezidi lideri, 1075-1162 yılları arasında yaşamıştır. Şeyh Adi'nin Gazali'den de ders aldığı rivayet edilir. Günümüzde kabri Musul'a bağlı Laliş'tedir. Türbesi günümüzde Yezidilerin hac merkezidir. Her yıl 15-20 Eylül tarihleri arasında tüm Yezidiler toplu ibadetlerini burada yaparlar.

Andrews'e göre Yezidiler Türkiye'de en büyük zulmü Kürtlerden görmüşlerdir. Bu nedenle Müslüman Kürtlerle birlik duygusu bulunmayan Yezidiler büyük ayrımcılık ve zulme uğramışlardır (Andrews,1992). Her ne kadar gündelik konuşma dili olarak Kürtçe konuşsalar da, dinsel ayrımlardan ötürü sürekli dışlanmışlardır.

En ilginç ve Diyarbakır'da da yaygın olarak bilinen Yezidi geleneği "Daire" içinde kalmaktır. Şeyh Adi'nin öğrencileri ile trans geleneğinden kalan bu uygulamada bir Yezidi'nin etrafında daire çizerseniz, o Yezidi ölene kadar daire içinden çıkamaz. Ancak dışarıdan birisinin bu daireyi bozması ile çıkılabilir.

Kent merkezinden çok köylerde yaşayan Yezidiler, özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren bölgede yaşanan güvenlik sorunlarından dolayı kent merkezlerine ve özellikle yurtdışına göç etmişlerdir (Sarı,2009). Yakın zamana kadar Diyarbakır merkez köy ve Bismil'e bağlı bazı köylerde yaşayan Yezidilerin neredeyse tamamı yurtdışına göç etmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.BİR ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ÖRNEĞİ OLARAK HASIRLI MAHALLESİ

1518 tarihli nüfus sayımına göre Diyarbakır şehir merkezinde 6.800 Müslüman, 4.600 Gayrimüslim yaşıyordu. 1878'lere gelindiğinde ise Müslüman nüfus 5.010, Gayrimüslim nüfus ise 5.645'e yükselmisti (Bruinessen,2003:70). Yine Cuinet'in seyahatnamesindeki "Diyarbakır Merkez Sancağı" isimli bölümde 1891 yılı itibariyle Diyarbakır merkez nüfusunun 35.000 olduğunu belirtir. Buna göre şehir merkezinde 20.142 Müslüman, 15.00 Hristiyan yaşamaktadır (Akt. Korkusuz,2003:59).

Yukarıdaki nüfus verilerinden de anlaşılacağı üzere Diyarbakır, gerek Osmanlı fethi öncesi, gerekse sonrasında birçok etnik ve dini grubun bir arada yaşadığı kozmopolit bir kentti. Etrafı surlarla çevrili kent merkezindeki mahallelerde iç içe dağılmış bir şekilde yaşayan Müslüman ve Hristiyan gruplar gündelik yaşamda tam bir çokkültürlülük pratiği üretiyorlardı.

Nitekim kentin bu çok kültürlü yapısından esin alan Diyarbakır'ın Sur ilçe Belediye Meclisi 9 Aralık 2009 günkü oturumunda 3 sokak ismine Kürt, Ermeni ve Süryani yazarların ismini vermeyi kararlaştırdı. Sur Belediye Meclisi 9 Aralık 2009 günkü oturumunda, Hasırlı Mahallesi Direkçi Sokağına Ermeni yazar "Mıgırdiç Margosyan", Ziya Gökalp Mahallesi Puşucu 1. sokağına Süryani yazar "Naum Faik Palak" ve Fatih Mahallesi Yağcı Sokağına ise "Ahmet Arif" ismi verilmesini kararlaştırdı. Sur Belediye Başkanı Abdullah Demirbaş, "*Kentimiz çok kültürlü, kimlikli ve inançlı bir kenttir. Bu kültürel zenginlik, geçmiş dönemlerde barış içinde ve kardeşçe yaşatılıyordu*" diyerek kentin çok etnili, çok dinli yapısına vurgu yapmaktadır (AA,2009).

İşte çalışmanın bu üçüncü bölümünde eski Diyarbakır olarak da bilinen Suriçi'nde yer alan Hasırlı Mahallesi'ndeki etnik ve dini çeşitliliğin çokkültürlülük boyutu incelenecektir. Bunun için çeşitli tarihi bilgiler, etnografik çalışmalar ve tez kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmeleri ışığında elde edilen veriler üzerinden

mahalledeki sosyal ve kültürel etkileşim örüntüleri çokkültürlülük temelinde açıklanacaktır.

İlk olarak sosyal bir birim ve yaşam alanı olarak *mahalle* ve etnik ve dini kimliklerin biraradalığı olarak *çokkültürlülük* ile ilgili kavramsal bir çerçeve sunulacak; daha sonra ise Osmanlı'nın 16. yüzyılda Diyarbakır'ı fethinden 1950'li yılların başına kadar devam eden Hasırlı Mahallesi'ndeki yoğun çokkültürlülük süreci, gündelik hayat deneyimleri ve etkileşim ağları üzerinden betimlenecektir.

3.1. Bir Yaşam Alanı Olarak Mahalle

Mahalle kavramı, insanlığın ilk yerleşiminden beri kullanılan bir oluşumdur. Birçok farklı dilde (mahalla, ahtat, harat, quartier,...) sözlüklerde ya da ansiklopedik karşılıklarında “*şehir mekanının fiziki anlamda sınırları belirlenmiş bir alt birimi*” olarak tanımlanmaktadır (Alada, 2008:15). Arapça kökenli olan sözcük, “*bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün yönetim bakımından bölündüğü, resmi işleri bir muhtarca görülen parçalardan her biri*” olarak da tanımlanmaktadır (Püsküllüoğlu, 2003:650).

Mahalle olgusu, batı şehirleri için çoğu zaman mekansal bir ayrımı dile getiren fiziksel bir boyutla sınırlı iken; İslam şehirleri için gündelik yaşamı her yönüyle kuşatan zengin bir anlam bütünlüğünü ifade etmektedir (Alada, 2008:117). Günümüzde ise mahalle, bir yandan “yeni şehircilik” anlayışı doğrultusunda kentsel dönüşüm adı altında neo liberal politika güdümlü rant alanlarına çevrilip araçsallaştırılırken; diğer yanda ise Bolivya, Arjantin, Venezuela gibi ülkelerde totaliter baskıcı rejimlerin demokrasiye yönelik dönüşümünü sağlayan yeni toplumsal hareketlerin mücadele zeminini oluşturan bir aktif yaşam alanına dönüşebilmektedir (Alada, 2008:15).

Mahalle kavramı, birey ve devlet ekseninde iki farklı anlam katmanını içinde barındırmaktadır. Bir yanıla devletin iktidar anlayışı içerisinde bir yönetsel hücre işlevi gören ve buna bağlı olarak da asli işlevi toplumsal denetim, asayiş ve vergi sorumluluğuna ilişkin kontrolü ve yaptırımı sağlamakken; diğer yandan ise bireyin

kimliksel aidiyetini bulabildiği, dayanışma ve ortak sorumluluk ağlarının geliştiği bir kamusalılık ve yaşam alanını oluşturmaktadır (Alada, 2008:17). Bu anlamda mahalle, şehrin fiziki olarak varolan en önemli birimlerinden birisidir. *‘Ya dini bir yapının etrafında toplanma, ya da aynı din, mezhep ve ırktan olanların bir arada yaşama arzusu sonucunda teşekkül eden mahalleler’*, şehrin fiziki yapılarını belirleyen unsurlardır (Özdemir,1986:75, Aktaran Yılmazçelik,1999:195).

Özellikle Osmanlı döneminde mahalle kimliği kent kimliğine göre daha gelişmiş durumdaydı. Buna bağlı olarak da, sosyo-ekonomik ve kültürel birtakım ayırt edici özellikleriyle mahallelerin kendi kimlikleri vardı ve kent mekanı bu farklı kimliklerdeki mahallelerin oluşturduğu bir bütündü (Alada,2008:22). Yani bir anlamda kent bu farklı kimlikteki mahallelerin yarattığı kozmopolit bir yapıdaydı.

Bu çalışma ise *‘mahalle’yi* özellikle Diyarbakır’da Gâvur Mahallesi, Hançepek Mahallesi veya Hasırlı Mahallesi olarak da bilinen yerleşim yerini; fiziki tanımlamaların ötesinde şehir geleneğinde yer aldığı kültürel, iktisadi, sosyal ve yönetsel boyutlarıyla ele alacaktır. Çünkü mahalleyi sadece yönetsel bir yaklaşımla ele almak çok zordur. Nitekim dini, kültürel, iktisadi ve sosyal değerleri içinde mahalle her şeyden önce toplumsal bir olgudur.

Ayrıca çalışmada göz önünde bulundurulacak bir diğer önemli husus da, kültür-mekan ilişkisinin mahalle bağlamındaki önemidir. Mahalle, mekansal kurulum olarak da diğer yerleşim birimlerinden önemli farklılıklar göstermektedir. Özellikle geleneksel Osmanlı’daki mahalle olgusu, yukarıda da belirtildiği gibi yaşamın bütün alanlarına sirayet eden çeşitli etkileşim örüntülerinden meydana gelmekteydi. Bu anlamda da mahalle, çok temelde insanların mekanla kurdukları ilişki üzerinde yükselen önemli bir sosyal birimdir.

3.2. Dini ve Etnik Grupların Biraradalığı Olarak Çokkültürlülük

Ortak sınırlar içerisinde birçok kültürün bir arada var olması olarak tanımlanan “çokkültürlülük”, farklı kültür gruplarının giderek daha fazla iç içe yaşamaya başlamasıyla ekonomik, toplumsal ve siyasal değişime de neden olan,

günümüzün en popüler kavramlarındadır (Kongar,2007). Kavram özellikle son yıllarda batı demokrasilerinde merkezi bir konuma yükselmiştir. Çokkültürlülük kavramı, “*kültürel kökeni ne olursa olsun farklı kültürel geleneklerin eşitlik esasına dayanarak bir arada yaşamalarında herhangi bir sorunun olmadığını ifade eden siyasal ve toplumsal bir sistemin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır*” (Erdoğan, 1998: 195, akt. Şan,2008).

Çokkültürlülük, farklı sosyal çevrelerden, dini inançlardan, etnik kökenlerden veya milliyetlerden gelen bireylerin oluşturduğu kültürel çeşitliliği ifade eden bir kavramdır. İşte bu çalışmada *çokkültürlülük* kavramı; Diyarbakır Suriçi’nde halk içinde Gavur Mahallesi ya da Hançepek Mahallesi olarak bilinen, resmi kayıtlarda ise Hasırlı Mahallesi olan yerleşim yerinde 1950’li yıllara kadar bir arada yaşayan Ermeni, Yahudi, Süryani, Keldani, Yezidi, Türk ve Kürt etnik-dinsel kimliklerinin ortak yaşam alanında paylaştıkları gündelik hayatı anlatmak için pozitif anlamda kullanılacaktır.

Ancak çokkültürlülük kavramının ilerleyen sayfalardaki bu pozitif anlamda kullanımının yanı sıra, çok milliyetli Osmanlı İmparatorluğu zamanında kültürel farklılıkların kolektif örgütlenmelerle düzenlenmesi ve söz konusu olanın farklılıkların eşit oranda tanınması ve kabulü değil; gerçekte imparatorluğu oluşturan, çoğu kez imparatorluktan önce de var olmuş olan az sayıda cemaatin tanınması (Doytcheva,2009:18) gibi gerçekler kavramın günümüzdeki daha geniş ve olumsal kullanımını sınırlar niteliktedir. Çünkü Doytcheva’nın da belirttiği üzere (2009:18) günümüzdeki kullanımı ile çokkültürlülük, ‘*yalnızca bazı özel düzenlemelerden yararlanan birkaç tarihsel topluluğun değil kökeni ne olursa olsun bütün bireylerin kültürel olarak tanınması projesidir*’.

Bu anlamda çokkültürlülük ile ilgili söylememiz gereken bir diğer önemli husus da, kavramın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir arada yaşayan etnik ve dini toplulukları anlatmadaki boyutu ile; günümüz batı demokrasilerindeki kullanımı arasındaki farklılıklardır. Çokkültürlülük, günümüzde daha çok ulus-devlet kategorisi içerisinde yurttaşların eşitler temelinde bir arada ve kendi farklılıklarını

yaşamalarını destekleyen ve çoğu zaman da bunu bireyi merkeze alarak yaparken; Osmanlı döneminde bireyden ziyade cemaat göz önünde bulundurulmaktaydı. Yani haklar veya sınırlandırmalar bireylere yönelik değil, cemaatlere yönelikti. Örneğin İmparatorluk sınırları içerisinde yaşayan azınlıkların statüleri bu şekilde belirleniyordu.

Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun çok etnili, çok dinli yapısı içerisinde yüzyıllar boyunca devam eden etkin çokkültürlülük pratiğinin çok önemli nedenlerinden birisi de, İslamiyet'in farklılıklara yönelik hoşgörüsüydu. Dinsel farklılıklara hoşgörü ile yaklaşan ve Müslümanlık aidiyeti olan etnik farklılıkları da ümmet sistemi içerisinde tanıyan Osmanlı devleti, çokkültürlülüğün meşruluğunu bireyden değil, İslamiyet'in evrensel değerlerinden alıyordu. İslamiyet'in farklılıklara yönelik bu hoşgörü ve diyalog temelli yaklaşımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık altı yüz yıllık serüveninde çok etnili, çok dinli bir çeşitliliği birarada tutmasını, çokkültürlülük geleneğini sorunsuz bir şekilde devam ettirmesini sağlayan etmenlerin başında gelmektedir.

3.3. Hasırlı Mahallesi'nde Çokkültürlülük Örüntüleri

Hasırlı Mahallesi, binlerce yıl Diyarbakır kent merkezini oluşturan bir alanda, birçok kültür ve medeniyete tanıklık etmiş oldukça eski bir mahalledir. Her ne kadar mahalle ile ilgili tarihsel kaynaklar bizi ancak 17. yüzyıla kadar götürebilse de, mahallenin çok daha eski olduğu aşikardır. Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır'ı fethettiği 16. Yüzyıldan itibaren içinde çok etnili ve çok dinli bir çeşitlilik barındıran Hasırlı Mahallesi, bu dokusunu 20. yüzyılın son çeyreğine kadar da devam ettirebilmiştir.

İşte bu bölümde, yüzyıllar boyunca birçok etnik ve dinsel farklılığın bir arada yaşama imkanı bulduğu Hasırlı Mahallesi'nde çokkültürlülük örüntüleri ve aynı zamanda çokkültürlülüğü olumsuzlayan pratikler incelenecektir. Birinci kısımda bir çokkültürlülük örneği olarak Hasırlı Mahallesi'nin özellikle 1890'lı yıllardan 1970-80'li yıllara kadarki süreci üzerine çalışılacak ve ardından da bu zaman diliminde

çokkültürlülüğü yıpratıcı boyuttaki ötekileştirme ve sosyal dışlamalar incelenerek, mahalledeki çokkültürlülüğün sınırlarına işaret edilecektir.

3.3.1. Mekânsal Bütünleşme

Kültür, başta üretim ve tüketim ilişkileri olmak üzere inanç, değer, norm, algı, örf ve adetlerin oluşturduğu bir birikimler bütünü olup, tüm toplumsal ve bireysel davranışları yönlendiren en temel alt yapıdır. Bu alt yapının oluşumunda inanç sistemleri, etnik kökenler, yöresel etkenler ve başka toplumlarla etkileşimler rol oynar ve kültürün paylaşıldığı topluma ait fiziki çevre de o kültürün izlerini taşır (Eyüce ve Keskiner,1995; Akt. Direk,2006:2). İçinde yaşanılan dönemi, toplumu, kültürel ortamı ve ekonomik değerleri de bulunduran ve bu değerlerden etkilenen bir oluşum olan “mekân” ise, kültürle organik bir bağ içerisindedir. Dolayısıyla mekânı, sadece hacim, yüzey, ışık, doku gibi özellikleri olan bir fiziksel boyutlanma şeklinde algılamamak gerekir. Mekânların başında yer alan konut, aynı zamanda toplumun aile yapısını, sosyal, ekonomik, kültürel konumlarını yansıtan bir ayna işlevi görür (Öymen,1995; Akt. Direk,2006:2). Yani aslında kültür ve mekân birbirini etkileyen ve karşılıklı olarak üreten güçlü bir etkileşim içerisindedir. Bir yandan mekân kültürel yapı ve ilişkileri düzenlerken, kültür de mekânı biçimlendirir.

Diyarbakır geleneksel konutlarında esas malzeme olarak kullanılan bazalt, oldukça sert, sağlam ve siyah renkli volkanik bir taştır. Etrafı bazalt taşından örülen güçlü surlarla çevrili, “Eski Diyarbakır” olarak bilinen ve günümüzde Suriçi bölgesinin içinde yer alan Hasırlı Mahallesi, daracık sokaklarla birbirine bağlanan, kuzeyinde Gazi Caddesi, güneyinde Yenikapı, doğusunda Fatih Paşa Mahallesi ve batısında ise Mardin Kapı’nın yer aldığı çok eski bir mahalledir. Mahalledeki konutların mekansal düzenlemesi ise, mahalledeki çok dinli ve çok etnili yapıya bağlı olarak gerçekleşmiştir.

Diyarbakır surlarının inşa edilmesinden sonra kentin güvenliğini sağlamak amacıyla, binlerce yıl boyunca kent merkezi bu surların dışına taşmamıştır. Ayrıca gölge oluşması için sokakları dar yapma; kenti sınırlayan burçların içinde yapı

yapma zorunluluğu ise, konutların bitişik yapılmasına neden olmuştur. Nitekim kentin etrafını çevreleyen surların dışına ancak 1940'lı, 50'lili yıllarda köyden kente göçün başlamasıyla çıkmıştır.

Hasırlı Mahallesi'ndeki çok kültürlü yapı, mekândaki yapıların yoğunlaşması ve bütünleşmesinde de kendini göstermektedir. Halk arasında Dört Ayaklı Minare olarak da bilinen Şeyh Mutahhar Camii'nin hemen doğusunda bulunan Marpetyun Keldani Katolik Kilisesi ve güneyindeki bir sokak ötede yer alan Ermenilere ait Surp Giregos Kilisesi, mahalledeki bu mekânsal bütünleşmeyi gösteren en önemli örnektir. Mahalledeki farklı etnik ve dini toplulukların ibadet mekanlarının çok dar ve birbirine yakın bir mekanda toplaşması; bir yandan Suriçi'nde sıkışan kentsel nüfusun aynı mekan üzerinde yoğunlaşması zorunluluğundan kaynaklanıyorken, öbür yandan da yüzyıllar boyunca devam eden bir arada yaşama tecrübesinin yarattığı kültürel çoğulculuğun bir sonucu olarak görülebilir.

Yine aynı şekilde Hasırlı Mahallesi sınırları içerisinde Kürt, Ermeni, Keldani, Süryani, Yahudi, Yezidi ve Çingene gibi farklı etnik ve dinsel toplulukların birarada yaşaması da, mahalledeki mekânsal bütünleşmeyi gösteren önemli bir kanıttır. Daha önceki bölümde de bahsedildiği üzere, Yılmazçelik (1999:206), 19. yüzyılda Diyarbakır kent merkezindeki mahallelerden bahsederken, Hasırlı Mahallesi'ni Müslim ve Gayrimüslimlerin birarada yaşadığı karma bir mahalle olarak göstermekteydi. Ayrıca yine Margosyan da (2007), mahallede ağırlıklı olarak Ermelerin yaşadığını fakat aynı sokakta Süryani, Keldani ve Kürtlerin de yaşadığını belirtmektedir. Sadece Yahudilerin mahallenin güney kısmında, Yeni Kapı'ya yakın kısmında toplaştığını belirten Margosyan, bunu Yahudi cemaatinin nüfusundaki azlığa bağlamaktadır.

Mahalle içindeki sokaklarda iç içe yaşayan etnik ve dinsel toplulukların kullandıkları kamusal alanlar da ortaktı. Örneğin mahallelinin alışveriş yaptığı ve esnafların yoğunlaştığı çarşı da tamamen ortak kullanılıyordu. Genelde erkeklerin gittiği kahvehaneler ortaktı. Yani kısacası Hasırlı Mahallesi'ndeki çokkültürlülük örüntüsü, mahallenin mekânsal kuruluşundaki bütünleşmeden anlaşılmaktadır. Ezan

seslerinin çan seslerine karıştığı Hasırlı, farklı kültürlerin aynı mekanda iç içe geçtiği bir ebru tasarımı örneğiydi denilebilir.

3.3.2. Dinsel Çeşitlilik ve Hoşgörü

Gerek Osmanlı İmparatorluğu döneminde, gerekse de ulus-devlet olarak Türkiye’de farklı etnik ve dinsel toplulukların bir arada yaşama süreçlerinde, en önemli ayrımı dinsel farklılıklar oluşturmaktadır. Özellikle Osmanlı devletinde Müslim ve Gayrimüslim ayrımı diğer bütün farklılıklardan önce geliyordu. Farklı etnik toplulukların-örneğin Türk, Kürt, Arap gibi- dinsel olarak Müslümanlık aidiyetinde ortaklaşabildiği bir toplumsal ortamda; farklı olan genellikle başka bir dinsel aidiyeti benimseyen kişi veya topluluk oluyordu.

Her ne kadar farklı etnik aidiyetlere sahip olsalar da, aynı dini inancı paylaşan toplulukların kültürel olarak ortak yanlarının daha çok olmasına bağlı olarak, bir arada yaşama olanakları daha fazladır. Ancak özellikle İslam dininin farklı dini inanışlardaki gruplara yönelik hoşgörü tutumu, Osmanlı Devleti ve onun tarihsel, kültürel tecrübesi üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde farklı dini inançlara sahip topluluklar ile bir arada yaşama olanağı sağlayabilmiştir.

Binlerce yıl boyunca birçok etnik ve dinsel topluluğa ev sahipliği yapmış olan Diyarbakır’da, zengin kültürel yapısı içerisinde şekillenmiş olan güçlü bir hoşgörü geleneği oluşmuştur. Türk Dil Kurumu, *hoşgörü* kavramını: “*Her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, mäsamaha, tolerans*” olarak tanımlamaktadır. Onlarca farklı kültür ve medeniyete beşiklik etmiş olan Diyarbakır, aynı zamanda bu uzun süreye yayılmış olan çokkültürlülük geleneği üzerine güçlü bir hoşgörü eşiği oluşturmuştur. Kent, farklılıkların bir zenginlik kaynağı olarak görüldüğü ve kültürel mirasını sahiplenen bir kimlik kazanmıştır.

Daha önceki bölümde ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, Hasırlı Mahallesi Osmanlı’nın Diyarbakır’ı fethettiği 16. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın son çeyreğine kadar devam eden süre içerisinde çok etnili ve çok dinli bir kültürel yapıya sahip olagelmıştır. Türk, Kürt, Arap gibi Müslüman etnik toplulukların yanı sıra,

Ermeni, Süryani ve Keldani gibi Hristiyan topluluklar ve aynı zamanda Musevi inancına sahip Yahudilerin aynı mekânda birlikte yaşadığı önemli bir çokkültürlülük merkezi olan Hasırlı Mahallesi'nin kültürel sınırlarını daha çok dinsel ayrımlar oluşturmaktadır. Üç semavi dinin yanı sıra, bu üç dinden de çeşitli etkiler taşımakla birlikte, pagan öğeler de barındıran bir dini inanışa sahip Yezidilerin inanışı da mahalledeki kültürel sınırları oluşturan bir diğer önemli farklılıktır.

İşte Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan etnik ve dinsel toplulukların, bu kültürel çeşitlilik içerisinde bir arada yaşamalarını sağlayan en temel mekanizmalarının başında hoşgörü gelmektedir. Mahalledeki çokkültürlülüğün sürdürülebilirliğini sağlayan temel olgu olarak hoşgörü, özellikle Osmanlı döneminde, imparatorluğun egemenliğini elinde bulunduran zümrenin İslami esaslar ışığında bir yönetim biçimi geliştirmeleri ve İslam'ın farklı dini inanışlara yönelik toleransından beslenmiştir. Yani aslında mahallede yaşayan farklı dini inanca sahip toplulukların yaklaşık 400-500 yıl birlikte yaşamasını sağlayan en temel faktör, Osmanlı'nın millet sistemi anlayışı içerisinde kendi farklılıklarını koruyabilmeleri ve yaşatabilmeleriydi. Ayrıca İslam dininin özellikle diğer semavi dinlere yönelik yüksek hoşgörüsü, 1900'lü yılların başına kadar bu farklı toplulukların sorunsuz bir şekilde bir arada yaşamalarını sağladı. Bu hem İslam dininin kuralları ile yönetilen bir imparatorluk için ortaya çıkan doğal bir sonuç, hem de Aktay'ın da belirttiği gibi (2005) medeniyetlerin büyüme şartıdır. Aktay, *“büyük medeniyetler toplumsal farklılıkları gözetip tolere edebildikleri ölçüde büyürler. Farklılıkları tanımak ve onları bir zenginliğin bir parçası haline getirebilmek zaten medeniyet olmanın bir koşulu olmuştur. Medeniyetler içerdikleri unsurları onurlu bir hukuk çerçevesinde bir arada tutma konusunda zafiyet sergiledikleri zamanlar, çöküşe geçmiş oldukları işaretini vermiş olurlar. Medeniyetlerin önemli bir kısmı kültürel çoğulculuğu sağlayabilmek için ortak çıkar esasını, merkezle olan alışverişteki rasyonellik ölçütünü önplanda tutarlar”* diyerek medeniyet olmanın gerekliliği ile farklılıkların bir arada yaşama olanaklarını sağlama yükümlülüğü arasında doğrudan bir bağ olduğunu açıkça göstermektedir.

Osmanlı'nın Diyarbakır'ı fethinden önceki binlerce yıllık dönemde, onlarca farklı kültür ve medeniyet kenti yönetmiştir. Ancak kentin sürekli çeşitli fetihler,

istilalar ve yıkımlarla karşılaşması kaçınılmaz bir olgu olmuştur. Bunun temelinde ise farklı medeniyetlerin kente sahip olmak ve kenti bütün “ötekilerden” temizleme anlayışı yatmaktadır. 16. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın sonuna kadar devam eden yaklaşık 400-500 yıllık süre içerisinde Osmanlı yönetiminde kalan Diyarbakır’ın bu uzun süre içerisinde farklı dini ve etnik grupları bir arada sorunsuzca barındırmasının temelinde ise, tarihsel süreç içerisinde kurulan İslam şehirlerinin oluşturduğu tipolojinin kozmopolitlik ve açıklık özelliğidir. Şehrin bir kapanma, dışlama ve homojenleşme mekanı olarak algılanması İslam şehirlerinde görülebilen bir olgu değildir. Tam aksine şehrin kozmopolit ve açık olması tercih edilen bir şey olagelmıştır. Tarihsel süreçte Kudüs, Şam, Kûfe, Bağdat, Basra, Harran, Diyarbakır, Mardin, İstanbul, Konya, Saraybosna gibi şehirler buna en uygun örneklerdir (Aktay,2005).

Avrupa’da yükselen milliyetçi akımlarla birlikte, kendi içerisindeki etnik ve dinsel farklılıkları bir arada tutmada zorlanmaya başlayan Osmanlı’daki genel havaya bağlı olarak, 19. yüzyılın sonunda Diyarbakır’da da farklı dini inanıştaki topluluklar arasında çeşitli sorunlar baş göstermeye başlamış, Birinci Dünya Savaşı döneminde daha da artmış ve nihai olarak da Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluşundan günümüze devam eden süreçte bu sorunlar farklı boyutlarda devam etmiştir.

1895 yılında Diyarbakır vilayetinde meydana gelen Ermeni Olayları, 1915-17 yılları arasında Osmanlı devleti tarafından gerçekleştirilen Tehcir Olayları ve Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra daha çok ülkenin batısındaki büyük kentlerde azınlıklara yönelik gerçekleşen olaylar; genelde olduğu gibi Hasırlı Mahallesi özelinde de uzun yüzyıllar devam eden dinsel çeşitlilik ve hoşgörü ortamını yok olmasına, mahalledeki çokkültürlülüğün bitmesine neden olmuştur.

Çokkültürlülüğün çözülüşü sürecini bir sonraki bölümde daha ayrıntılı işleyeceğiz. Şimdi çeşitli tarihsel kaynaklar ve çalışma kapsamında yapılan sözlü tarih görüşmeleri ışığında Hasırlı Mahallesi’ndeki dinsel çeşitlilik ve hoşgörü pratikleri ile ilgili bulgulardan bahsedilecektir.

Hasırlı Mahallesi'ndeki dinsel çeşitliliğe bağlı olarak, farklı dini inanıştaki topluluklar arasındaki hoşgörünün en fazla ortaya çıktığı alanların başında dini bayramlar gelmektedir. Her dini inanıştakilerin değişik tarihlerde kutladıkları dini bayram ve günlerde, mahalledeki farklı grupların birbirlerinin bu önemli günlerinde gösterdikleri saygı ve duyarlılık; mahalledeki hoşgörü ve çokkültürlülüğe önemli bir örnektir.

Uzun yıllar boyunca Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan ve 1950'li yılların mahalle ortamını büyük bir nostalji duygusu içerisinde aktaran Ayten Diken, mahalledeki dinsel çeşitliliğin en belirgin dışavurumlarından birisinin dini bayramlar olduğunu belirtiyor. Ermeni komşuları ile çok iyi anlaştıklarını ve mahallenin çok şenlikli olduğunu belirten Diken, bayramları şöyle anlatıyor (Diken,2003:38):

“Bayramlarda da beraberliğimiz bozulmazdı. Bizim bayramlarımızda, çok samimi olduğumuz Ermeni komşularımıza tepsilerle yemekler giderdi. Dolmalar, baklavalara, hindiler, bademli pilavlar, bizim ‘sini’ dediğimiz tepsilerle ‘onların payı’ olarak Ermeni komşularımıza giderdi. Hiç erinmezdik, mutlu olurduk. Küçük kardeşim Yüksel götürürdü yemekleri.

Onların da yumurta bayramı (Paskalya) olurdu. Kendi bayram günlerinde, babam Kadri dedi ki; ‘şimdi Bedo gelir’. Daha söz babamın ağzındayken bir de baktık ki Bedo kapıda. Elinde bir sepet dolusu kırmızı yumurta. Bir de çörek getirirlerdi. Onlar yemek yapmazlardı. Paskalya bayramlarında yalnızca yumurta ve çörek yaparlardı.”

1946 yılında, Ali Paşa Mahallesi'nde doğan Davut Ökütçü, tarihi surların içinde en fazla iki katlı, siyah kesme taşlarla bezeli, toprak damlı, avlulu güzel evlerin doldurduğu bir kent olarak tanımladığı Diyarbakır'daki dinsel çeşitlilik ve hoşgörüyü şöyle betimliyor (Diken,2003:148):

“Süryani komşularımızla daima iyi bir dostluk vardı aramızda. Paskalya döneminde çöreklerimiz, renk renk yumurtalarımız unutulmazdı. Mutlaka bir sepet bize de gönderilir, gelen sepet karpuz çekirdeği, turşu, kavurma ile dolup geri giderdi.”

Mahalledeki dinsel hoşgörünün çok önemli göstergelerinden birisi de farklı dinsel topluluklardaki dini önderlerdi. Dinsel cemaatlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde çok kilit rol oynayan dini liderlerin mahalledeki iletişimleri ile ilgili güzel bir örneği yine Davut Ökütçü anlatıyor (Diken,2003:148):

“Her Pazar tertemiz elbiseleri içinde ayinlerine giden cemaatin lideri papaz Aziz Efendi için annem: ‘O, müfti efendimizin çok iyi dostudur. Ele eyidir, ele eyidir, degme Müslüman onun eline su dökeni. Bir tek kelime-i şahadeti getirmesini bilmi!’ derdi.”

Ökütçü’nün yukarıda bahsettiği durum, birçok görüşmeci tarafından da dile getirilmiştir. Süryani cemaati lideri Aziz Efendi ile o dönemin müftüsü arasındaki sıkı diyalog ve dostluğun cemaatleri de olumlu anlamda etkilediği sürekli vurgulanmıştır. Aziz Efendi’nin sürekli Ulu Cami’ye giderek dönemin müftüsü ile görüştüğü, sokakta kol kola sohbet ederek yürüdükleri birçok görüşmeci tarafından dile getirilmiş ve kentteki dinsel hoşgörü ortamına verdikleri örneklerin başında gelmiştir.

Mahalledeki çokkültürlülüğe duyduğu özlemi, o döneme dair hatıraları anlatarak dile getiren 1928 doğumlu Şeref Değer de (Diken,2003:246), mahalledeki sosyal ilişkileri ve farklı toplulukların birbirlerine karşı olan hoşgörüsünü şöyle belirtiyor:

“Örneğin bizim sokaktaki yedi evden üçü Hristiyan eviydi. Onlar bizim örf ve adetlerimize her zaman uyardı. Bayramlarda bizlere gelirlerdi. Biz de onların özel günlerinde ziyareti hiç eksik etmezdik. O

kadar samimi, o kadar içten ve o kadar da güzeldi ki, nesini anlatayım şimdi! Yitirdik o ilişkileri işte...”

1936 doğumlu Musa Tutka da, o eski günleri büyük bir özlem ve hasretle ananlar arasında. Yaşadığı mahalleye yabancı kaldığını, mahalleye yeni gelenleri tanımadığını ve günümüzde mahallede yaşayan insanlar arasında kopukluk olduğunu belirtiyor. Mahallede yaşayan Gayrimüslimlerle olan ilişkilerini ise şöyle anlatıyor:

“Çok iyi anlaşıyorduk bana göre benim yaşıma göre emin olasan o günü bu günle mukayese ettiğin zaman fersah fersah arada fark vardır. O gün daha güzeldi. Komşuluk, diyalog birbirine saygı, bir birine hürmet. Mesela bir ramazanımız gelirdi, bir bayramımız olurdu, onların veyahut bizim birbirimize karşı saygılıydık. Ben çok Ermenilerin evine gittim. Ferit burada benim komşumdu vallahi ben kapattım dükkânı bayramda örf adetlerini bilmiyorum diye beni yemeğe götürecekti, kapattım kaçtım geldim dedim baksın kapalıyım diye. Geldim baktım kardeşini dikmiş beni bekliyor. ‘Yaw Musa kirve nerdesin yaw? Valla annemgil seni bekliyor’. Evleri de bu Meryem Ana Kilisesi’nin yanındaydı, dedim işim vardı kalktık gittik. Hepsine dedim bayramınız kutlu olsun. ‘Bayramınız kutlu olsun’ dedi ‘valla kirve bekliyorduk seni yemeğe’. Bana bir izzet, bir ikram, bir yemek hemen şey açılışı likör ile yaptılar onların kendi örfleri biz de tabi kaçırmadık ve en sonunda bütün ikramlarını yaptıktan sonra dedim çok sağ olun Allah tekrarını nasip etsin dedim çıktım geldim. Bizim bayramımız var diye onlar da bize geliyorlardı. Çöreklerle yemeklerle, şunla bunla. Çok güzel bir diyalog vardı paşam.”

Yine Musa Tutka, mahalledeki farklı dinsel gruplar arasındaki duyarlılık ve hoşgörüyü şöyle örnekliyor:

“Bizim bir Ramazanımız gelirdi, onlar bizim ramazana saygı olsun diye bir tek bir Ermeni, bir tek Süryani, bir tek Yahudi yemek yerken, sigara içerken, çay içerken -ki onlarla alakası yoktu- içmezdiler. Dine karşı olan saygılarından dolayı...”

Yine 1962 doğumlu Keldani asıllı görüşmeci de, küçüklüğünde Müslümanlarla kardeş gibi, herkesin iç içe yaşadıklarını söylüyor.

“Müslümanlarla birlikte Keldaniler olsun, Ermeniler olsun, Süryaniler olsun hepimiz burada kardeş gibi yaşıyorduk. Beraber top oynuyorduk, sinemaya gidiyorduk, havuza gidiyorduk. Bir sorunumuz yoktu...”

1945 doğumlu olan ve çocuk yaşta Hazro’nun bir köyünden Hasırlı Mahallesi’ne göç edip yerleşen bir erkek görüşmeci de, mahalledeki Gayrimüslimlerin çok iyi ve saygılı insanlar olduklarını fakat Müslümanların onlara haksızlık etmesinden dolayı 1950’li yıllardan sonra hızlı bir şekilde mahalleden göç etmeye başladıklarını belirtiyor. Gayrimüslimlerin, mahalledeki Müslümanlara oranla daha hoşgörülü ve kent kültürüne daha sadık kaldıklarını belirten görüşmeci, onların duyarlılık ve nezaketlerine örnek olarak şunları anlatıyor:

“Şimdi Ramazan ayında Ermenilerin bir birahaneleri Hançepek’te vardı. Bir tane Dörtöl’da, başka da yoktu. Ermeniler onları satıyordu. Eee şimdi bütün köşelere bakıyorsun hacı hocaların çocukları biracıdır. O zaman o adamlar onları sattıkları zaman Ramazan ayı oluyordu, kimse dükkânı açmıyordu. Kahveleri vardı Hançepek’in içinde bizim Şerif Abi’nin kahvesi Ermenilerin kahvesidir, kilisenin yan duvarındadır. Siyah perde bırakıyorlardı, kiliseden belli ediyordu üstünü açıyordu duman damdan çıksın içeri gelmesin.”

Görüşmecilerin de belirttiği gibi, özellikle 1950’li yıllara kadar mahallede dinsel çeşitlilik ve hoşgörü ortamı vardı. Nitekim buna bir diğer önemli örnek de, mahalle sınırları içerisindeki dini ibadet mekânları idi. Camii, kilise ve sinagogun aynı mahalle sınırları içerisinde yer aldığı; ezan ve çan seslerinin birbirine karıştığı mahalle 1950’li yılların başına kadar da bir hoşgörü ortamına sahipti.

3.3.3. Gündelik İletişimde Ortak Dillerin Kullanımı

1655 yılının Nisan ve Mayıs aylarında, o dönemlerde Osmanlı'nın büyük vilayetlerinden birisi olan Diyarbakır'da birkaç hafta geçiren Evliya Çelebi, ünlü eseri Seyahatname'nin dördüncü cildinde Diyarbakır ile ilgili çok önemli bilgiler vermektedir. Çelebi, kentin sosyal yaşamı hakkında önemli ayrıntılar sunan Seyahatnamesinde Diyarbakır'da Arapça, Türkçe, Farsça, Kürtçe ve Ermenice konuşulduğunu belirtir (Bruinessen,2003:63). Ayrıca Sestimi de, 1781-82 tarihli "Dicle ve Fırat'tan Geçerek İstanbul'dan Bassora'ya Yolculuk" isimli seyahatnamesinde: *"Diyarbakır'da, Türkler, Ermeniler, Yakubiler, Keldaniler, Suriyeliler, Yunanlılar ve Kürtler yaşıyor. Orada Türkçe, Arapça, Kürtçe, Ermenice ve Keldanice konuşuluyor"* demektedir (Akt. Korkusuz,2003:67).

Evliya Çelebi ve Sestimi'nin de kişisel gözlemlerinde belirttiği gibi, çok etnili ve çok dinli bir kent olan Diyarbakır'da gündelik yaşamda birden fazla dil kullanılmaktaydı. Gerek Osmanlı döneminde, gerekse de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, resmi işlerde Türkçe konuşulmaktadır. Ayrıca çarşı, pazar gibi yerlerde de ağırlıklı olarak Türkçe konuşulmaktadır. Özellikle Yahudi, Ermeni, Süryani ve Keldani cemaatleri kamusal alanda ağırlıklı olarak Türkçe konuşmaktadır. Ancak özellikle ev içinde ve mahalledeki gündelik yaşamda en fazla konuşulan dillerin başında Kürtçe gelmektedir. Diyarbakır Ermenilerinin büyük bir kısmı Ermenice konuşamamaktadır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Ermenice bilenler yaygın olsa da, zamanla Ermenice bilen Ermeni nüfusu büyük oranda azalmıştır. Yine Süryani cemaatinde de genelde din adamları Süryanice konuşabilmektedir. Daha ziyade kamusal alanda Türkçe, gündelik yaşamda da Kürtçe konuşulmaktadır. Yine Bali'nin aktardığına göre (1999:381), Diyarbakır Yahudileri kendi aralarında ve aile içinde anadil olarak Arapça, günlük hayatta ise Türkçe ve Kürtçe konuşuyorlardı. Kürtçeyi de anadilleri gibi biliyorlardı.

Gayrimüslim grupların Kürtçeyi iyi bilmelerinin en önemli nedenlerinden birisi, özellikle çevre köylerden gelip kent merkezinde alışveriş yapan Kürtlerle iletişim kurmaktan kaynaklanıyordu. Kentin ticaretine hakim olan ve aynı zamanda özellikle kırsalda yaşayan vatandaşlara yönelik ürünler satan Ermeni, Süryani ve

Keldaniler bu nedenle özellikle Kürtçeyi çok iyi biliyorlardı. Örneğin Margosyan anılarında (2008), küçükken demirci olan dayısının yanında çırak olarak çalışırken köyden gelen Kürt müşteriler sayesinde Kürtçe öğrendiğini belirtir. Çoğu gayrimüslimin de bu tür ticari ilişkiler üzerinden Kürtçeyi öğrendiğini söylemek mümkündür.

1927 yılında başlayan ve 1965’ylındaki sayımlara kadar devam eden süreçte gerçekleşen nüfus sayımlarında, Türkiye’de azınlık statüsü kazanmış olan Ermeni, Yahudi ve Rumların anadilleri ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu tarihler arasında gerçekleşen nüfus sayımlarında, Gayrimüslimlerin anadilleri ile ilgili sorular sorulmuş ve buradan hareketle ülke genelindeki anadili durumu tespit edilmiştir. Dündar’ın (1999) topladığı nüfus sayım istatistiklerinden derlenerek hazırladığımız aşağıdaki tabloda, Diyarbakır’da yaşayan Gayrimüslimler arasında anadilini belirtenlere ait bilgiler mevcuttur. Ancak Süryani ve Keldaniler azınlık sayılmadıkları için onlara ait kesin bilgiler mevcut değildir. Tablodaki “sair-meçhul” kısmını işaretleyenlerin Diyarbakır örneğinde bu gruplar olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo-3: Nüfus Sayımlarında Diyarbakır’da Gayrimüslimlere Ait Anadil İstatistikleri (1927-1965)

Nüfus Sayım Yılı	Ermenice	Yahudice	Rumca	Sair-Meçhul ⁵
1927	955	78	-	550
1935	582	-	-	34
1950	459	-	-	-
1955	222	-	120	-
1960	279	-	-	-
1965	132	-	-	-

⁵ 1920 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile azınlık statüsü verilen Ermeni, Yahudi ve Rumlar dışında kalan Süryani, Nasturi ve Keldani azınlıkları olduğu düşünülmektedir.

Özellikle 1927 nüfus sayımı sonrası “Vatandaş Türkçe Konuş!” kampanyası ile başlatılan Türkçe seferberliği ile azınlıklar arasında yoğun olarak Türkçe kullanılmaya başlanmıştır. 1934 yılında gerçekleşen Trakya Olayları sonrasında Yahudi cemaatine yönelik saldırıların gerekçesinin onların kendi aralarında Türkçe konuşmuyor olmaları üzerinden kurulması ile birlikte Gayrimüslimler kendi cemaatleri içinde de daha fazla Türkçe konuşmaya başlamışlardır. Örneğin 1927 yılı sayımında ülke genelinde anadilini Ermenice olarak belirtenlerin sayısı 67.745 iken, bu rakam 1965 sayımında 33.094’e düşmüştür (Dündar,1999:91). Nitekim yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi Diyarbakır’da da 1927 yılında anadilini Ermenice olarak belirtenlerin sayısı 955 iken, bu rakam 1965 sayımında 132’ye düşmüştür.

Bu düşüşte kentten göçün etkisinin yanı sıra, özellikle ülkedeki dil politikaları sonrasında okullarda eğitim gören Gayrimüslim çocuklarının anadillerini unutmaları ve gündelik hayatta anadillerini kullanmaktan çekinmeleri etkili olmuştur. Nitekim bundan sonraki bölümde ayrıntılı olarak inceleneceği üzere, Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan Gayrimüslimlerin İstanbul’a göç etmelerinin önemli nedenlerinden birisi de, çocuklarının kendi anadillerini öğrenecekleri okullarda eğitim görmelerini sağlamaktı.

Her ne kadar Gayrimüslimlerin kendi anadillerini kullanımları ile ilgili yaşadığı olumsuz durumlar yaşanmış olsa da, özellikle Hasırlı Mahallesi örneğinde görüldüğü üzere, mahallede yaşayan farklı etnik ve dinsel grupların bir iletişim aracı olarak ortak dilleri kullanmaları, mahalledeki iletişim ve etkileşimi artıran önemli bir boyuttur. Türkçe ve Kürtçenin mahallede yaşayan bütün etnik ve dinsel topluluklar tarafından ortak kullanılması, mahalledeki çokkültürlülük ilişkilerini artıran bir özelliktir. Gayrimüslimlerin neredeyse tamamının Türkçe ve Kürtçeyi iyi derecede konuşuyor olmaları, özellikle mahalledeki sosyal ilişkilerde, ekonomik ve ticari ilişkilerde onlara büyük bir avantaj kazandırmıştır. Ancak mahalledeki Müslüman nüfusun Gayrimüslimlerin dillerini bilmemesi, daha doğrusu öğrenme ihtiyacı duymaması, egemen kimlik olarak Müslümanlığın avantajından faydalanmalarının getirdiği bir ayrıcalıktır.

Sonuç olarak Hasırlı Mahallesi, çok etnili ve çok dinli bir demografik ve kültürel yapıya sahip olmasına bağlı olarak, birçok dilin de konuşulduğu ve yaşatıldığı önemli bir çokkültürlülük örneği diyebiliriz.

3.3.4. Etnik, Dinsel ve Sınıfsal Eritilme Potası Olarak Komşuluk

Bir sosyal yaşam alanı olarak mahallede, akla ilk gelen toplumsal ilişki örüntüsü komşuluktur. Dünyanın her yerinde komşuluk olgusundan farklı biçimlerde bahsedilebilir. Ancak özellikle Türkiye toplumsal yaşamında komşuluk çok özel bir ilişki biçimidir. Mahalle ve sokak düzeyinde güçlü bir toplumsal bağ olan komşuluk, başta apartmanlaşmanın artması olmak üzere, çeşitli nedenlere bağlı olarak gittikçe eski yoğunluğunu kaybetmektedir. Literatürde komşu, “*yakın hatta bitişik konutlarda oturan kimselerin birbirine göre durumuna*” denir. Komşuluk ise, “*komşu olma hali ve komşularla olan ilişki*” olarak tanımlanmaktadır (Gündüz ve Yıldız,2008:124).

Türkiye toplumsal yaşayışında komşuluğun önemini ortaya koyan birçok deyim ve atasözü vardır. Bunlardan ilk akla gelenlerden birisi “*ev alma, komşu al*” sözüdür. Ev almayı, bir mekânda konumlanmayı, orada yaşayan ve o mekânın ortak öznelerini oluşturan komşulara bağlayan bu atasözü, kültürümüzde komşuluğa yüklenen anlama işaret etmektedir.

Türkiye’de komşuluk üzerine en fazla çalışan sosyal bilimcilerin başında gelen ve komşuluğu sosyal bünyenin temel dinamikleri arasında gören Nihat Nirun, aynı zamanda komşuluğu, “*biz duygusu ile dolu psiko-sosyal pota*” olarak da görmektedir (Gündüz ve Yıldız,2008:126). Kısacası komşuluk, “*bir sosyal ilişki türü ve köklü ve sürekli bir sosyal olgu*” (Ayata ve Güneş Ayata,1996:79) olarak görülmelidir. Bu çalışma kapsamında sosyal değişimini incelediğimiz Hasırlı Mahallesi’nde de komşuluk, bütün farklılıkları bir arada tutan ve aynı potada eriten önemli bir yapıdır. Köyden kente yoğun göçün başlamadığı, apartmanlaşmanın henüz artmadığı, iş hayatı ve medya boyutunun çeşitlenmediği ve kentleşme hızının düşük olduğu 1950’li yıllara kadar Hasırlı Mahallesi’ndeki komşuluk ilişkilerinin

yardımlaşma ve güvene dayandığı, yapılan birçok görüşmede dile getirilen ortak bir ifade olmuştur.

Surların içinde mahallelere ayrılmış olan Diyarbakır kent merkezinin güneyinde yer alan Hasırlı Mahallesi, etnik, dinsel ve sınıfsal açıdan heterojen bir mahalleydi. Mahallede etnik olarak Kürt, Türk, Ermeni, Süryani, Yezidi ve Keldaniler yaşıyordu. Dini inanış olarak Müslüman, Musevi ve Hristiyanlar vardı. Sınıfsal olarak da zengin ve yoksul kesimin bir arada, iç içe yaşadıkları bir mahalleydi. Mahalledeki bu çeşitliliği sağlayan dışsal nedenlerin başında, kent merkezinin surların içinde sıkışmasına bağlı olarak oluşan mekânsal bütünleşme idi. Ancak bu dışsal etkene bağlı olarak oluşan mekânsal yapıyı bir arada tutan, sosyal uyum açısından sürdürülebilirliğini sağlayan çok önemli etkenlerden birisi de, mahalledeki komşuluk ilişkileriydi.

Örneğin, 1954 yılında Ali Paşa Mahallesi'nden Hasırlı Mahallesi'ne, Dört Ayaklı Minare'nin aşağısına taşındıklarını belirten Ayten Diken, Gâvur Mahallesi olarak tabir edilen bu mahallede Ermeni ve Müslüman komşularının çok güzel bir ahabplık içerisinde yaşadıklarını söylüyor. Diken, Gayrimüslim komşuları ile olan ilişkilerini şöyle anlatıyor:

“Bizim onlarla muhabbetimiz çok çok iyiydi. Bizim sokakta Ermeni ya da Süryani komşulara hakaret etmek kimsenin haddine düşmezdi. Zaten böyle bir şeyi akıllarından bile geçirmezlerdi. Kenetlenmiştik, adeta bir büyük aile gibiydik. Sabahları yağlı lavaş ekmekler yapılır, semaverler hazırlanır ve hergün bir komşuda topluca kahvaltı edilirdi. Bazen de öğleden sonraları bir yemek yapılır ve yine toplu olarak birimizin avlusunda yenirdi.”

23 yaşında iken Hazro'dan Hasırlı Mahallesi'ne göç eden 60 yaşındaki bir erkek görüşmeci, Hasırlı Mahallesi Direkçi Sokak, yeni adıyla Mıgırdiç Margosyan Sokağı'ndaki eski evinde otururken, Anton ve Heno isimli iki Hristiyan kapı komşusu ile olan ilişkilerinden bahsederken, özellikle onların duyarlı ve nezaketli tavırlarını anımsıyor:

“Onların adaletlerine çok şey oldum. Ezan okunduğu vakit Heno kesinlikle adım atmıyordu. Öyle dik duruyordu, ezan bitinceye kadar saygılıydı ezana.

Ben kahvede çalışıyordum. Eğer sabahleyin erkenden kahveye gittiğim vakit, çocuklara öğleye kadar avluda oynuyordu. Kalabalık yapsalar da hiç kimse bir şey demezdi. Ben geldikten sonra, onların anası diyordu: ‘kalabalık etmeyin, bizim komşu işten gelmiş yatıyor, rahatsız olmasın.’. o kadar adaletli davranıyorlardı yani. Benim onlarda gördüğüm o terbiye, o adaleti bizim Müslümanlarımızda görmemişim.”

Yine aynı görüşmeci, Gündüz ve Yılmaz’ın (2006) komşuluğun yaşayan töreleri olarak tanımladıkları taziye ziyaretine gitme, Hacca gidip gelenleri ziyaret etme vb gibi konularda da, Gayrimüslim komşuları ile olan ilişkilerini şöyle anlatıyor:

“Biz devamlı birbirimize gidip geliyorduk. Annem rahmete gittiğinde yasımıza geldiler. Abim Hicaz’a gidip geldiği vakit geldiler. Sürekli gidip geliyorduk. Hatta Henolar İstanbul’a taşındıktan sonra da, hanımı ile birkaç defa buraya geldiklerinde yine bizi geldiler..”

74 yaşındaki Musa Tutka ise, o eski günlerdeki komşuluk ilişkilerinin yok olduğunu, günümüzde o ilişkileri geri getirmenin imkânsızlığını şöyle dile getiriyor:

“Komşuluk ilişkisi o kadar güzeldi ki, onlara yani saygı gösterirdi yani ‘kirve’ derlerdi. Kirvelik de bir nevi akrabalık gibidir. Biz bunları yaşadık, bu gün maalesef komşunun komşuya saygısı yoktur, evlâdın babaya saygısı yoktur, akrabanın akrabaya sevgisi yoktur!”

Bütün bunların yanı sıra, yine mahallede yaşayan Müslim ve Gayrimüslimlerin kendi dini bayramlarında birbirlerine yemekler ve tatlılar göndermek, nişan ve düğünlere katılmak, mahallenin içinde yer alan ve ortak kullanılan Paşa Hamamı’na birlikte gitmek, ilkbahar aylarında Dicle nehrinin kıyısında birlikte pikniğe gitmek, uzun kış gecelerinde hep birlikte şehriye kırmak,

özellikle Ermeni kadınları arasında yaygın olan müzik dinletisi gecelerine katılmak gibi alanlarda güçlü bağlara sahip oldukları, yine görüşmeciler tarafından dile getirilen başlıca komşuluk örüntüleridir.

Görüşmeciler tarafından dile getirilen bir diğer ortak özellik ise, özellikle mahallede yaşayan Ermenilerin komşularına yönelik dürüst, destekleyici ve güven veren komşuluk ilişkileridir. Birçok görüşmeci, Gayrimüslim gruplar içinde Ermenilerin diğer gruplara oranla daha iletişime açık ve komşuluk bağlarının daha güçlü olduğunu belirtmiştir.

Son olarak 1948 yılına kadar mahallenin güneyin yoğunlaşan Yahudi cemaatinin, mahalledeki diğer etnik ve dinsel topluluklarla olan iletişimi ve komşuluk ilişkisi ile ilgili elimizde maalesef çok az bilgi mevcuttur. Özellikle mahallenin 1940'lı yıllarını anılarında işleyen Margosyan (2008), diğerlerine oranla Yahudi cemaatinin daha fazla kendi içine kapalı olduğunu, diğer gruplarla güçlü bir komşuluk ilişkisinin olmadığını belirtmektedir.

3.3.5. Yoğun Ticari İlişkiler

Diyarbakır, Osmanlı egemenliğine girmeden önceden başlayarak çok uzun yıllar boyunca kültür, sanat ve ticaret açısından önemli bir kent olmayı başarmıştır. Kuzeyindeki dağlık yaylalarla güneyindeki düzlükler arasındaki yerleşmeye elverişli geçiş alanında bulunan Diyarbakır, bir yanda Akdeniz ve Basra Körfezi'ne, bir yanda Harput-Sivas-Samsun yoluyla Karadeniz'e, bir yandan da Bitlis ve Van Gölü havzası üzerinden Azerbaycan ve İran'a uzanan ana yolların kavşak noktasında konuşlanmış olmanın avantajlarını tarih boyunca yaşamıştır (Arslan,1999:82).

20. yüzyılın başına kadar da, Diyarbakır kent merkezi tamamen, etrafı surlarla çevrili olan "suriçi" kısmında yer alıyordu. Kent merkezinin demografik yapısı daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere Müslim ve Gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Birçok farklı tarihsel kaynaktan da belirtildiği gibi, kent nüfusu ağırlıklı Müslümanlardan oluşmakla birlikte, hatırı sayılır bir Gayrimüslim nüfusunun da olduğu aşikârdır.

Uzun yıllar boyunca (1518'den başlayarak) Müslim ve Gayrimüslim toplulukların bir arada yaşadıkları Hasırlı Mahallesi, o dönemlerde kentin merkezi yerini oluşturan Melik Ahmet Caddesi ile Gazi Caddesi'nin kesiştiği kavşakta bulunması, Ulu Cami'ye yakın olması, çok uzun süre boyunca kentin önemli konaklama mekânları olan Hasan Paşa Hanı ve Deliller Hanı'nın arasında kalan bölgede yer alması, kentin en yoğun ve işlek çarşı pazarlarına çok yakın olması gibi etkenlere bağlı olarak, güçlü ve ayrılmış bir ticari ilişkiler ağına sahipti.

Mahallede yaşayan farklı etnik ve dinsel topluluklar arasında formel olmayan bir biçimde ayrılmış iş kolları mevcuttu. Her topluluk daha çok belirli iş alanlarında yoğunlaşmış ve bu alanda uzmanlaşmıştır. Özellikle Gayrimüslim topluluklar içinde her bir grubun uzmanlaştığı ve o uzmanlaşan alana göre çarşı isimlerinin belirlendiği önemli ticari merkezler oluşmuştur. Örneğin Hasırlı Mahallesi sınırları içinde kalan Demirciler Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Puşiciler Sokağı gibi isimler, bu ayrımlaşma ve uzmanlaşmaya örnektir.

Margosyan (2007a), 1940'lı yıllarda Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan toplulukların ekonomik ve ticari ilişkilerini betimlerken, her grubun özel bazı alanlarda uzmanlaştığını ve kendilerinden sonra gelenlerin de aynı işi usta-çırak temelinde devam ettirdiğini belirtir. Bu usta-çırak geleneği ise, zamanla her topluluğun belirli alanlardaki bir iş kolunda yoğunlaşmasına neden olmuştur. Örneğin Margosyan (2007a:54) Yahudilerin ticaret ilişkilerini şöyle anlatır:

“Yahudilerin hepsi ticaretle uğraşmaktaydı. Zaten bizim oralarda Moşe⁶ demek, bir bakıma ticaret yapan adam demektir. Zengini de, fakiri de alışveriş işleriyle uğraşırlardı. En fakir Yahudi bile, bir dükkân açacak kadar sermayesi olmayan dahi, ne yapar eder, kendince ticarete yönelirdi. Hiçbir şey yapmayan da sırtına bezden bir torba asar, bağıra bağıra sokakları dolaşır, eskicilik yaparak geçinmeye çalışırdı.”

⁶ Diyarbakır Hristiyanları Yahudilere Moşe derlerdi.

Ulu Cami'nin yanında, Kömür Pazarı denilen yerde lokantalarının olduğunu belirten 74 yaşındaki Musa Tutka da, Yahudilerin ticaret işleri ile ilgili şunları anımsıyor:

“Yahudilerin bizim dükkânın önünde tablaları vardı. Ayna, krem, pudra, iplik, çuvaldız, iğne vb incik boncuklar satarlardı... Yahudilerin de böyle bavulları vardı. Şimdi nasıl Rusların bavul ticareti var, onların da böyle tablaydı. Geceleri tablalarını kapatırdılar. O zaman hepsi de çok yakın bir ilişki içindeydiler. ”

Yahudilerin aksine Ermenilerin hemen hemen tümünün sanatkar olduklarını belirten Margosyan, mahalledeki toplulukların farklı iş kollarındaki uzmanlaşmasını şöyle anlatıyor (2007a:57-58):

“Diyarbakır'deki tüm demircilerin, evet tüm demircilerin hepsi Ermeniydi. Demirciler Çarşısı'nın bir ucundan girip diğer ucundan çıktığınızda ilk demirci dükkânı Simpat Usta'nın, sonuncusu da dayım Haço'nundu. Ermeniler nedense kızgın demirleri döverek, ateş karşısında terleyerek ekmek parasını kazanmayı tercih ediyorlardı. Kazma, kürek, karabasan, orak, balta, 'dere', kapı tokmağı, nal, nal mihı, 'keyd', tavşan kapanı, tilki ve kurt kapanları yapıyor, çoğu da kendi babalarının ve dedelerinin mesleklerini sürdürüyorlardı. Onlar için demircilik sanki babadan oğla geçen bir padişah fermanı gibiydi. Bundan dolayı da çoğunun soyadı Demirci'ydi

Ermenilerin demircilikten sonra yaptıkları ikinci işleri de yemenicilikti. Diyarbakır ve çevresindeki köylülere diktikleri yemenilerle ünlüydüler. Yemenicilik dışında yine çoğunlukla taş yontma ustalarıydılar. Diğer mesleklerden, diğer sanatlardan da çoğunlukta olanlar Ermeni ustalarıydı. Genelde meslekleri de kendi adlarının başında yer alırdı: Kazancı Bedo, Sobacı Nigoğas, Kalaycı Vanes, Nalbant Istapon, Marangoz Nıšo, Terzi Antrabik, Çulcu Hello, Dişçi Sarkis, Kuyumcu Haço....”

Mahallede yaşayan Gayrimüslimler içinde ekonomik açıdan en güçlü topluluk Ermeni cemaatiydi. Bunun en temel nedenlerinden birisi, özellikle sanatkârlık boyutunda Ermenilerin nerdeyse bütün mesleklerde usta olmalarıydı. Diyarbakır çevre köylerinden ve ilçelerden gelenlerin ihtiyaç duyduğu birçok ihtiyaç Ermeni ustalar tarafından karşılanıyordu. Ermenilerin mahalledeki ekonomik zenginliklerine bir önemli örnek de, Surp Giragos Kilise Vakfı'na ait tapu dairesinde kayıtlı 31 dükkânın bulunması (Arpat,2008). Bu dükkânlar hala kilise vakfına kayıtlı görünüyor.

Hasırlı Mahallesi'nden ziyade büyük çoğunluğu Lale Bey Mahallesi'ndeki Meryem Ana Süryani Kilisesi'nin çevresinde yaşayan Süryanilerin büyük çoğunluğu kuyumcuydu. Ayrıca kuyumculuğun dışında ipek böcekçiliği ve puşicilik de yapıyorlardı. Özellikle Buğday Pazarı civarındaki terzi dükkânlarında Kürtlere diktikleri şalvarlarla da ünlüydüler (Margosyan,2007a:58).

1946 Diyarbakır Ali Paşa Mahallesi doğumlu Davut Ökütçü ve 1936 Mardin Kapı doğumlu Musa Tutka da, ipekböcekçiliği işinde Süryanilerin uzman olduğunu, özellikle puşicilikte onların üstüne usta olmadıklarını belirtiyorlar. Davut Ökütçü:

“Zanaat ustalarının en iyileri Gayrimüslimler idi. Kuyumcusu, dişçisi, nalıncısı, demircisi, müzisyeni, semercisi... Diyarbakır'a ipek böcekçiliğini ve ipek dokumacılığını da onlar getirmişlerdi” diyor (Diken,2003:148).

Diyarbakır'da 1924 yılı doğumlu ve asıl mesleği puşicilik olan Süryani asıllı Lütfi Dokucu, Süryanilerin ticari meşguliyetlerini ve kentten göç nedenleri üzerine konuşurken, kızgınlığını şöyle dile getiriyor (Diken,2003:45):

“Zaten tarihe de baktığımızda Diyarbakır ipekböcekçiliği, Bursa'dan çok öncedir. İşte zaman içinde çeşitli nedenlerle ipek böcekçiliğini ve puşiciliği yapanlar bu topraklardan göç ettiler. Bu göçün nedenini sormayın, kimseye faydası olmaz, anlatmak da istemiyorum. Suriye'ye, İstanbul'a ve İskandinav ülkelerine gidip yerleştiler. Keşke gitmeselerdi. Gittiler ve bu sanat da geriledi...”

Mahallede yaşayan Keldaniler ise Ermeni ve Süryanilere oranla daha küçük işlerle meşgullerdi. Mahalledeki Gayrimüslimler içinde Yahudilerden sonra ekonomik açıdan en zayıf cemaat Keldanilerindi. Mahallenin kuzeydoğusunda yer alan Mor Petyun Keldani Kilisesi civarında oturan Keldanilerin ticari yaşayışları hakkında Margosyan (2007a:58) şu bilgileri veriyor:

“En büyük attarlar Keldaniydi. Attarların hemen hepsinde bulunan attariye, zencefil, karanfil, limon tuzu, karabiber, kişniş, yenibahar dışındaki bir sürü ıvır zıvırı, davul tozu, minare gölgesi, yedi dükkân süprüntüsü gibi şeyleri, ancak Keldani asıllı Attar Yusuf’un Gazi Caddesi’ndeki dükkânında bulabilirdiniz.”

Margosyan, Hasırlı Mahallesi ve civarında yaşayan Türkler hakkında ise şunları yazıyor (2007a:58):

“Türklerin çoğunluğu devlet memuruydu. Eczacı, doktor, hakim, savcı, kaymakam, öğretmen, polis ve askerlerin dışında diğer mesleklerden de şehrin ana caddesinde iş yerleri vardı.”

Türklerin çok büyük bir kısmının devlet memuru olarak kentte yaşadıklarını Margosyan’ın yukarıda belirttiği meslek tanımlarından da anlıyoruz. 1940’lı yıllarda kent henüz surların dışına çıkmadığı için, kamu çalışanları da mahalledeki avlulu büyük evlerde oda kiralayarak, her evde beş altı kişi yaşayacak şekilde oturuyorlardı. Bu kamu çalışanlarının en fazla oturdukları yerlerin başında Hasırlı Mahallesi geliyordu. Bunun nedeni ise mahalle sınırları içerisinde yer alan polis karakolu ve resmi postane binasıydı. Ayrıca geniş avlulu ve çok odalı büyük evler genelde bu mahallede yer alıyordu.

1940’lı yıllarda Hasırlı Mahallesi ve kentin diğer mahallelerinde yaşayan Kürtler, genelde zengindi. Kentin eşrafi olarak bilinen bu aileler içinde Ziya Gökalp ve Cahit Sıtkı Tarancı’nın da mensubu olduğu Cemilpaşa ve Pirinççi aileleri vardı. Bu büyük zengin aileler dışında kent merkezinde yaşayan Kürtler hakkında Margosyan şu bilgileri veriyor (2007a:59):

“Kürtlerin çoğunluğu yakın köylerde yaşarlardı. Toprakla ve hayvancılıkla uğraşırlardı. Şehirde sayıları az olan zengin köy ağaları dışındakilerin yaptıkları işler çoğunlukla ayak işleriydi. Sokakları süpüren erkek çöpçüler, onlara yardım eden ‘aşefçi’ kadınlar, hamallar, ormandan kestikleri odunları atlarına, eşeklerine, katırlarına yükleyip şehre getirenler, inşaatlarda çalışan ameleler, sıcak cehennemi yaz aylarında sokak başlarında, cadde köşelerinde toprak testiler içinde soğuk su satanlar, soğuk su satarken de kendi dillerinden reklam yapanlar da onlardı...”

1940’lı 50’li yıllarda kent merkezi tipik ortaçağ çarşılarında olduğu gibi, aynı işi yapan işyerlerinin aynı mekânı paylaştıkları bir yerd. Genelde bu mekânlar da o mesleklerin isimleri ile anılırdı. Demirciler, dökümcüler ve bakırcılar; Kuyumcular, kavaflar, ayakkabıcılar, yemeniciler; yoğurt ve yağ satan köylü pazarı gibi ortak mekanlar paylaşıldı (Arslan,1999:96). Aynı işi yapanlar, aynı mekânlarda yoğunlaştıkları gibi bu yoğunlaşanlar da genelde homojen bir topluluğu oluşturmaktaydı. Yani özellikle Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi gibi Gayrimüslim toplulukların her biri çeşitli işleri yapmakta ve buna bağlı olarak da aynı mekânda yoğunlaşan çarşılar oluşturmuşlardı.

Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan Müslim ve Gayrimüslim grupların ekonomik alanda farklı iş kollarında çalışması ve her bir grubun bu iş kolunda önemli bir uzmanlaşma düzeyine ulaşması, mahalledeki bu farklı toplulukların ticari açıdan birbirine bağlı olmasını getirmiş ve etkileşimlerini artırmıştır. Bu da mahalledeki sosyal etkileşimi güçlendiren önemli bir husus olmuştur. Her bir topluluğun kendi kendine yetemeyecek bir konumda olması, doğal olarak birbirleri ile çeşitli ticari ilişkilere girmesini de beraberinde getirmiştir. Örneğin çevre köylerde yaşayan köylülerin özellikle tarım alanında kullandıkları malzemeleri temin etmede Demirciler Çarşısı’nı ellerinde bulunduran Ermeni ustalara bağlı olması, ya da o dönemde yoğunlukla kullanılan mantin çarşaf üretiminin tamamen Süryanilerin elinde olması gibi olgular, mahallede yaşayan Müslim ve Gayrimüslim grupların birarada yaşamasını kolaylaştıran hatta zorunlu kılan önemli etkenlerdir. Ekonomik ve ticari alanda yaşanan bu bağımlılık ilişkisi, mahalledeki farklı etnik ve dinsel

toplulukların uzun süre bir arada yaşamasını açıklayan önemli bir durumdur. Nitekim özellikle Kılık Kıyafet Kanunu sonrasında ciddi oranda azalan mantın çarşaf üretimi, Süryanilerin Diyarbakır'dan göç etmesini tetikleyen çok önemli bir husustur.

3.3.6. Yerel Yönetim ve Siyaset

1877 tarihli Vilayetler Belediye Kanunu'nun çıkarılmasından üç yıl sonra iki dairesi belediye kurulmuştur. 1880 tarihli Diyarbakır Salnamesi'nde "Şarki Belediye Dairesi" ve "Garbi Belediye Dairesi" adı altında kurulan ve başkanlardan biri Müslüman ötekisi Hristiyan olan Belediye Meclis Üyeleri ve komisyonlar ile bunların azaları yayınlanmıştır (Arslan,1999:92). Bu bilgi, bize 1880'li yıllarda kent merkezindeki Müslim ve Gayrimüslim nüfusunun birbirine yakın oranda olmasına bağlı olarak, kentteki siyasi temsilin de eşit oranda gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca Şarki Belediye Dairesi başkanının Ermeni bir Hristiyan olması da, kentteki Gayrimüslimler içinde Ermeni cemaatinin ağırlığını gösterme açısından önemlidir.

19. yüzyılın sonlarına kadar da Osmanlı Devleti'nin millet sistemi anlayışı içerisinde, yaşadıkları yerellerdeki yönetim ve siyasi temsil mekanizmalarında ifade imkanı bulabilen Gayrimüslim topluluklar, I. Dünya Savaşı ve ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti ile beraber siyasal temsil ve karar alma mekanizmalarına katılımda güçlü zorluklarla karşılaşmışlardır. Özellikle Tek Parti Dönemi olarak da bilinen süreçte, diğer bütün yurttaşlar gibi Gayrimüslimler de siyasal temsilde tek parti iktidarına bağlı kalmış ve zaten cumhuriyetin kuruluşundan sonra gerçekleşen Trakya Olayları, 21 Kura Askerlik, Varlık Vergisi olayları ile tedirginleşmiş olan Diyarbakır'daki Gayrimüslim topluluklar siyasal tercihlerinde hep egemen ideolojiyi savunan Tek Parti iktidarından yanan tavır koymak durumunda kalmışlardır.

Örneğin Margosyan, yaptığımız görüşmede, Hasırlı Mahallesi'ndeki Ermenilerin 1950'li yıllarda, çok partili hayata geçiş dönemindeki siyasal tercihlerinden bahsederken, cumhuriyetin kuruluşundan beri ürkekçe bir siyasal tavır geliştiren Ermenilerin ilk defa umutlandıklarını şöyle dile getiriyor:

“Mesela işte o zaman tek parti döneminde Demokrat Parti iktidara gelecek. Öyle bir heves var, işte halk tek parti döneminden işte CHP’den fazlasıyla tedirgin, çok çekmiş. Tarihi kalıntının bir yerde devamı olan bir parti, dolayısıyla o partiye karşı bir yerde belli etmemekle beraber bir güvensizlik zaten bahis konusu. Dolayısıyla demokrat parti geldiği takdirde onu destekledikleri zaman işte artık ne olacak biraz daha rahata kavuşacaklar, özgür olacaklar falan filan. Eee burada, mümkün olduğu kadar halk Demokrat Partiyi desteklemek için oy vermek istedi. Verdiler, nitekim o zaman onlara gizliden ya da açıktan neyse bir söz de verilmişti hani Demokrat Parti’ye çok oy verirsiniz kilisenizi size iade edeceğiz, Surp Giregos Kilisesi, çünkü o zamana kadar Surp Giregos Kilisesi Sümerbank’ın deposu olarak kullanılıyordu. Gerçekten demokrat parti iktidara geldikten sonra o kilise verildi, boşaltı, kiliseyi aldılar, işte orada imeceyle demirciler demir işlerini marangozlar marangozluk işlerini duvarcılar duvarcı işlerini hallede hallede kiliseyi de ayaklandırdılar bir yerde. İşte ibadetlerine başladılar filan. Bu söylediğim 1950li yıllarda. Ama sonra 1955’teki o olayların (6-7 Eylül Olayları) ardından tabi yine bir tedirginlik, yine bir tedirginlik.”

Demokrat Parti iktidarına duydukları güven ve umudun da çok kısa bir süre sonra gerçekleşen 6-7 Eylül Olayları ile yıkıldığını belirten Margosyan, sonraki süreçlerde Gayrimüslimlerin hep bir korku ve tedirginlik ile yaşamlarını idame ettirmek durumunda kaldıklarını anlatıyor.

Surp Giregos Kilisesi’nin 1950’li yılların başına kadar da Sümerbank’ın deposu olarak kullanıldığını belirten 1930 doğumlu, Diyarbakır’da yaşayan son Ermenilerden birisi olan Sıtkı amca da, çok partili hayata geçiş sürecinde kiliseyi cemaate geri vereceği sözünü veren Demokrat Parti’yi cemaat olarak desteklediklerini ve partinin de verdiği sözü yerine getirdiğini belirtiyor.

3.4. Çokkültürlülüğün Sınırları: Alt-Kültürlerin Etkileşimleri ve Ötekileştirme Stratejileri

Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan etnik ve dinsel toplulukların, aynı mekânda bir arada yaşama deneyimlerini çokkültürlülük ekseninde incelediğimiz yukarıdaki kısımdan sonra, şimdi de mahalledeki çokkültürlülüğün sınırları olarak tanımlayabileceğimiz bazı sosyal dışlama mekanizmalarından ve alt kültürlerin birbirlerini ötekileştirme stratejilerinden bahsedeceğiz.

Mahalledeki çokkültürlülük örüntülerini çok temelde iki ana odak üzerinden açıklamaya çalışmıştık. Bunlardan ilki, dışsal bir zorunluluk olarak da görülebilecek olan, kentin fiziki boyutundaki mekânsal düzenlemedir. Surların içinde kalan kent merkezindeki evlerin daracık sokaklarla birbirine bağlanması, mekânsal yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu da özellikle Hasırlı gibi Müslim ve Gayrimüslim toplulukların bir arada yaşadıkları mahallelerde sosyal etkileşimi ve iletişimi artıran bir olgu olmuştur. Mahalledeki çokkültürlülük örüntüleri ile ilgili ikinci temel odak ise, Osmanlı millet sistemi içerisinde farklı toplulukların bir arada yaşama olanaklarının görece daha geniş olması ve özellikle Hasırlı Mahallesi örneğinde, Gayrimüslimlerin ekonomik ve ticari alandaki etkinlikleridir. Bütün bu olgulara bağlı olarak da, Hasırlı Mahallesi örneğinde bir çokkültürlülük pratiğinin yaşandığını, çeşitli alt başlıklar şeklinde açıklamaya çalışmıştık.

Bundan sonraki kısımda ise genel olarak dinsel ayrımlar üzerinden çizilen ama zaman zaman daha başka ayrımların da devreye girdiği ve mahalledeki çokkültürlülüğün sınırları olarak tanımlayabileceğimiz bazı söylem ve deneyimlerden bahsedeceğiz.

3.4.1. Alt-Kültürlerin Biraraya Gelme Kombinasyonları

Mahallede yaşan farklı grupların biraraya gelme durumları ilk etapta dinsel ayrımlar üzerinden belirlenmiş gibi görünse de, aslında sadece bu ayrıma bağlı olarak gelişmemektedir. Her grup mahalledeki diğer gruplarla yakınlaşma veya uzaklaşma konumunu, duruma göre farklılıklar gösterebilen taktiksel hamlelerle

düzenlemektedir. Bazen de kültürel bellekte oluşmuş olan ve daha spontane gelişen konumlanmalar da olabilmektedir.

Mahalledeki dinsel ayrımlara bağlı olarak oluşan ilk biraraya gelme kombinasyonu genelde Müslüman, Hristiyan ve Musevi ayrımına bağlı olarak oluşan Türk-Kürt, Ermeni-Süryani-Keldani ve Yahudi ayrımıdır. Üç semavi dine mensup toplulukların kendi dini inanışları içinde farklılıkları dışarıda bırakarak biraraya geldikleri bu kombinasyonda dışarıda kalan topluluk Yezidiler olmaktadır. Her üç dinden de öğeler taşıyan ve tam olarak herhangi birisi içine de alınamayacak olan Yezidilik inancı bir öteki olarak dışarıda kalmaktadır. Bu ilk kombinasyonda, Müslüman grubu oluşturan Türkler ve Kürtler arasındaki Şafii ve Hanefi mezhep ayrımı, Hristiyanlar içindeki Ermeni, Süryani ve Keldaniler arasındaki Katolik, Protestan, Ortodoks gibi ayrımlar da görünmemekte, silikleşmektedir.

Mahalledeki böylesi bir kombinasyonda her üç semavi dine mensup toplulukların gözünde en sapkın, en dışarıda kalan grup Yezidiler olmaktadır. Bu da mahallede zaman zaman Yezidilerin dışlanması ve hor görülmesine neden olmuştur. Tez kapsamında yaptığımız görüşmelerde mahallede çok az sayıda yaşamış olmalarına rağmen genelde Yezidilerin dini inanışları hakkında fikirler öne sürülmüş, kendi içinde kapalı bir topluluk olmaları onlara yönelik çeşitli gerçek dışı hikâyelerin uydurulmasına da neden olmuştur.

Üç semavi din içinde de Müslümanlar ve Hristiyanlar Musevi inancındaki Yahudilere karşı daha fazla biraraya gelebilmektedir. 65 yaşındaki Müslüman bir erkek görüşmecinin Yahudi Mahallesi ile ilgili söyledikleri bu kanıyı güçlendirmektedir:

“Hançepek’in (Hasırlı) içinde geçen Yahudi çocuklarını, yani Moşe’leri Ermeni çocuklarıyla beraber kovalardık. Onları Yahudi mahallesinin içine kadar kovalardık. Fakat onlar da bizi Yahudi mahallesinde yakalarlarsa taşlarla kovalardılar. Yani Ermenilerle Müslümanlar Yahudilere karşı bir oluyordu.”

Aynı görüşmeci bu durumu, Ermeni ve Müslümanların daha fazla iç içe yaşamasına ve ticari ilişkilerinin daha yoğun olmasına bağlıyor.

Mahalledeki Hristiyanlar arasında da, çeşitli mezhepsel ayrımlar temelinde farklı biraraya gelme durumları oluşmuştur. Örneğin Ermeni ve Keldaniler, Süryanilerin Hz. İsa'ya ilk inanan topluluklar içinde yer almaları nedeniyle Hristiyanlığın en eski ve en sadık temsilcileri oldukları düşüncesine sahip olmaları ve kendilerini koyu dindar olarak görmeleri noktasında dışarıda kalıyorlardı. Nitekim Ermeni ve Keldaniler büyük çoğunlukla Hasırlı Mahallesi'nde yaşarken, Süryanilerin çok büyük bir kısmı Lale Bey Mahallesi'nde yaşamaktaydılar.

Yine üç semavi din içinde mahalledeki Hristiyan ve Müslümanların, Musevi inaniştaki Yahudilere oranla daha fazla biraraya geldikleri görülüyor. Mahalledeki Müslüman Türkler ve Kürtler ile Hristiyan Ermeni, Süryani ve Keldanilerin günlük hayatta iletişimleri Yahudilere oranla çok daha fazlaydı. Örneğin Yahudilerin tamamı mahallenin güneyinde yoğunlaşmışlardı. Aralarında hiçbir farklı etnik ve dinsel gruba ait kişi yoktu. Mahallenin içinde tamamen bir alt getto oluşturmuş durumdaydılar. Oysaki Müslüman ve Hristiyan topluluklar mahalledeki sokaklarda daha fazla iç içe yaşıyordu. Ticaret alanında da Yahudiler diğerlerine oranla daha fazla kendi içlerine kapalı bir topluluktu.

3.4.2. Çokkültürlülüğü Yaran Sosyal Dışlama Mekanizmaları

Mahalledeki alt kültürler içinde egemen konumda olan grup Müslümanlardı. Osmanlı İmparatorluğu ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde de devletin resmi dini İslam'dı. Bu da doğal olarak mahallede yaşayan Müslümanların egemen ideolojinin sağladığı iktidar ve güç ilişkilerinden faydalanmasını getiriyordu. Mahalledeki sosyal dışlama mekanizmaları genelde dinsel ayrımlar üzerinden işliyor ve bu ayrımın tayin edici merkezi de mahalledeki Müslümanlar oluyordu.

Örneğin Şeyhmus Diken, mahalledeki dinsel ayrımlara bağlı gerçekleşen sosyal dışlanmayı şöyle anlatıyor:

“İki şeyde o ayrım hissedilirdi: birincisi okulda, ilkokulda din derslerinde, tabi din dersleri Türkiye’de hala da öyle. Müslüman, Hanefi işte Sünni mezhebine göre kurulmuş tekçi bir düzenek var, diyanetin yapısı da böyledir. O nedenle işte Hristiyan olanlar çıksın ya da çıkabilir derdi din dersi öğretmeni. Onlar biraz melul, mahsun, zaten birkaç kişiydiler, çıkardılar. Sonra ne yapacaklarını da bilmezler. Çünkü orada bir dışlanma hissedilirdi. Bir de Pazar günleri onlar şeye, işte kiliseye giderdiler, ayine giderdiler. Bazı kendini bilmezler işte gider kilise kapısına horlama morlama yani ona benzer şeyler yapardılar. Ama genellikle bizim çocukluk dönemimizde ben o tip olaylara çokça rastlamadığımı söyleyeyim. müslümanlar da zaten Cuma günleri hutbeye şuna buna giderdiler. Sadece yani o din şeyinde böyle bir ayrım hissedilirdi.”

Margosyan da Hasırlı Mahallesi’nden başlayarak İstanbul’daki eğitim hayatına uzanan çocukluğunu anlattığı anı kitabı Tespih Taneleri’nde (2008:281) mahalledeki dinsel ayrımın yarattığı dışlamayı şöyle anlatır:

“Peşine takılan Dacig⁷ çocuklarının köşe başlarında mevzilenip, yazın kavun karpuz kabukları, kışları kartopu atarak ve arkasından ‘keşiş keşiş, ...e bi şiş’ diye bağırıp kızdırdıkları Papazımız Der Arsen...”

1934 doğumlu yazar-şair İhsan Biçici de, Gayrimüslimlere yönelik bu sosyal dışlamanın özellikle çocuklar üzerinden yürütüldüğünü dile getiriyor (Diken,2003:227):

“Büyükler arasında azınlıklara karşı bir tavır alış yoktu. Ama çocuklar öyle değildi. Özellikle Yahudileri zaman zaman ‘Moşe’ deyip taşarlardı. Ermenilere karşı da ‘bugün Pazar günüdür, kilise tavuk pinidir’ diye bir tekerleme söylerlerdi.”

⁷ Diyarbakır’daki Hristiyanların Müslümanlara taktıkları isim.

Diyarbakır Ali Paşa Mahallesi doğumlu 63 yaşındaki bir erkek görüşmeci de, Gayrimüslimlere yönelik 1950’li yıllarda yoğunlaşan ve özellikle çocuklar üzerinden yürütülen dışlama ve baskıları anlatırken çok öfkeleniyor:

“O zamanları hatırladıkça, çünkü ben de bir papazın şapkasını kaçırdım 1955-56 yani 60’a kadar da sürdü. Bayağı kapılarını kırıyorduk, pencerelerini kırıyorduk, camlarını taşıyorduk. Büyüklerimiz diyordu, biz de kırıyorduk. Çocuklar yapıyordu, yaptırıyordular. İnkâr mı edeyim! Gerçek neyse onu söylüyorum. Oğullarından haraç alanlar vardı. Oğullarının önünü kesiyordular, para vermeyenleri bıçaklıyordular, vuruyorlardı. Evlerine hücum diyorlardı. Onun için Hristiyanların hepsi kaçtı gitti buradan. “

58 yaşındaki Keldani asıllı görüşmeci de, özellikle Kıbrıs Olayları döneminde yaşadıkları dışlamayı şu cümlelerle diler getiriyor:

“Vallahi küçükken çok dayak yediğim günler olmuştur. Bak şimdi, şu anda çocuklarım okula gidiyorlar öyle bir şey yok. Hatırlıyorum ‘Xaço Xaço’ diye bizim kapımızı kırıyorlardı o zaman. Benim dediğim 1974’te. “

Diyarbakır’da doğup büyüyen, iyi bir puşici olan 1924 doğumlu Süryani asıllı Lütfü Dokucu ise, Gayrimüslimlerin mahalleden göç etme nedenleri üzerine konuşurken özellikle bu sosyal dışlama ve ötekileştirmelerin etkisini şu çarpıcı sözlerle dile getiriyor (Diken,2003:51):

“Bırakıp gittiler işte! Bu gidişin teferruatına da çok girmek lazım. Hepimizi yaralar, hırpalar, boş verin. Zaten gidişi felsefesini de bilmem, gittiler işte! Bir hafta sonuydu, unutmam mümkün değil. Tertemiz hafta sonu kıyafetlerimi giymiştim. Haftalığımı alıp tıraş da olmuşum. Evime doğru gidiyordum. Bu güzel görüntümü

hazmedemeyen birileri: ‘gâvur oğlu gâvur bak hele!’ dediler. Ben yuttum, hazmettim, kabullendim. Sesimi çıkarmadım. Halen de burada Diyarbakır’dayım. Ama hazmedemeyenler gittiler işte!”

Görüşmecilerin de hatırladıklarının neredeyse tamamı dinsel ayrımlar üzerinden oluşan sosyal dışlamalardır. Mahalledeki çokkültürlülüğün yerel düzeydeki çözülüşünün temel nedenlerinden birisinin de bu dinsel ayrımlar olduğunu gösteriyor. Ayrıca mahalledeki çokkültürlülüğün de sınırlarını yine bu dinsel ayrımlar oluşturmaktadır.

3.4.3. Alt-Kültürlerin Birbirlerini Ötekileştirme Stratejileri ve Kent Efsaneleri

Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan etnik ve dinsel toplulukların farklı kültürel anlayışlarından ve dinsel farklılıklarından kaynaklanan etkenlere bağlı olarak, birbirlerine karşı çeşitli ötekileştirme stratejileri geliştirdiklerini görüyoruz. Bu konuda özellikle Yezidi ve Yahudi topluluklar daha büyük ötekileştirmelere maruz kalmışlardır. Yezidilerin dinsel açıdan diğer topluluklardan farklı inanış ve yaşayışa sahip olmaları, Yahudilerin ise kendi içlerinde kapalı bir alt kültür olarak yaşayışlarını devam ettirmelerinden kaynaklı olarak mahallede çeşitli ötekileştirme stratejilerine maruz kaldıkları görülür.

Özellikle, inançlarının alay konusu edilmesi, Yezidilerin sosyal ilişkilerini zayıflatmış, onları güvensizlik ortamına itmiştir. Örneğin, bir inanç ilkesi olarak, bir Yezidi etrafına çizilen daireden çıkamaz. Çıkabilmesi için (dairenin dışındaki) birinin bu daireyi bozması gerekir. Bunu bilenler çarşıda, pazarda, okulda karşılaştıkları Yezidileri daire içine alıp onlarla eğlenmişlerdir. Dairenin içinde mahsur kalan Yezidinin çırpınmaları, ağlamaları ve yalvarmaları ise sadece çevredekilerin eğlenmesine yaramıştır (Taşgın, t.y). Yezidiler hakkında görüşmecilerin dile getirdiği ortak söylemlerden birisi, bu daire içinde kalma

mevzusudur. 63 yaşındaki erkek bir görüşmeci, Yezidilere yönelik bu uygulama hakkında şunları hatırlıyor:

“Bizim sınıfımızda da iki tane Yezidi vardı. Hatta zaman zaman bizim arkadaşlarımız tutardılar tebeşirle onların etrafında böyle bir daire çizerdiler. O kalırdı o dairenin içinde, çıkmazdı. Ağlardı ağlardı yazığım gelirdi, giderdim ayağımla silerdim. Bu sefer bana kızardı. Bu dairenin nedenini de söylemiyorlardı, demiyorlardı bu daire neden böyle.”

Bu daire mevzusu dışında, yine Yezidilerin hiç yıkanmadıkları, kirli oldukları, dini inançları konusunda sapkın oldukları ve şeytana taptıkları, ürettikleri ürünlerin dini açıdan helal olmadığı gerekçesiyle alınmaması gibi önyargılar, mahallede yaşayan çok az sayıdaki Yezidi’nin toplumsal düzeyde dışlanmasına ve ötekileşmesine neden olmuştur.

Mahalledeki farklı etnik ve dinsel topluluklar içinde ötekileşen ve dışlanan bir değer topluluk ise Yahudilerdir. Mahallenin güneyindeki küçük bir alanda yoğunlaşan ve dışarıya kapalı bir yaşam süren Yahudi cemaati, mahalledeki diğer gruplar tarafından hep şüpheyile karşılanmış ve bu nedenle de kendileri hakkında birçok şehir efsanesi üretilmiştir. Diyarbakır Hasırlı Mahallesi örneğinde türetilen en büyük kent efsanesi Yahudilerin kanlı beşik hikâyesidir. Tez kapsamında yapılan görüşmelerde birçok görüşmecinin bahsettiği bu hikayeyi, Ali Paşa Mahallesi’nde doğup büyüyen 60 yaşındaki bir erkek görüşmeci şöyle anlatıyor:

“Hançepek (Hasırlı) için bize derlerdi ki, ‘oğlum bu sokağın başından ileri gitmeyin. Yahudiler Müslüman çocuklarını götürüyorlar, iğneli beşikleri var, o iğneli beşiğe koyuyorlar, altına da bir tane leğen koyuyorlar. O Müslüman çocuğunun akan kanı leğene dökülüyor. Sonra tutuyorlar, o leğendeki kanı içiyorlar ya da o kandan çörek yapıyorlar. Bizi öyle korkutuyorlardı. Biz korkumuzdan gidemiyorduk.”

Yahudiler ile ilgili bir diğ er inanış da, kuraklık olduğunda yağmur yağıdırmak amacı ile Dicle Nehri'ne bir Yahudi'nin kellesinin atılması geleneğı ile ilgilidir. Görüşme yapılan 73 yaşındaki Müslüman bir kadın görüşmeci bu geleneğı şöyle anlatıyor:

“Kuraklığın çok olduğı ve yağmur yağmadığı dönemlerde büyüklerimiz Yahudi mezarlığından bir Yahudi'nin kellesini çıkarıp Dicle Nehri'ne atarlardı. Bu şekilde yağmur yağacağına inanılırdı. Bir gün ben k   k en Yeni Kapı'nın orasından ellerinde bir Yahudi kellesi ile Dicle Nehri'ne giden mahalle komşularımızı gördüm.”

Yine Bali'nin (1999:380) aktardığına göre, İsrail'de yaşıyan ve bu geleneğı bilen Diyarbakırlı Yitshak Yemin; kurak geçmekte olan bir yaz mevsiminde babasının ve diğ er yaşı Yahudilerin defnedilmiş olan Yahudilerin bu korkunç akıbete uğramamaları için arazide çadır kurup yağmur duası ettiklerini, dua sonrasında yağmur yağması üzerine de Diyarbakır'ın Müslüman halkının ‘bakınız Yahudilerin duaları ne kadar kuvvetli, yağmur yağıdırdılar’ dediğini hatırlar.

Mahallede yaşıyan Gayrimüslimlere yönelik bir diğ er ötekileştirme pratiğı ise, Gayrimüslimlerin eliyle kesilen hayvanların etinin yenilmemesidir. Bir görüşmeci Ermeni komşusunun sırf kendileri de bu eti yiyebilsin diye özellikle hayvanlarını kendisine kestirdiğini söylüyor. Bir başka görüşmeci de sokaktan geçerken zaman zaman Ermeni komşularının tavuklarını kesmesi için kendisinden rica ettiğini belirtiyor.

Kültürel ve dinsel farklılıklardan kaynaklı gelişen ve zamanla topluluklar arasında büyük önyargılara dönüşen bazı olgular, yukarıda da açıklandığı gibi Hasırlı Mahallesi'nde yaşıyan etnik ve dinsel gruplar arasında da yaygın bir şekilde bulunmuştur. Bu önyargılara bağılı olarak gelişen ötekileştirme stratejilerini, mahalledeki  okk lt rl l ğ n sınırları olarak tanımlayabiliriz. Ancak Hasırlı Mahallesi  rneğinde denilebilir ki, yüzyılları bulan bir zaman dilimi içerisinde bir arada yaşıyan farklılıklar, bu önyargı ve  tekiliklere rağmen bir  okk lt rl l k pratiğı ortaya koyabilmişlerdir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HASIRLI MAHALLESİ'NDE SOSYAL, KÜLTÜREL VE DEMOGRAFİK DEĞİŞİM: ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN ÇÖZÜLÜŞÜ

Bir önceki bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz Hasırlı Mahallesi'ndeki çokkültürlülük pratiği, 1950'li yılların başından itibaren hızlıca çözülmeye, yok olmaya başladı. Mahalledeki bu sosyal ve demografik değişimin, çözülüşün nedenlerinin inceleneceği bu bölümde; sosyal değişimin dinamikleri iki ana başlık altında incelenecektir.

Yerel ve ulusal dinamikler başlığında incelenecek olan sosyal ve demografik değişimde, merkezi olarak Gayrimüslimlerin mahalleden göç etme sebepleri üzerinde durulacaktır. Her ne kadar mahalledeki Müslüman nüfusta da sosyal, ekonomik ve demografik değişimler yaşanmış olsa da, bu boyut tezin bundan sonraki beşinci bölümünde incelenecektir.

Mahallede yaşayan Gayrimüslim grupların mahalleden göç etme sebepleri araştırılırken, göç etme nedenleri yerel ve ulusal dinamikler ışığında araştırıldı. Bu kapsamda ilk önce mahalledeki sosyal değişimin yerel boyutları incelendi, daha sonra ise ulusal düzeyde Gayrimüslimleri yakından ilgilendiren gelişmelerin Hasırlı Mahallesi'ndeki doğrudan ve dolaylı etkileri araştırıldı.

4.1. Mahalledeki Sosyal Değişimin Dinamikleri

4.1.1. Yerel Dinamikler

Hasırlı Mahallesi'ndeki sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik değişimin yerel dinamiklerinin alt başlıklar şeklinde inceleneceği bu kısımda; ağırlıklı olarak mahalledeki Gayrimüslimlerin göç süreçlerini etkileyen sebepler üzerinde durulacaktır. Bu sebeplerin bir kısmı göç olgusunu tetikleyen doğal süreçler, bir kısmı ise mahalleye özgü koşullarda ortaya çıkmış sebeplerdir. Örneğin kırdan kente göç ve ekonomik sebepler, neredeyse her yerde göçü doğuran genel etmenlerdir. Eğitim, diasporanın cazibesi ve geçmişte yaşanan korkular gibi sebepler ise

mahalledeki Gayrimüslimlerin yaşadıkları özel göç dinamikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şimdi de yerel dinamikleri alt başlıklar şeklinde ayrıntılı olarak inceleyelim:

4.1.1.1. Kırdan Kente Göç

Özellikle 1950’li yıllardan başlayarak hızlı bir sanayileşme hamlesine girişen Türkiye’de, uzun bir süre istikrarlı yürüyen kır-kent dengesi bu tarihten itibaren büyük bir değişime uğramıştır. Örneğin demografik yapı açısından 1830 yılında Osmanlı’da yapılan nüfus sayımındaki kır-kent dengesi ile 1950’li yılların başındaki Türkiye’nin kır-kent dengesi arasında ciddi bir fark gözükmemektedir. Ancak özellikle 1950’lerle birlikte başlayan kalkınma ve modernleşme hamlesi ile birlikte, Türkiye nüfusundaki bu kır-kent dengesi köklü bir biçimde değişmiş ve tersine dönüşmüştür.

1950’lerde kırsal kesimden kasaba ve kentlere başlayan kitlesel göç sonrasında bir milyonun üstünde insan toprağını terk etti. On yıllık dönemde büyük kentlerin nüfusu her yıl %10 artmıştı. Çünkü eskiden göç eden kişiler, sözgelimi yılın bir kısmında kentte çalıştıkları halde, köyde yerleştiler. Oysa şimdi kente sürekli kalmak için göç ediyor ve köye sırf mevsimlik işler için dönüyorlardı. Bunlar, yeni gelişen sanayi kollarında iş bulmak için geliyorlardı (Zürcher,2009:330).

Tarımda makineleşmenin artması, kentlerde hızlı sanayi gelişimi, karayollarına yapılan yatırım, kentlerde elektriğin yaygınlaşması, sanayi ve hizmet sektörlerinde yeni istihdam alanlarının yaratılması gibi etkenlere bağlı olarak kırdan kente doğru hızlı ve kitlesel bir göç akışı başlamıştır. Bu tarihten itibaren, Türkiye’deki demografik yapı kent lehine değişmeye başlamış ve günümüze gelindiğinde 1950’lilerdeki kır-kent nüfus oranı kent lehine dönüşecek şekilde tam tersi bir orana ulaşmıştır (Bulut ve Yılmaz,2009:5). Yani daha öncesinde kırdaki yaşayan nüfus oranı daha fazla iken, 1950’lili yıllarda kent nüfusu lehine bir artış başlamıştır.

Türkiye’nin genelinde yaşanan bu kırdan kente göç süreci özellikle Diyarbakır gibi tarihsel ve kültürel açıdan bölgenin önemli bir merkezi konumunda

olan kentler için daha hızlı ve kontrolsüz gerçekleşmiştir. Örneğin 1945 yılına kadar Diyarbakır'da kır-kent arasındaki nüfus hareketleri çok azdır. 1941 yılında Diyarbakır kent nüfusu 40.000'dir (Arslan,1999:95). Özellikle 1960 ve onu izleyen 1960-1970 yılları arasında kent merkezinde büyük bir nüfus patlaması yaşanmıştır. Kent merkezinin 1950-1990 arasındaki nüfus artışı aşağıdaki tabloda görüleceği gibi çok ciddi bir artışı ifade etmektedir.

Tablo-4: Diyarbakır Kent Nüfusunun Yıllara Göre Değişimi (1950-2010)

YILLAR	MUTLAK NÜFUS
1950	45.053
1955	61.224
1960	79.888
1965	102.653
1970	149.566
1975	169.535
1980	235.617
1985	305.540
1990	381.144
2000	545.000
2009	834.854

Tablodan da anlaşılacağı üzere kent nüfusunda hızlı bir artış yaşanmıştır. Bu artışın, yani hızlı kentleşmenin en temel kaynağı, kentin sunduğu yeni istihdam fırsatlarının yanı sıra özellikle kırsal kesimdeki feodal yapının çözülüşünün hız kazanmasıdır (Arslan,1999:98).

1950'li yıllarda kent nüfusunun neredeyse tamamının Suriçi'nde yaşadığı Diyarbakır'da, kırdan kente yaşanan bu hızlı göçle birlikte; kent bir yandan surların

dışına taşmış, diğer yandan da Suriçi'nde kalan bölgede nüfus yoğunluğu artmış ve özellikle kentte yaşayan yerli nüfus ile köyden kente göç eden kesim arasında uyum sorunları baş göstermiştir. Köyden kente göç ile gelenler, kırdaki yaşam biçimlerini ve kültürlerini de kente taşımış, bu da kentsel uyum problemleri doğurmuştur.

1950'li yıllara kadar da yerel nedenlerden ziyade ulusal ölçekte gerçekleşen birtakım olayların yarattığı etkilerle göç eden mahalledeki Gayrimüslimlerin, özellikle 1950'den başlayarak artan kırdan kente göç ile birlikte yerelde de çeşitli sorunlar yaşamaya başladığını görüyoruz. Bu sorunların başında kırdan kente göç edenler ile kentin yerlisi sayılabilecek Müslüman ve Gayrimüslimler arasında yaşanan problemler gelmektedir. Hasırlı Mahallesi'nde doğan ve uzun süre mahalleye yakın Melik Ahmet Caddesi'nde esnafılık yapan 57 yaşındaki erkek bir görüşmeci, kırdan kente göç edenler ile kentin yerlileri arasında yaşanan uyum problemlerini şöyle dile getirmektedir:

"...Şimdi kırsal kesimden gelen hemşehrilerimiz geldiler yerleştiler. Şimdi bunlar hem kentin Müslüman sakinleriyle, hem orta tabakasıyla uyum sağlayamadılar; hem de ayrı bir dinden olan Hristiyan kesimle uyum sağlamaları zaten mümkün değildi. Çünkü köylü inanç açısından daha fanatiktir. Dolayısıyla ikili bir baskı altında olduklarını hisseden bu Hristiyan kesim Avrupa'dan da onlara daha olanaklı bir alt yapının hazır olduğunu fark edince, birçoğunun yakınları, akrabaları zaten Amerika'nın New York New Jersey ve California bölgesinde bir kısmı Fransa'da Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşıyordu ve onlara sürekli diyorlardı kalmayın. Bir de 1915'te yaşanan büyük felaketin izleri de hala üzerinde var, yıkımın izleri hala üzerlerinde var. Bütün bunlar üst üste birleşince hızla bir göç yaşandı. Gidebilenler İstanbul'a, ondan sonra da Avrupa'ya kaçıp göçtüler ve kent hızla bana göre, bana sorarsanız hızla yoksullaştı... Diyarbakır'ın asıl yoksulluğu bence 1960'lardan sonra kente dışarıdan gelen kırsa, köylü hemşehrilerimizin kente kendi alışkanlıklarını, yapılarını, geleneklerini dayatmaları, taşıması, kentin işte orta tabakasının biraz önce anlattığım gibi hem Müslüman, hem

Hıristiyan kesiminin de hızla eski kent dokusunu boşaltıp onlara bırakmasıyla başladı...”

Görüşmecinin de belirttiği gibi kırdan kente yaşanan yoğun göçün ardından sadece Gayrimüslimler değil, aynı zamanda mahalledeki Müslüman ve orta sınıf gelire sahip kesim de buradan göç etmeye başlamıştır. Osmanlı’nın Diyarbakır’ı fethettiği 16. Yüzyıldan beri bir arada yaşamış olan kent merkezindeki Müslüman ve Gayrimüslim nüfus arasında oluşan kent kültürü, kentsel uyum ve dinsel hoşgörü nedeniyle devam eden kültürel çoğulcu yapı ve uyum; kırdan kente göç edip yerleşen nüfusla birlikte bozulmuş ve bu da mahallenin yerlilerinin göçüyle sonuçlanmıştır.

Aynı görüşmeci, kırdan kente göç ile birlikte kent merkezinde ve doğal olarak da mahallede yaşanan nüfus artışı sonrasında gerçekleşen sosyal ve kültürel değişimi şöyle tarif etmektedir:

“Elektrifikasyonla birlikte mesela 1960’lı yılların ortalarına kadar sadece şehirlerde belediyelerin kendi olanaklarıyla ürettiği ve günde 3 saat 4 saat verilen elektrik bir anda enterkonnekte sistemle bütün ülkeye barajlar üzerinden transfer edilmeye başlandı ve bu elektrifikasyon da üretimi tetikledi. İşte evlere buzdolabı ondan sonra yavaş yavaş, daha sonra diğer ürünler, işte lambalı radyolar, elektrikle çalışan radyolar, ondan sonra tabi hızla televizyonu şuydu buyu, çamaşır makinesi ondan sonra gelişen bir süreçtir, girmeye başlayınca kent cazibe merkezi haline dönüştü. Yani köylü o güne kadar mesela kente çok cazip bir mantıkla bakmayan, ürününü sadece gelip pazarlayan, hatta bir an önce kentten kaçmaya çalışan çünkü kente geldiğinde alaya alınan, horlanan hatta yoğurdunu, sütünü peynirini, yumurtasını satıp parasını tahsil edemedi kaçarcasına kentten giden ve kente öfkeyle bakan, nefretle bakan köylü bir süre sonra kente daha cazip bir mantıkla bakan ve daha, tırnak içinde cinleşen ve gelip kentin hem ticaretini hem siyasetini zaman dilimi içerisinde hızla ele geçiren örnekleri gördü. Bu cazip geldi köylüye. Hele hele biraz toprağı olup da toprağını satıp gelip burada daha iyi

bir yaşam biçimine kavuşup hızla yerli kentli orta tabakadan ortak bulup onunla ticarete atılıp sonra kendi başına iş yapanlar daha da güzel model oluşturdular...”

Yine Hasırlı Mahallesi'nin güneybatısında yer alan Mardin Kapı'da doğan ve yaklaşık kırk yıldır aynı mahallede esnaflık yapan 74 yaşındaki Musa Tutka, mahalledeki değişimi çok kaygı verici ve olumsuz buluyor. Gayrimüslim ve Müslümanların bir arada yaşadığı dönemde sosyal hayatın çok uyumlu ve sorunsuz geçtiğini belirten Tutka da, Gayrimüslimlerin göçünü büyük oranda köyden kente göç edenlere bağlıyor. Köyden şehre akınla beraber Diyarbakır'daki yerli nüfusun azınlıkta kaldığını, gerçek Diyarbakırlıların kenti terk edip gittiğini belirten Tutka, bu durumu yerli Diyarbakırlıları kelaynak kuşlarına benzeterek açıklıyor. Ona göre bugün nasıl sadece Birecik'te birkaç tane Kelaynak kuşu kalmışsa, Diyarbakır yerlileri de aynı şekilde azalmış durumdalar.

Musa Tutka da mahallede yaşayan Gayrimüslimlerin göç etmesinin en temel nedenlerinin başında kırdan kente göçle birlikte mahalleye yerleşen yeni sakinler ile Gayrimüslimler arasındaki dinsel ve kültürel fark olduğunu belirtiyor. Ona göre mahalledeki yerli Müslüman nüfus ile Gayrimüslimler uzun süre bir arada yaşamış oldukları için daha uyumlu ve hoşgörülü bir yaşam sürdürebiliyorlardı. Oysaki köyden göçle gelen bireylerin dinsel boyutta daha dışlayıcı ve hoşgörüsüz olduklarını, ayrıca kent kültürünü içselleştirememeleri yüzünden Gayrimüslim nüfusu dışladığını belirtiyor.

4.1.1.2. Ekonomik Sebepler

Göç olgusunu tetikleyen önemli etkenlerden birisi de ekonomik sebeplerdir. Dünya genelinde yaşanan göç hareketlerine de bakıldığında, göç etme nedenlerinin başında ekonomik sebepler gelmektedir. 1950'lili yılların başına kadar Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan etnik ve dinsel gruplar, kent merkezinde farklı ticari alanlarda geçimlerini sürdürebilecek düzeyde gelire sahiptiler. Ermeniler daha çok demircilik, taş ustalığı, yemenicilik gibi iş kollarında, Süryaniler kuyumculuk ve ipek

dokumacılığı alanında, Keldaniler el sanatları, sobacılık ve kalaycılık gibi alanlarda çalışmaktaydı. Müslüman nüfus ise daha hayvancılık ürünleri ve formel olmayan iş sektörü dediğimiz hamallık, el arabacılığı, yük taşımacılığı gibi alanlarda geçimlerini sağlıyorlardı.

Ancak 1950’lili yılların başından itibaren köyden kente doğru büyük bir hızla gerçekleşen göç akımı ile birlikte, kent merkezindeki bu ekonomik düzen de bozulmaya başladı. Özellikle köyden kente göçle gelen nitelsiz işgücünün geçimini sağlamak için her türlü işte çalışması ve ticarete atılarak çok daha ucuz bir pazar oluşturmaya, daha önceden süregelen ticari ve ekonomik dengeleri ciddi oranda sarsmaya başladı. Uzun süre mahallede esnafılık yapmış 57 yaşındaki erkek bir görüşmeci bu durumu şöyle anlatıyor:

“ O dönem aynı zamanda kırsal kesimden yoğun olarak ekonomik nedenlerle Diyarbakır’a yaşanan göçü de beraberinde getirdi. Yani şimdi köylü nüfusu geldi ekonomik nedenlerle ilk önce kentin eski yerleşim yerlerinin olduğu mahallelere akın etti. Yani bizim mesela o mahalleden göçümüzle, sur dışında apartmanlara taşınmamızla Ermeni ve Süryani topluluğuna mensup olanların da kentten kaçışı, işte Avrupa’ya ya da İstanbul’a göçü hemen hemen aynı tarihlere denk gelir. Yani kentin dokusu bozuldu. Köylü kırsal kesimden geldi, değerleriyle birlikte geldi. Mesela babam bir gün, 1970 yılında eve geldi, dedi ki “bizim artık burada yaşamamız zor”. Niye dedim baba? Ben o zaman lisedeydim. Oğlum dedi köylü, gördüğün gibi ben onları horlamıyorum, küçümsemiyorum komşularımız oldular. Şimdi bunlar dedi çarşıda da biz bunlarla ticarete baş edemiyoruz. Çünkü bu adam sabah evinden kalkıyor, 10 nüfuslu 15 nüfuslu bir ailedirler, koca bir kazan içerisinde çorba yapıyorlar kuru ekmeklerini çorbanın içine doğrayıp yiyip gidiyorlar, masrafları yok. Öğlen dedi evden lapa geliyor, onunla karınlarını doyuruyorlar. Akşam da eve gidiyorlar ne bulurlarsa onu yiyorlar. Ama dedi biz şehirliz, biz böyle

yaşayamayız. Bize her gün evde etli yemek pişecek. Haftada bir defa iki defa burmalı kadayıf tepsiyle eve girecek, karpuz-kavun meyve-sebze evden eksik olmayacak. Şehirlerin böyle bir kültürü var. Şimdi dolayısıyla biz ticaret yaptığımız vakit biz malı bizi tatmin edecek karla satmak zorundayız. Çünkü bizim giderimiz fazla, ama bunların gideri çok az. Diyelim ki senin 100 liraya sattığın bir malda 10 lira kazanman seni ancak kurtaracak durumdaysa o 1 lira karla satıyor. Sorduğun vakit, dediğin vakit, babam bunu anlatıyor, diyor ki işte Xale Bışar (Bışar Dayı), diye bir komşumuz vardı, Mardin'in köylerinden gelmişti, niye bu fiyata satıyorsun? 'Kadri kardeş ne yapalım sizin evin masrafı çoktur, bizimki o kadar çok değildir. Bize 1 lira yeter, size ise 10 lira bile yetmez!' diyor.

Şimdi böyle bir ironik şey var. Adam diyor ki bana bir lira yetiyor kar ettiğim vakit, benim masrafım çok az. Ama sana on lira yetmiyor çünkü senin masrafın çok. Sen et alıyorsun, tavuk alıyorsun, hindi alıyorsun bilmem burmalı kadayıf alıyorsun."

Kente göç eden yeni sakinlerin ucuz emek gücü, refah beklentilerinin düşüklüğü ve ayrıca kalabalık nüfuslu aileler olmaları gibi nedenlere bağlı olarak kısa sürede kentte ve mahalledeki ekonomik etkinliklerini artırmalarıyla birlikte mahallenin yerli sakinleri gittikçe daha fazla zorlanıyorlar. Bu zorlanma ile birlikte sadece Gayrimüslimler değil, görüşmecinin de belirttiği gibi mahalledeki orta sınıf mensubu Müslüman kesim de mahalleden göç ediyor. Nitekim göç edenlerin bütün kültür ve alışkanlıkları ile geldiği kentte, yerli sakinleri tedirgin ettikleri alan sadece ticaretten de oluşmuyor. Örneğin yine aynı görüşmecinin bahsettiği bir diğer durum, göçle gelenlerin mahallede yarattığı hoşnutsuzluk ve kaygıyı anlatmak açısından önemli bir gösterge.

"Sonra babam dedi ki; 'bunların çocukları için okumak çok önemli değil. Yani her biri bir işe koşuşturuyor. Biz bu mahallede kalırsak siz muhtemelen onlara uyarsınız okumazsınız da. Oysa ben sizin okumanızı istiyorum. Yani esnaf olmanızı istemiyorum dedi babam ve

1970’te biz paldır küldür dokuz odalı, avlulu, iki katlı çok güzel eski bazalt bir Diyarbakır evini babam işte sattı ve biz şeye taşındık, Ofis ’te sanat sokağında, halen de o evimiz duruyor...”

1958’de Hazro ilçesinden Hasırlı Mahallesi’ne taşınan 65 yaşındaki bir görüşmeci de, başta Gayrimüslimler olmak üzere mahalledeki yerli nüfusun göç etmesini büyük oranda ekonomik zorluklara bağlıyor. Özellikle Ermenilerin işlerinde çok iyi usta olduklarını ve çok dürüst olduklarını anlatan görüşmeci, köyden kente göç edenlerin aynı işi daha ucuza ama daha kalitesiz yaptığını ve çevre köylerden alışverişe gelen insanların yoksul olması nedeni ile ucuz olan ürünleri tercih ettiğini, bunun da Ermeni ve diğer Gayrimüslim esnafını olumsuz etkilediğini belirtiyor. Ayrıca aynı görüşmeci, Müslüman esnafın dinsel farklılıkları kullanarak halkı Gayrimüslimlerden alışveriş yapmamaları gerektiği konusunda etkilemeye çalıştığını da belirtiyor.

Bir Ermeni kalaycı ustanın yanına çırak olarak verilen ve uzun süre o ustanın yanında çalıştıktan sonra kendi dükkânını açan ve hala Hasırlı Mahallesi sınırları içerisinde yer alan Demirciler Çarşısı’nda kalaycılık yapan 58 yaşındaki bir görüşmeci ise Gayrimüslimlerin göçünü kendisi gibi usta-çırak ilişkisi sonrasında mesleği öğrenerek kendi işyerini açanların çoğalmasına bağlıyor. Özellikle köyden kente göçle gelen Müslüman çocuklarının; demircilik, kalaycılık, yemenicilik, sobacılık, taş ustalığı gibi alanlarda hâkim konumda bulunan Gayrimüslim ustaların yanına çırak olarak verildiğini ve bunların kısa sürede işi öğrenerek kendi işyerlerini açtığını belirten görüşmeci, zamanla çoğalan Müslüman ustaların Gayrimüslim esnafı zorlamaya başladığını ve çevre köylerden gelen Müslümanların da kendi dininden olan kişileri tercih etmesinden dolayı Gayrimüslim nüfusun göç etmeye başladığını belirtiyor.

4.1.1.3. Eğitim

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun yanında yer almayan Rum ve Ermeni toplulukları, savaşı yürüten Türk liderler tarafından

“azınlık” olarak görülmeye başlanmıştır (Okutan,2009:66). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra imzalanan Lozan Antlaşması ile birlikte azınlık statüsü kazanan Ermeni, Yahudi ve Rum topluluklarının durumu dokuz maddelik bir düzenleme ile belirlendi. Bu düzenlemelerde genel olarak Rum, Yahudi ve Ermeni toplulukların, Osmanlı İmparatorluğu döneminde din, dil, eğitim vb konularda sahip oldukları imtiyazları devam ettirilmiştir. Bu düzenlemenin Osmanlı dönemindeki azınlıkların durumlarından tek farkı sadece Rum, Yahudi ve Ermeni toplulukların azınlık statüsünde kabul edilmesidir. Süryani, Keldani vd topluluklar azınlık statüsünden çıkarılmıştır (Okutan,2009:73).

Lozan Barış Antlaşması metnindeki “Azınlıkların Korunması” isimli bölümdeki 41. Madde’de: *“genel eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir...”* hükmü yer almaktaydı. Bu bağlamda özellikle İstanbul gibi azınlık nüfusunun görece daha fazla olduğu kentlerde azınlık okullarının açılmasına izin verilmekteydi.

Anadolu’da yaşayan azınlıkların çocukları bulundukları yerellerdeki Türk okullarına gönderilmekteydi. Ancak 1953 yılında İstanbul’da açılan bir ruhban okulu, özellikle Anadolu’daki Ermeni çocukları için yeni bir umut oldu. Diyarbakır, kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Harput, Malatya, Hatay ve Anadolu’nun birçok kentinde ilkokulu bitiren Ermeni çocuklarının okumasını sağlamak amacıyla açılan bu yatılı okul aynı zamanda Cumhuriyet döneminde İstanbul’da açılan ilk ve tek Ermeni ruhban okuluydu (Durukan,2003). Surp Haç Tıbrevank Lisesi ismiyle 1953 yılında açılan okul, birçok Ermeni çocuğun Anadolu’dan gelerek eğitim hayatına devam ettiği ve kendi anadilini öğrendiği bir merkez haline geldi.

İşte 1953 yılında İstanbul’da açılan ve Anadolu’da Ermeni çocuklarını yatılı olarak okutan, onlara anadilleri Ermeniceyi de öğreten bu okul sayesinde birçok Ermeni çocuğu bu okula yollandı. Diyarbakır Hasırlı Mahallesi’nde de büyük bir nüfusa sahip olan Ermeni cemaatinden de birçok kişi çocuklarını bu okula eğitim almaları için göndermeye başladı. Örneğin Hasırlı Mahallesi’nde 1938 yılında doğan

ve bu mahalle üzerine yazdığı anı kitapları ile tanınan Ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan da ilkokulu bitirdikten sonra, açılan Surp Haç Tıbrevank okuluna gönderilmiş ve daha sonra 1966-72 yılları arasında da bu okulda müdürlük yapmıştır (Margosyan,2008).

Nitekim Margosyan'la yaptığım görüşmede de Hasırlı Mahallesi'ndeki Gayrimüslimlerin göç nedenlerinden birisinin de kendi anadillerini öğrenmek için İstanbul'a gelip eğitim almak olduğunu şöyle dile getiriyor:

“Tabi, gidip anadilini öğrenmek. Ben de onların içerisinde gelenlerdenim, ilk gelenlerdenim. Tabi o çocuklarının buraya gelmesinden sonra yani bu okula gelmesi bir sene iki sene sonra tekrar kendi memleketlerine döndükten sonra baktılar herkes çat pat Ermenice konuşuyor, bir şeyler yapıyor. Mutlu mesut oldular, oraya buraya gelen o çocukların büyük bir çoğunluğu zaten Anadolu'ya bir daha dönmediler. Burada kalanlar kaldı. İşte okuyanlar okudu, iş sahibi olanlar oldu şu veya bu şekilde o çocuklar Anadolu'ya zaten dönmediler. Dönmeyince aileler bir yerde kendilerini bir yerde buralara gelmek için bir vesile olarak telaki ettiler. İşte bu 1955'teki o 6-7 Eylül Olayları da biraz daha ivme kazandırdı ve ondan dolayı buraya birtakım göçler oldu.”

Yine şu anda Diyarbakır'da yaşayan ve kuyumculuk yapan 58 yaşındaki Keldani asıllı görüşmeci de, 1970 yılında Diyarbakır'daki Cumhuriyet İlkokulu'nu bitirdikten sonra İstanbul Pangaltı'daki Ermeni okuluna gittiğini, ancak el sanatlarına daha fazla ilgi duyduğu için okulu bitirmeden Diyarbakır'a döndüğünü belirtiyor.

1950'lili yıllardan sonra özellikle Anadolu'da okuma-yazma seferberliğinin başlatılması ve bu kapsamda okula kayıt yaptırmayan ailelere yönelik cezai yaptırımların uygulanması sonrasında özellikle Gayrimüslimler çocuklarını okula kayıt yaptırmak zorunda kaldılar. Kendi anadillerini öğrenmesini istedikleri çocuklarını İstanbul'da açılan vakıf okullarına gönderen aileler, bir süre sonra onların

eğitim hayatlarına devam etmelerine yardımcı olmak çocuklarının peşinden gitmek zorunda kaldılar. Bu da Gayrimüslimlerin Hasırlı Mahallesi'nden göçünü etkileyen önemli nedenlerden biriydi.

4.1.1.4. Diasporanın Cazibesi

Yahudi tarihi ile ilgili olan diaspora kavramı, tarihte Yahudilerin Filistin'den çıkarılışlarına işaret eder. Bir tür sürgünü, savrulmayı anlatan diaspora; özellikle herhangi bir yere göç edip orada azınlık durumuna düşen etnik veya dinsel kimliğe mensup kişileri ifade ediyor (Aktay,1999:1). Modern çağda doğal bir hale dönüşen göç olgusu ile birlikte meydana gelen hareketlilik dünyanın her yerinde farklı kimlikte diasporaların oluşmasına neden oldu. Birinci Dünya Savaşı devam ederken Anadolu'da yaşayan Ermenilerin, Osmanlı topraklarından tehcir ettiği 1915 yılı ve daha sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyet'i döneminde de yaşadıkları toprakları terk ederek çeşitli ülkelere dağılan Gayrimüslim gruplar, farklı ülkelerde farklı diasporalar oluşturdular.

Örneğin Ermenilerin büyük bir kısmı Suriye, Amerika, Kanada ve Fransa'ya; Süryaniler Suriye, Irak, Hindistan, Arjantin, İsveç, Almanya, Hollanda, Belçika, ABD ve Kanada'ya; Keldaniler ise Amerika ve Irak'a göç etmişlerdir (Beysanoğlu,1999:365 ve Şimşek,2003:127). Nitekim büyük bir kısmı Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve 1970'li yıllarda Kıbrıs olayları neticesinde Müslüman halkın göstermiş olduğu tepkiler yüzünden Avrupa'ya çoğunlukla da İsveç'e bağlı Södertälje kentinde yaklaşık yirmi bini aşkın Süryani yaşamaktadır. Hatta buraya "Avrupa'nın Midyat'ı" denmektedir (Tezokur, 2008:659).

Özellikle 1915 tehcir olaylarında göç edip Amerika ve Fransa'ya yerleşen Ermeniler, orada kendi diasporalarını kurarak çeşitli dayanışma ağları geliştirdiler. Bunun sonrasında Anadolu'da kalan ermeni nüfus da bu diasporadakilerin zorlaması ve ikna etmeleri ile onların yanına göç etti. Örneğin Margosyan diasporanın cazibesini şu şekilde anlatıyor:

“Epeyce bir Fransa’ya gidenler oldu, Suriye’ye, Beyrut, Lübnan o taraflara gidenler oldu, Amerika’ya gidenler oldu. Daha doğrusu herkes nerede varsa bir akrabası onlardan medet umarak yola çıktı, Fransa da bir akrabası var diyelim onlar orayı tercih ettiler.”

Göç literatüründe de bilindiği üzere, genellikle ilk etapta başka bir yere göç edip oraya yerleşenlerin durumuna bağlı olarak, belli bir süre sonra göç edenlerin akraba ve tanıdıkları da onları takip ederek ilgili yere göç etmektedir. Yani bir anlamda öncü grup olarak tanımlayabileceğimiz küçük bir grup göç edip gidilen yeri deneyimledikten sonra, eğer koşullar uygunsa göçün devamını sağlayan grup da arkadan gelebilmektedir. Yani diasporaya göç edip yaşayan Gayrimüslimler, yaşam koşullarını belirli bir düzene oturtuktan sonra geride kalanları da göç etme yolunda teşvik ve ikna etmektedirler. Örneğin mahallenin yerlilerinden Şeyhmus Diken de diasporanın bu etkisini şöyle dile getiriyor:

“...baskı altında olduklarını hisseden bu Hristiyan kesim Avrupa’dan da onlara daha olanaklı bir alt yapının hazır olduğunu fark edince, birçoğunun yakınları, akrabaları zaten Amerika’nın New York, New Jersey ve California bölgesinde bir kısmı Fransa’da Avrupa’nın değişik ülkelerinde yaşıyordu ve onlara sürekli diyorlardı kalmayın. Bir de 1915’te yaşanan büyük felaketin izleri de hala üzerinde var, yıkımın izleri hala üzerlerinde var. Bütün bunlar üst üste birleşince hızla bir göç yaşandı. Gidebilenler İstanbul’a, ondan sonra da Avrupa’ya kaçıp göçtüler”

58 yaşındaki Keldani asıllı görüşmeci de, 1980’li yıllarda iş bulamayan ağabeyinin Almanya’daki akrabalarının teşviki üzerine oraya göç ettiğini ve bir daha dönmediğini belirtiyor. Diasporada yaşayanların zamanla ekonomik açıdan çok iyi duruma gelmeleri ve ayrıca kendi dinlerini ve kültürlerini yaşama konusunda da Türkiye’ye göre daha uygun şartlara sahip olmasının diasporanın cazibesini artırdığını belirtiyor.

Bir kısım akrabaları Suriye’ye, bir kısmı ise Hollanda’ya giden Ermeni asıllı bir görüşmeci ise; önce zengin olanların gittiğini, daha sonra ise fakir olanların da

onların peşinden gittiğini belirtiyor. Nitekim uzun yıllar Diyarbakır merkez köylerinde marabacılık yapmış olan görüşmeci, kendisinin gidememesini de ekonomik durumuna bağlıyor.

4.1.1.5. Geçmiş Korkular

Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ümmet sistemi ile bir arada yaşama tecrübesini devam ettirmiş olan dini ve etnik topluluklar, 1789 yılında Fransa’da gerçekleşen ihtilal sonrasında tüm dünyaya hızlıca yayılmaya başlayan milliyetçilik furyası sonrasında bu düzeni devam ettiremediler. Özellikle Osmanlı tebaası altındaki Müslüman olmayan topluluklar milliyetçilik akımından etkilenecek kendi ulus-devletlerini kurmak için girişimlerde bulunmaya başladılar.

Özellikle 1915-17 yılında Ermenilere yönelik çıkarılan Tehcir kararı ve ardından büyük bir kısmının Anadolu’dan tehcir edilmesi, Birinci Dünya Savaşı döneminde Doğu Anadolu’da Rusya’yı destekleyen Ermenilere yönelik Müslümanların geliştirdiği olumsuz tutum, 1923 yılında gerçekleşen Müslüman-Türk ve Hristiyan-Rum mübadelesi ve Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren uygulanmaya başlanan homojenleştirici ulus-devlet politikaları Gayrimüslimleri sürekli tedirgin eden bir halet-i ruhiye oluşturdu (Enelli,2010:152). Her ne kadar Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Rum, Yahudi ve Ermenilere azınlık statüsü tanınmış olsa da, artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Nitekim Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan Gayrimüslimlerin göç etmesinin ulusal dinamiklerini inceleyeceğimiz bir sonraki bölümde de görüleceği üzere, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra ülkedeki Gayrimüslimler birçok farklı sorunla karşılaştılar ve çoğu bu nedenle göç etmek durumunda kaldı.

İşte, Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan Gayrimüslimlerin mahalleden göç etmelerinin bir önemli nedeni de, 1800’lü yılların sonunda Osmanlı topraklarında baş gösteren bu milliyetçi akımlarla birlikte ortaya çıkan ayrılıkçı fikirler sonrasında azınlık statüsündeki Ermeni ve Rum kesimine yönelik oluşan güvensizlik ve

sonrasında yaşanan birtakım olumsuz olayların Gayrimüslimlerin belleğinde yarattığı korku ve tedirginlikti.

Özellikle Diyarbakır'da çok kapsamlı ve organize bir şekilde olmasa da, zaman zaman lokal düzeyde gerçekleşen dışlama ve baskılar, Gayrimüslimlerin geçmişte yaşadığı olumsuz deneyimlerle de birleşince göç etme motivasyonlarını artıran bir eyleme dönüşebiliyordu. Örneğin 1970'li yıllardaki Kıbrıs Olayları döneminde gerçekleşen mitingler, lokay baskı ve tehditler mahallede çok az sayıda kalan Ermeni ve Süryanilerin de göç etmesine neden oldu.

4.1.2. Ulusal Dinamikler

Genelde Diyarbakır, özelde ise Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan Gayrimüslimlerin göçünün yerel dinamiklerinin yanı sıra; Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kuruluşundan sonra ülke genelinde uygulanan politikalar ve yaşanan çeşitli olaylarında etkisi oldukça büyüktür. Bu bölümde Gayrimüslimlerin kentten göç etmesinin ulusal düzeydeki dinamikleri ve bu dinamiklerin kent-mahalle özelindeki doğrudan ve/veya dolaylı etkileri incelenecektir.

Ulusal düzeyde yaşanan birtakım gelişmelerin Diyarbakır kent merkezindeki dolaylı etkileri incelenirken özellikle tez kapsamında gerçekleştirilen sözlü tarih görüşmelerinden faydalanıldı.

4.1.2.1. Trakya Olayları

1934 Trakya Olayları, Nazilerin Almanya'da iktidara gelmesinden sonra ortaya çıkan antisemit hareketlerin Türkiye'deki ilk tezahürüdür (Koçoğlu,2003:134). İskân Kanunu'nun çıkartıldığı 21 Haziran 1934'ten hemen iki hafta sonra, basın ve medya araçlarındaki uzun süren kışkırtıcı yayınların ardından 3 Temmuz 1934 günü Edirne, Çanakkale, Uzunköprü, Kırklareli ve Babaeski gibi yerleşim yerlerindeki Yahudi mahallelerinde yağmaya girişildi (Güven,2005:98,

Koçoğlu,2003:134 ve Okutan,2009). Bu olaylar üzerine Trakya’da yaşayan yaklaşık 15 bin Yahudi’nin 13 bini apar topar İstanbul’a göç etmek zorunda kaldı.

Motivasyonunu İskân Kanunu’ndan alan Trakya Olayları; Trakya’nın stratejik önemi nedeniyle “güvenilmeyen” Yahudi nüfusu tasfiye etmenin yanı sıra, ticareti elinde tutan Yahudi tüccarları da tasfiye etmeyi amaçlıyordu (Koçoğlu,2003:134). Nitekim olaylardan sonra Trakya’daki Yahudi nüfus çok kısa sürede göç etti ve her iki amaca da ulaşılmış oldu.

1934 Trakya Olayları’nın temel sebeplerinden birisi de yürütülen “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasına rağmen Yahudilerin kendi aralarında Yahudice konuşmaya devam etmeleriydi. Kırklareli’de çıkan Trakya’da Yeşilyurt isimli gazetede, Trakya Olayları’nın sebebi: “*Türkçe konuşmayarak halkı galeyana getiren Yahudiler*” olarak veriliyordu (Akt. Dündar,1999:50).

Nitekim “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasına sadece İstanbul ve Trakya Yahudileri arasında değil, taşradaki cemaatlerde de rastlandı. Diyarbakır Yahudi cemaati baş hahamı, Haham İlyas, Diyarbakır Yahudilerinin hükümete sadakatlerine bir kanıt olarak ceylan derisi üzerine yazılmış, dikiş ipliği yerine kursak kullanılmış olan iki bin yıllık bir Tevrat’ı Diyarbakır Halkevi’ne hediye etti (Bali,2000:174). Bu da ülkenin batısında yaşanan Trakya Olayları’nın Diyarbakır’daki Yahudi cemaatini de tedirgin ettiğini göstermektedir.

Ayrıca Güven’in (2005) söylediğine göre, 1930’lu yıllarda Türk hükümetinin gizli ajanları özellikle Diyarbakır ve Harput’taki Ermenilere, Türkiye’yi terk etmelerinin “kendi çıkarlarına” uygun olacağını telkin ediyordu.

4.1.2.2. Varlık Vergisi

Varlık Vergisi, Türkiye maliye tarihinde mükellefler üzerinde en büyük travmayı yaratmış ve toplumsal sonuçları çok ağır olan uygulamaların başında gelir. Hem ekonomik alanda mülklerin el değiştirmesi anlamında, hem de sonrasında yarattığı göç dalgası ile ciddi sonuçlar doğuran bir uygulama olmuştur. Bu uygulama

ile özellikle azınlıkların Türkiye’de yaşama ve eşit vatandaşlar olarak hayatlarını sürdürme beklentileri büyük oranda azalmıştır.

11 Kasım 1942’de kabul edilen Varlık Vergisi düzenlemesinin hükümet tarafından açıklanan amacı, savaş koşullarından faydalanarak elde edilen haksız kazancı vergilendirmek ve “*toplumda savaş koşullarının yarattığı ekonomik dezavantajları eşit biçimde bölüştürmektir*” (Güven,2005:108). Varlık Vergisi kanunu ile savaş koşullarının yarattığı karaborsa ve spekülasyonlardan ortaya çıkan aşırı kazançların vergilendirilmesi amaçlanıyordu. Ancak böylesi bir haklı zemine dayanmasına rağmen, kanunun uygulanması sırasında benzer gelir düzeylerine sahip mükellefler arasında yer alan Gayrimüslim ve Dönme kökenli yurttaşlara Müslüman yurttaşlara göre çok daha ağır vergiler tahakkuk ettirildi (Bali,2001:89).

Faik Ökte, İkinci Dünya Savaşı sırasında orta sınıf Gayrimüslim azınlıklardan alınan ve azınlıkların kolektif belleğinde bir facia olarak yer eden Varlık Vergisi hakkında (Ökte,1951), söz konusu verginin gayri milli olarak algılanan “komprador burjuvazi”nin milli bir orta sınıf adına ibracı için geliştirilmiş bir önlem olduğunu iddia eder (Akt. Güven,2005:7). Nitekim buna kanıt olarak da Varlık Vergisi sürecinde sonra el değiştiren ev ve işyerlerini gösterir.

Vergi mükellefleri *Müslüman, Gayrimüslim, Dönmeler ve Yabancılar* olmak üzere dört temel gruba ayrılmıştı. Müslümanlar “M”, Gayrimüslimler “G”, yabancı uyruklular “E” ve sonradan Müslüman olanlar da –dönme- “D” harfleriyle sınıflandırılmıştı. Dönmelerin Müslümanların ödediği vergi oranının iki katını, Gayrimüslimlerin ise Müslümanların ödediği oranın on katı ödemesi gerekiyordu (Güven,2005:111 ve Koçoğlu,2003:78).

Vergi mükelleflerinin % 87’si Gayrimüslim ve sadece % 7’si Müslüman’dı. Geri kalan % 6’lık oran ise ağırlıklı olarak içinde Gayrimüslim ve yabancıların yer aldığı karışık bir gruba aitti (Güven,2005:112). Vergi borçlarını ödemek için mükelleflerin çok büyük bir kısmı mülklerini satmak zorunda kaldı. Satışlar etnisiteye göre sınıflandırıldığında, satılan gayrimenkullerin % 39’u Yahudiler, % 29’u Ermeniler, % 12’si Rumlar, % 10’u sahibi Gayrimüslim olan firmalar, % 5’i yabancılar, % 2,3’ü azınlıklar ve sadece % 0,9’u Müslümanlar tarafından elden

çıkarılmıştır (Güven,2005:114). Bu rakamlar da Varlık Vergisi'nin Gayrimüslimler açısından yarattığı toplumsal etkiyi açıkça gözler önüne sermektedir. Bu olaydan sonra yaklaşık yetmiş bin Rum Yunanistan'a göç etti (Özcan,2000).

Vergilerini otuz gün içinde ödeyemeyen yükümlüler ise tutuklanarak çalışma kamplarına gönderildi ve hiçbir dava hakkı tanınmaksızın mülkleri haczedildi. Tümü Gayrimüslimlerden oluşan 1400 civarında yükümlü, Erzurum'un batısındaki Aşkale'de bir çalışma kampına gönderildi. Aralık 1943'te sürgünler döndüğünde 21 tane Gayrimüslim yaşamını yitirmişti (Özcan,2000:25).

Varlık Vergisi, yaklaşık 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra 15 Mart 1944 tarihli ve 4530 sayılı "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun" gereğince tasfiye edildi. Ancak bu iki yıllık süreçte yaşananlar azınlıklar için geri dönülemez bir göç dalgasını da beraberinde getirdi.

Varlık Vergisi olayından sonra azınlıkların yurtdışına büyük bir göç dalgası başladı. Özellikle İsrail devletinin kurulmasını takip eden iki yıl boyunca (1948-49) yaklaşık 30 bin Yahudi İsrail'e göç etti (Bali,2003; Akt. Güven,2005:118). 1945 yılının Aralık ayında ise Sovyetler Birliği, Türkiye'deki Ermenileri Sovyet Ermenistan'ına kabul etmeye hazır olduğunu açıkladı (Güven,2005:124). Nitekim 1946 yılının Aralık ayında Sovyet Ermenistan'ına gitmek için başvuran Ermeni sayısı on bini geçmişti.

Hasırlı Mahallesi'nde doğan ve çocukluğunun büyük bir kısmı bu mahallede geçen ermeni yazar Mıgırdiç Margosyan da, Tespih Taneleri isimli anı kitabında Diyarbakır Ermenilerinin Sovyet Ermenistan'ına göç etme hayallerini babasının hikâyesi üzerinden anlatır. Her gün dinlediği radyo ve takip ettiği gazetelerden Rusya'nın Türkiye'deki Ermenilere kapılarını açtığını öğrenen babasının Sovyet Ermenistan'ına göç etmek için giriştiği hazırlıkları anlatan Margosyan'ın yazıları Varlık Vergisi sürecinin sonrasında ortaya çıkan azınlık göçünün Diyarbakır yerelinde de etkileri olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Varlık Vergisi'nin Diyarbakır'daki azınlıklar boyutu ile ilgili elimizde mevcut bir kaynak bulunmasa da, Margosyan'ın anlatımı olayın Hasırlı Mahallesi'ndeki Ermenileri de tedirgin ettiğini göstermektedir.

4.1.2.3. İsrail'in Kuruluşu ve Yahudilerin Toplu Göçü

Türkiye'den İsrail'e Yahudilerin göçü, Avrupa'ya gerçekleşen işçi göçünden sonra Türkiye'nin yaşadığı ikinci büyük istekli göç dalgası olarak nitelendirilmektedir (Geray,1970; Akt. Toktaş,2010). İstekli göçten kasıt herhangi bir yaşla düzenleme yapılmadan kendiliğinden gerçekleşen göçtür.

Yahudilerin Türkiye'den İsrail'e göçü, daha önceden Filistin'e de yapılan göçler göz önünde bulundurulduğunda yeni sayılmaz. Fakat özellikle Osmanlı'ya kabul edilişlerinden beri askerlikten muaf tutulmuş olan Yahudilerin 1909 yılında diğer Gayrimüslim gruplarla birlikte zorunlu askerliğe tabi kılınması ve 1912-1913 Balkan Savaşları'nın yarattığı olumsuz ortam dışarıya göçü tetikleyen unsurlar olmuştur (Toktaş,2010:293).

Türkiye'de ulus-devlet oluşumunun çok önemli bir bileşeni olan göç siyaseti ve nüfus hareketleri sonrasında Türkiye Yahudi nüfusu da yıllar itibariyle azalmıştır. 1927 yılında yapılan nüfus sayımlarına göre 81.400 olan Yahudi nüfusu 2003 yılına gelindiğinde 20.000-25.000'e düşmüştür (Toktaş,2010:295). 1923-1948 yılları arasında yaklaşık olarak 7.308 Yahudi Türkiye'den Filistin'e göç etmiştir (Weiker,1988:19; Akt. Toktaş,2010). Bu süreçte göçü tetikleyen en önemli olaylardan birisi de yukarıda bahsedildiği üzere Trakya Olayları'dır. Nitekim 1934-35 yıllarında Filistin'e yaklaşık 2.000 kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir (Bali,1999:43).

İsrail Devleti'nin 1948 yılında kurulmasından sonra Türkiye'den İsrail'e gerçekleşen ve 1948-1951 yılları arasında süren yoğun Yahudi göçü Büyük Dalga olarak adlandırılmaktadır (Toktaş,2010:299). Gerçekleşen bu Büyük Dalga sürecinde toplam 34.547 Yahudi Türkiye'den İsrail'e göç etmiştir. Bu rakam o dönemde Türkiye'de yaşayan Yahudi cemaatinin yaklaşık % 40'na tekabül etmektedir (Benbasse ve Rodrigue,2001:386; Akt. Toktaş,2010).

Tekeli'ye (1990) göre 1948-1951 yılları arasında gerçekleşen bu Büyük Dalga göçünde, göç edenlerin çoğunluğunu genellikle alt-sınıf Yahudiler

oluşturmaktadır. Esnaf ve zanaatkârlığın yanında, vasıfsız işlerde çalışan bu alt-sınıf kişilerin göç etmesindeki en temel motivasyonun ekonomik olduğunu belirtir.

Diyarbakır Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan Yahudilerin neredeyse tamamı da yukarıda bahsedilen Büyük Dalga göç sürecinde İsrail'e göç etmişlerdir. Büyük göç dalgası neticesinde Türkiye'deki birçok Yahudi mahallesinin yok olmaya yüz tuttuğu gözlemlenmiştir. Bu mahallelerden birisi de o dönemde Arap-Şeyh ya da Yahudi Mahallesi olarak bilinen fakat günümüzde Hasırlı Mahallesi sınırları içerisinde yaşadıkları kısımdır.

Diyarbakır'da yaşayan Yahudilerin Cumhuriyet dönemindeki yaşayışları ile ilgili yazılı bilgiler çok azdır. Bu konuda rastlanılabilen kaynaklardan birisi de, Diyarbakırlı Yahudi tüccar Şalom Yemin'in 1943 yılında İstanbul'u ziyaretinde La Boz de Türkiye dergisi sahibi Albert Kohen ile yaptığı söyleşidir. Şalom Yemin bu söyleşide 1943 yılında Diyarbakır'da yaşayan Yahudi nüfusunu 50 aile ve 350 kişi olarak tahmin etmekteydi. Anlattığına göre Yahudilerin ticari meşguliyetleri ise işportacılık ve seyyar satıcılıktı (Bali,1999:380). Yine resmi olarak yapılan 1927 nüfus sayımında 392 olan Yahudi nüfusu, 1945'te 441'e yükselmiş, 1955'te ise 21'e inmiştir (Dündar,1999). Bu hızlı azalışın temel nedeni 1948 yılında kurulan İsrail devletine yapılan toplu göçtür.

Margosyan (2008), Yahudilerin Diyarbakır'daki bu toplu göçünü şöyle anlatır:

“'Diyiler ki bi tene Yahudi devleti kurulmuş, dünyadaki hepi Yahudileri topli...'

'Yahudiler varlarını, yoğhlarını satılar, gidiler...'

Okulların yeni kapanıp cehennemi yaz sıcağının kapımızı çalmaya hazırlandığı o günlerde tüm Diyarbakır bu konuyla çalkalanıyordu:

'Yahudile rgidi...'

'Moşeler gidi...'

'Cehuler gidi...'

Gidiyorlardı, doğup büyüdüğüleri bu diyarları terk edip gidiyorlardı. Gidenler içinde sınıf arkadaşım, ilkokul sıra arkadaşım, dördüncü sınıfta daha düne kadar yan yana oturduğumuz Zeki de vardı. Kızıl saçlı, top gibi yuvarlak zaman zaman biraz peltek konuşan bu arkadaşımı bir daha göremeyecek miydim? Peki neden gidiyorlardı?

'Valla bu insanlarda heç insaf kalmamış! Evlerini bedavaya veriler, alan yoğh. Mallarını kapı öğine tökmüşler, kimse yüzine bağhdan ucuzami...'

Babam anama dert yanıyordu. 'Moşe'ler mallarını sudan ucuza satılığa çıkarmışlardı ama alan ne gezer...Nasılsa bırakıp gideceklerid ya...!

'İstanbul'dan gheber gelmiş, Yahudilerin ghağhambaşısı demiş ki, iki ay içinde gelen gelir, kalan kalır; onun için ecele ediler...'

Gerçekten de sonbaharla birlikte tüm 'Moşe'ler kerpiç duvarlı toprak evlerini geride bırakarak yükte hafif pahada ağır neleri varsa çıkın ederek önce İstanbul'a, oradan İsrail'e gitmek için leyleklerle, kırlangıçlarla yarışırcasına tüm Yahudi Mahallesi'ni 1948'de terk edip gittiler..."

Günümüzde Diyarbakır'da Yahudi varlığı tamamen sona ermiştir. Eskiden yaşadıkları mahalle ise günümüzde Kore Mahallesi olarak geçmektedir (Korkusuz,2007:16). 1950'li yıllardaki Kore Savaşı'ndan sonra mahalleye yerleşen gazilerden dolayı Kore Mahallesi denilmeye başlanmış ve resmi kayıtlarda da bu ismi almıştır.

4.1.2.4. 6-7 Eylül Olayları

6-7 Eylül 1955 yılında İstanbul ve İzmir'de yaşayan Gayrimüslimlerin mülk ve işyerlerine yönelik bir yağmalama olayı gerçekleşti. Dönemin başbakanı Adnan Menderes'in yaptığı açıklamaya göre; olayın iki temel sebebi bulunmaktaydı: Bunlardan ilki, sözde Kıbrıslı Rumlar Kıbrıs'taki Türk azınlığa yönelik bir saldırı hazırlığı içerisindeydi ve vatandaş da bu nedenle bir misillemeye girişmişti. İkinci

neden olarak da, İstanbul Ekspres isimli gazetede 6 Eylül 1955 tarihli bir haberdir.⁸ Bu habere göre Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu Selanik'teki evde bir bomba patlamıştı (Güven,2005:4). Aynı günün akşamında Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin Taksim'de düzenlediği miting, Yunanistan'ı protesto eylemi şeklinde başlamış, daha sonra Gayrimüslimlerin ev ve işyerlerinin yağmalanmasına dönüşmüştür (Özcan,2000:22).

Resmi Türk kaynaklarına göre 6-7 Eylül Olayları'nın ardından 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb yerlerin bulunduğu 5.317 tesis saldırıya uğramıştır. Tahrip edilen işyerlerinin nüfus grupları bazlı dağılımına bakıldığında Rumların 2.200, Ermenilerin 900, Musevilerin 400 ve dönme Müslümanların ise 400 civarındadır (Güven,2005:34). 6-7 Eylül Olayları'nda ölü ve yaralı ile ilgili bilgilerde bir kesinlik bulunmamakla birlikte, olaylarda yaralananların sayısı 300 ile 600 arasında değişmektedir. Ayrıca can kaybı konusunda da, Türk basınında ölü sayısı 11 olarak gösterilirken, Helsinki Watch örgütünün bir raporuna göre is ölü sayısı 15'tir (Güven,2005:40).

1955 saldırıları, İstanbul'da özellikle Rum-Ortodoks cemaatinin varlığının sona ermesine neden oldu. 1955 tarihinden itibaren giderek artan bir şekilde Yunanistan, Avustralya ve Kanada'ya göç eden Rumlar İstanbul'u terk etti (Güven,2005:4). Nitekim yine Güven'in aktardığına göre (2005), Türk hükümetinin Anadolu'yu, iskân politikaları yoluyla Gayrimüslimlerden “arındırma”, ya da eğer hala yurtdışına göç etmemişlerse onları İstanbul'da yoğunlaştırma hedefi 1950'lili yıllarda büyük oranda gerçekleşmişti. 1955 yılında cumhuriyet döneminin neredeyse bütün Gayrimüslimleri İstanbul'da yaşıyorlardı.

6-7 Eylül Olayları daha çok İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerdeki Gayrimüslimleri doğrudan hedef aldı. Özellikle Anadolu'daki Gayrimüslimlerin ekonomik gelir düzeylerinin çok yüksek olmaması ve o tarihte kent ölçeğinde nüfus yoğunluklarının ciddi oranda azalmış olması nedeniyle doğrudan bir yağmaya uğramadılar. Ayrıca o dönemde özellikle medya araçlarının hızlı bir şekilde

⁸ 6 Eylül 1955 tarihli, Demokrat Parti yanlısı Mithat Perin'in çıkardığı Ekspres gazetesinin “Selanik'te Atatürk'ün evi Bombalandı” haberi ve aynı gün saat 13:00'de devlet radyosunda bu haberin doğrulanması üzerine olaylar patlak verdi.

Anadolu'ya ulaşamaması da Gayrimüslimleri bu olaylardan korudu denebilir. Ancak her ne kadar doğrudan bir yağmalama olayı yaşanmamış olsa da, Anadolu'daki Gayrimüslimlerin daha sonraki günlerde basın aracılığıyla olaylardan haberdar olması ile büyük bir tedirginlik yaşadıkları söylenebilir. Özellikle Anadolu'dan göç eden Gayrimüslimlerden yurtdışına gitmeyenlerin en fazla göç ettikleri il olan İstanbul'un olayların merkezi olması, bu kaygıyı daha da artırmıştır.

Margosyan, yaptığımız görüşmede 6-7 Eylül Olayları'nın Diyarbakır'daki Gayrimüslimler üzerindeki etkisini şöyle dile getirmektedir:

“...Zamanla Türkiye’de bazı değişiklikler onlara (Gayrimüslimlere) dolaylı olarak aksetti. Bunların en önemlisi de işte o 1955’teki İstanbul’daki 6-7 Eylül olayları. O 6-7 Eylül olayları tabi az da olsa orada okuyan insanlara gazetelerden olsun şuradaki buradaki haberlerden daima kulaklarına geldi. Tabi o 6-7 Eylül olaylarından sonra İstanbul’da ve İzmir’de yaşanan o olayların bir benzerinin Diyarbakır’da veya başka bir yerde olup olmayacağı belki onları çok da şey yapmıyordu, düşündürmüyordu. Ama kafalarında bir soru işareti olarak da kalıyordu. Ayrıca bizim başımızı da yarın şu veya bu şekilde bir şey gelebilir mi?...İşte mesela işte o zaman tek parti döneminde Demokrat Parti iktidara gelecek. Öyle bir heves var, işte halk tek parti döneminden işte CHP’den fazlasıyla tedirgin, çok çekmiş. Tarihi kalıntının bir yerde devamı olan bir parti, dolayısıyla o partiye karşı bir yerde belli etmemekle beraber bir güvensizlik zaten bahis konusu. Dolayısıyla Demokrat Parti geldiği takdirde onu destekledikleri zaman işte artık ne olacak biraz daha rahata kavuşacaklar, özgür olacaklar falan filan. O diyalog var orada mesela. Eee burada, orada mümkün olduğu zaman halk Demokrat Partiyi desteklemek için oy vermek istedi. Verdiler, nitekim o zaman onlara gizliden ya da açıktan neyse bir söz de verilmişti hani Demokrat Parti’ye çok oy verirsiniz kilisenizi size iade edeceğiz Surp Giregos kilisesi, çünkü o zamana kadar Surp Giregos kilisesi Sümerbank’ın deposu olarak kullanılıyordu. O gerçekten demokrat

parti iktidara geldikten sonra o kilise verildi, boşaltı, kiliseyi aldılar, işte orada imeceyle demirciler demir işlerini marangozlar marangozluk işlerini duvarcılar duvarcı işlerini hallede hallede kiliseyi de ayaklandırdılar bir yerde. İşte ibadetlerine başladılar filan. Bu söylediğim 1950li yıllarda. Ama sonra 1955'teki o olayların ardından tabi yine bir tedirginlik, yine bir tedirginlik. Belki yine hafızalarda bazılarının hafızalarında kalmış 1942'deki o şey olayları var Varlık vergisi meselesi filan. Dolayısıyla o işte o olaylar bir yerde belki de o zihniyetin biraz daha dal budak sarmasına neden oldu ve insanlar kendilerine biraz daha emin yerlerde hissetmek amacıyla oradan da başladılar göç etmeye, o göçlerin bir kısmı İstanbul'a oldu. Bir kısmı direk başka ülkelere oldu, mesela Fransa'ya oldu Amerika'ya oldu diyelim..."

Margosyan'ın belirttiğinden de anlaşılacağı üzere 6-7 Eylül Olayları'nın doğrudan olmasa da dolaylı olarak Diyarbakır'daki Gayrimüslimlerin göçü üzerinde etkili olduğunu söylenebilir.

4.1.2.5. Kıbrıs Olayları

Türkiye'deki Gayrimüslimler 6-7 Eylül Olayları'nda yaşadıkları şoku henüz atlatmadan, bu defa daha uzun bir süreye yayılan daha büyük bir zorlukla karşılaştılar. Kıbrıs'taki çatışmalar nedeniyle 1930 tarihli Seyrisefanin Anlaşması'nın Türk devleti tarafınca iptal edilmesi üzerine, 1964 ve 1965'in ilk yarısında 12.592 kişi sınır dışı edildi. Daha öncesinde Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları ile büyük yaralar alan Gayrimüslimler ve özellikle de Rumlar bu olaydan sonra Türkiye'den umudunu kesti (Koçoğlu,2003:116).

Kıbrıs Olayları her ne kadar doğrudan Rumlarla ilgili gibi görünse de, aslında Türkiye'deki tüm Gayrimüslimleri etkiliyordu. Özellikle de Anadolu'da çok az sayıda kalmış Gayrimüslim gruplar yaşadıkları yerelerde çeşitli biçimlerde gelişen baskı ve dışlamalara maruz kaldılar. Kıbrıs Olayları süresince yükselen milliyetçi hissiyat, Müslümanlar dışındaki birçok dinsel grubu hedef alıyordu.

Kıbrıs Olayları döneminde ülkenin dört bir yanında büyük ölçekli mitingler düzenlendi. Bu mitingler sadece büyük kentlerde değil, Anadolu'nun en ücra kentlerinde bile gerçekleşiyordu. Nitekim Diyarbakır İl Yıllığı'nın 1967 tarihli baskısında, 4 Ocak 1964'te saat 14:30'da Diyarbakır Belediye Meydanı'nda Kıbrıs Mitingi'nin yapıldığı belirtilmektedir (Ankara, İs Matbaacılık).

Kıbrıs Olayları'nın o dönemlerde Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan Gayrimüslimlerin de gündeminde olduğunu yine Margosyan'ın anılarından öğreniyoruz. Margosyan, (2008:483) gerçek adı Sarkis olan Dişçi Ali lakaplı babasının özellikle Kıbrıs Olayları döneminde okuduğu gazetelerden takip ettiği Kıbrıs Olayları'ndan duyduğu endişeyi şöyle anlatır:

“Babam hergün okuduğu iki gazeteyle yetinmeyip bir üçüncüsünü de almaya başlamış, koşa koşa gittiği Taşçılar Kahvesi'nde ‘ajans’ dinmeyi eskisinden daha çok kollar olmuştur. Gazete havadisleri ve radyo ‘ajans’ları gün geçtikçe tedirginliğini artırıyordu:

‘Bu işin altından bir poğhlıg çığhacağ!’

Babamın ‘iş’ dediği Kıbrıs meselesiydi, ‘poğhlıg’ da azınlıkların, kendine göre de, ‘en çoğhi de’ Ermenilerin başına gelebilecek tatsızlıklardı. Kıbrıs gazete manşetlerini işgal ettikçe Gavur Mahallesi'nde de zihinleri hep aynı soru meşgul ediyordu:

‘Bu işin soni ne olacağ?’

Konunun hafta sonları Ermeni Cemaati'nin Surp Giregos Kilisesi'nde yaptığı ayinlerde de çok yoğun tartışıldığını anlatan Margosyan, manşetlerde Kıbrıs meselesi ile ilgili haberler çoğaldıkça cemaatin de daha fazla tedirgin olduğunu ve kara kara düşündüğünü yazar. Nitekim Belediye Meydanı'nda gerçekleşen Kıbrıs Mitingi sonrasında gerçekleşen bir olay, tedirginliklerinde ne kadar haklı olduklarını da gösterir (2008:486):

“Babam okuduğu gazetelerden, dinlediği ‘ajans’lardan işin sonunda ‘bi poğhliğ’ çıkacağını söylerken galiba çok da yanılmamıştı. Demirciler Çarşısı’nın⁹ hemen yanındaki Yoğurt Pazarı çevresinde toplanan yüzlerce kişi ellerinde siyah kukuletalı cübbesiyle, uzun sakallı Makarios’un büyükçe maketini yakmak için toplandıklarında maksatları piskopos Makarios’un maketini yakıp böylece Kıbrıs’ın Türk kalacağını haykırmaktan ziyade, Demirciler Çarşısı’ndaki ‘Filla’¹⁰ demircilere gözdağı vermektir sanki. Makarios’un maketi gazyığı döküldükten sonra kahkahalar eşliğinde ateşe verilip yakılırken öfkeyle fırlatılan kavun karpuz kabukları, hıyar, kabak, domatesler ve çiğ yumurtalar nedense hedeflerinden şaşarak demircilerin örslerinde, suratlarında patlayıp kahkahaya dönüşüyordu.

Miting için az ilerideki çok daha uygun olan geniş Belediye Meydanı dururken özellikle buranın seçilip öfke bombardımanından Makarios’un maketi kadar kendilerine de pay düştüğünü gören demirciler, kalabalığın giderek artan öfkesi ve küfür yağmuru altında boyutlarını tahmin edemeyecekleri olaylarla karşılaşma korkusuyla hemen ocaklarını suyla söndürüp kepenklerini indirerek Gavur Mahallesi’nin yolunu tutmuşlardı...”

Tez kapsamında görüşme yaptığım 1953 doğumlu ve Hasırlı Mahallesi’nde doğup büyümüş olan Şeyhmus Diken, Margosyan’ın da bahsettiği Kıbrıs Mitingi ile ilgili anısını şöyle anlatıyor:

“Ben 1960’lı yıllardaki Kıbrıs olaylarını hatırlıyorum. Yanlış hatırlamıyorsam 1963 olması lazım. Ulu Cami’nin önünde eskiden Diyarbakır Belediyesi de ordaydı, şimdiki işte o DİKASUM¹¹ falan orası belediye binasıydı. Orası bir meydandı. ‘Ya taksim ya ölüm’

⁹ Belirtilen tarihlerde Demirciler Çarşısı’nın büyük bir kısmı Ermeni ustaların elindeydi.

¹⁰ “Filla” ya da “Fille” Kürtçede, özelde Ermenilere genel olarak da Hristiyanlara verilen isimdir.

¹¹ Diyarbakır Kadın Sorunları Araştırma Merkezi. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından kuruldu.

mitinglerinin orada yapıldığını, Makarios'un işte tahtadan ya da ne bileyim bezden, çaputtan bir şeyinin, maketinin yapılıp orda yakıldığını ve o gün Hristiyan komşularımızın, ermeni komşularımızın ağladığını ve çok korktuğunu, babamın o gün erken saatte dükkânı kapatıp mahalleye gelip onların kapısında durup: 'korkmayın, ürkmeyin, kimse sizin kılınıza dokunamaz. Birileri gelirse önce bizi öldürür ondan sonra sizi' deyip onları sakinleştirdiğini dün gibi hatırlıyorum. Bu olayı bizzat ben yaşadım. Çocuktum, babamın dükkânının oralara falan gitmiştim. İşte dükkânımızda yakın olduğu için zaten ulu caminin önünde olan biten her şeyi görüyorduk, Çarşıya Şewiti'¹² deydi dükkânımız. Ben o mitingi de, o bağırtı çağrıları da , 'ya taksim ya ölüm' diye insanların feryat ettiğini, işte biz de askere gideriz, bilmem ne yaparız falan filan diye bağırdıklarını çocuk aklımla hiçbir şey anlamadığımı, sonra babamın mahalleye gelip işte..."

Yine görüşmeler kapsamında konuştuğum 1943 doğumlu, ismini belirtmek istemeyen bir erkek görüşmeci de, Kıbrıs Olayları sürecinde bir Hristiyan arkadaşının yaşadığı korku ve endişeyi şöyle anlatıyor:

"Benim o zamanlar burada Gayrimüslim bir tane terzi arkadaşım vardı. Aydın isminde beraber içki içiyoruz, aramızda bağlama çalan bir arkadaş da var. O yaşı küçük bizden fakat aramıza alıyoruz, bağlama çalsın diye. Hüngür hüngür ağlamaya başladı bu Aydın. Hristiyan'dı ama Ermeni miydi, Süryani miydi, Protestan mıydı, Katolik miydi pekiyi hatırlamıyorum. Ağlamaya başladı biz durduk tabi. Dedik Aydın sen, dedi yaw görmüyorsunuz İstanbul'da odur Rumları dedi öldürmeye başlamışlar dedi korkarım burda da beni öldüresiniz. Yani paranoyaklaşmıştı. En Samimi arkadaşından bile korkmaya başlamıştı yani."

¹² Yanık Çarşı anlamında. Melikahmet Caddesi'nde bulunan çarşının Diyarbakır'daki halk arasında kullanılan ismi.

Sözlü tarih görüşmelerinden de anlaşılacağı üzere, Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan Gayrimüslimler; Trakya Olayları, İsrail'in Kuruluşu, Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül Olayları'ndan her ne kadar etkilenmiş olsalar da; en fazla Kıbrıs Olayları sonrasında Türkiye'de oluşan atmosferin yerel sonuçlarından etkilenmişlerdir. Özellikle bu olaylardan sonra mahalledeki Ermeniler ve Süryanilerin çok büyük bir kısmı İstanbul'a veya yurtdışına göç etmişlerdir.

4.1.2.6. 12 Eylül 1980 Darbesi ve Körfez Savaşı

1915 Tehcir Olayları, 1934 Trakya Olayları, 1941-42 yıllarında gerçekleşen 20 Kura Askerlik, 1942 Varlık Vergisi, 1948 İsrail devletinin kuruluşu ve Yahudilerin göçü ve 1955 6-7 Eylül Olayları'ndan sonra Diyarbakır'daki Gayrimüslimlerin çok büyük bir kısmı zaten göç etmişti. Geriye çok az sayıda Ermeni, Süryani ve Keldani kalmıştı. Kalan Gayrimüslimler de 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe ve on yıl sonra da başlayan Körfez Savaşı'nın yarattığı tedirginlik nedeniyle kenti neredeyse tamamen boşaltarak göç ettiler.

1930 yılında Silvan'ın bir köyünde doğan ve daha sonra Diyarbakır'a taşınan, şu anda ise eşi Bayzar teyze ile birlikte Diyarbakır'ın son iki ermenisinden birisi olan Sıtkı, vaftiz ismiyle Sarkis amca Gayrimüslimlerin göçünü şöyle anlatıyor:

“Eee valla millet öyledir işte boşalttılar Diyarbakır'ı. Kimse inanmıyordu o kadar seferberlik olmuş, katliam olmuş şey olmuş gene de Diyarbakır'da çoktular. Ama birden kaç sene 60'a kadar. 60'ta da biz geldik gene epey vardılar. Tahminen 400-500 aile vardı Ermeni olarak. Süryani de o kadar vardı.

Gittiler, 60-65-70'de başladılar gitmeye. Yavaş yavaş gittiler. Kimse kalmadı. Boşalttılar Diyarbakır'ı. Taa 10-15 aile kalmıştı. Onlar da o Sadam'ın ilk körfez savaşında bıraktılar gittiler. Korkudan gittiler. Dediler füze atacak. Gittiler (gülüyor). Bizim millet korkaktır biraz...”

Yerel ve ulusal dinamiklere bağlı olarak Hasırlı Mahallesi'nde yaşıyan gayrimüslim gruplar, kenti neredeyse tamamen terk ettiler. Saha araştırması süresince yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz verilere göre günümüzde Hasırlı Mahallesi'nden ziyade Diyarbakır kent merkezi genelinde yaklaşık 30 kişilik bir Ermeni, Süryani ve Keldani nüfus kalmıştır. Kalan nüfusun tamamı günümüzde Lale Bey Mahallesi'nde bulunan Meryem Ana Süryani Kilisesi'nde ibadetlerini gerçekleştirmektedir. Ermenilere ait Surp Giregos Kilisesi yıkıldığından dolayı ibadet yapılamamakta, Keldanilere ait Marpetyun Keldani Katolik Kilisesi ise genelde ziyaretçilere açık bulunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ZORUNLU GÖÇ, ŞİDDET VE YOKSULLUK EKSENİNDE GETTOLAŞAN HASIRLI

Bir yaşam alanı olarak mahallenin de sosyal, kültürel, mekânsal ve demografik değişimi kaçınılmazdır. Mahalle de, adeta bir canlı insan hücresi gibi kurulur, gelişir, büyür ve çoğu zaman da değişir. Çalışma kapsamında incelediğimiz Hasırlı Mahallesi'nin ayırt edici özelliği ise, bu değişimi çokkültürlülükten gettolaşmaya doğru çok hızlı bir şekilde yaşamasıdır. Yaklaşık dört yüz yıl boyunca Müslim ve Gayrimüslim toplulukların bir arada yaşadığı mahalle, 1900'lü yılların başından günümüze gelinene kadar adeta bambaşka bir çehreye bürünmüştür. Mahalle, hem gündelik yaşamın üretildiği mahalle kültürü açısından, hem de içinde farklılıkları barındıran çok kültürlü yapısı bakımından değişmiş ve başkalaşmıştır.

Hasırlı Mahallesi'nin sosyal değişimini incelediğimiz çalışmanın, bu son bölümünde mahalledeki çok kültürlü yapının yok olması ve sonrasında çeşitli nedenlere bağlı olarak mahalleye göç edenlerle birlikte yeni bir sosyal, kültürel ve ekonomik ortamın oluşması incelenecek ve bu da bir tür gettolaşma deneyimi olarak açıklanmaya çalışılacaktır.

Bu kapsamda ilk önce mahalledeki sosyal değişimin günümüzdeki karşılığı olarak bir çerçeve sunabileceğini düşündüğümüz *getto* kavramı üzerinde durulacak, daha sonra ise Hasırlı Mahallesi'ndeki gettolaşma görünümleri alt başlıklar şeklinde incelenecektir.

5.1. Getto

Getto kavramı, İÖ 70 yılında Yahudilerin Filistin'den atılmalarından sonra Avrupa'ya yerleştikleri ilk mekânlarından bu yana kullanılmaktadır. Kavramın ilk kaynağının neresi olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte, genel kabul gören bir yaklaşıma göre kavramın Venedik'te Yahudilerin yaşadığı bölgenin adı olan "*Getto*"dan geldiği düşünülmektedir (Erder, 2006:3).

“Gecekondu”ya göre çok eski bir kavram olan *getto*, neredeyse bin yıldan beri kullanılmaktadır. Kavramın sosyal bilimler açısından tanımlanması ise, ilk defa 1928 yılında Amerikalı sosyolog Lasis Wirth tarafından yapılmıştır (Erder, 2006:2). L. Wirth, Yahudi gettoları üzerine yaptığı araştırmalar sonrasında, Avrupa’daki gettoları tarihsel olarak incelemiş, Amerika’da sonradan oluşan gettolar üzerinde çalışmış ve buradan hareketle ‘*gönüllü getto/zorunlu getto*’ ayrımını getirmiştir. Avrupa’daki Yahudi gettolarını zorunlu gettolar; Amerika’daki gettoları ise gönüllü gettolar şeklinde tanımlayan Wirth’e göre; Avrupa’daki Yahudi gettolarının sınırları belirlenmiş, çeşitli yasal zorunluluklarla çevrelenmiş ve çok homojen bir yaşam pratikleri vardı. Bu nedenle de Yahudiler zorunlu bir *getto* yaşamı sürdürmekteydiler. Oysaki günümüzde *getto* olarak tanımlanan yerleşim mntıklarının sınırları çok keskin düzeyde belirlenmemiş ve dört duvar arasına zorunlu hapsedilmemişlerdir. Bu nedenle de günümüzdeki *getto* oluşumlarını gönüllü *getto* olarak tanımlamak mümkündür.

Bütün bunlardan hareketle Wirth, şiddetli ayrımcılığa tabi olan ve toplumsal tabakalaşma sistemi içinde düşük konumdaki göçmen grupların yerleşmelerini ‘*getto*’ olarak tanımlamaktadır (Erder, 2006:6). Eskiden, “*bir kentin Yahudilere zorunlu oturma bölgesi olarak ayrılmış mntıklar anlamında kullanılan getto kavramı, günümüzde kent ortamında yalıtılmış mahalle örgütlenmelerini ifade etmek için genelleştirilmekte ve bu şekilde de kullanılmaktadır Öteden beri gettoyla kastedilen, yalnızca bir azınlık grubunun yerleştiği ya da marjinal grupların oturduğu ve genellikle de yaşam koşulları elverişsiz olan bölgelerdir. Bu nedenle günümüzde özellikle Batı’da getto kavramı, daha çok kötü koşulların hâkim olduğu dezavantajlı kent içi alanlar için kullanılmaktadır. Gettoda, geleneksel anlamda dışarıdan tecrit edilme, dışlanma ve içerdekiyle ünsiyeti bir kurala bağlama eğilimi hakimdir*” (Subaşı, 2002:81).

Getto kavramının Türkiye’deki kullanılış biçimleri ise biraz daha esnek ve geniş yelpazelidir. Burada *getto*, çoğu zaman ‘*kötü konut*’, ‘*konut kalitesinin düşük olduğu bölge*’, ‘*yaşam koşullarının kötü olduğu yer*’ gibi anlamlarda kullanılmaktadır (Erder, 2006:6). Alver ise *gettoyu* “*kendine özgü bir hayatı*

yaşayan, görece dışa kapalı, kendi içinde homojenleşmiş bir kültürü temsil eden mekan” olarak tanımlamakta ve bir yerin getto olması için “*öncelikle belli bir kültür ve hayat tarzının tüm üyeler tarafından benimsenip yaşanması ve dahası dışarıyla ilişkilerin asgari düzeyde tutulması ve içe kapanık bir vaziyetin sürdürülmesi gerekmektedir*” demektedir (2007:67). Ayrıca gettonun özünde bir dışlamayı taşıdığını ve bunun da mekânsal ayrışmayı beraberinden getirdiğini belirten Alver, bunun sadece alt grup gelir düzeyine sahip yoksul kesimler ya da göçmen gruplar için değil, kendi içine kapanık ve cemaatleşme isteği olan gruplar için de geçerli olduğunu belirtiyor. Nitekim kentlerdeki mekânsal ayrışmayı güvenli siteler üzerinden açıkladığı çalışmasında (2007), güvenli sitelerdeki yaşamı da bir tür gettolaşma olarak tanımlayabileceğimizi söylüyor.

Gettolardaki homojenleşmeden hareketle, sosyal gruplaşmalara yol açanın her zaman tek başına farklılıklar olduğu söylenemez; asıl gruplaşma, farklılıkları mutlaklaştıran kimlik arayışlarından beslenmektedir. Nitekim gettolarda benzerlikler keskinleştirildiği oranda farklılıklar da yok edilmektedir (Akt. Subaşı, 2002:84-Narlı, 2002).

Hasırlı Mahallesi’nin 1980 sonrası başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçteki durumunu, yukarıda açıkladıklarımız ışığında bir tür gettolaşma deneyimi olarak inceleyeceğiz. Mahalleyi bir gettolaşma deneyimi içinde ele almamızın gerekçelerini ise bundan sonraki kısımda alt başlıklar şeklinde ele alacağız.

5.2. Hasırlı Mahallesi’nde Gettolaşma Görünümleri

1950’li yıllarda kırdan kente doğru gerçekleşen yoğun göç hareketleri, büyük oranda gönüllülüğe dayanıyordu. Kentte iş bulma, daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olma, yaşam kalitesini artırma gibi motivasyonlarla kente göç edenlerin durumu ile 1980’lerin ortalarından başlayarak 2000’lü yılların başına kadar bölgede devam eden güvenlik sorunları nedeniyle kente göç edenlerin durumu birbirinden tamamen farklıdır. 1980 sonrası göç edenlerin çok büyük bir kısmı zorunlu bir şekilde göç etmek durumunda bırakılmışlardır.

Hasırlı Mahallesi'ndeki gettolaşma görünümünü incelerken özellikle zorunlu göç, şiddet, toplumsal travma ve yoksulluk ekseninde oluşan sosyal yapıdaki değişim üzerinden ilerleyeceğiz. Mahallenin değişen ve dönüşen çehresinin ana motoru konumundaki zorunlu göç ve sonrasında oluşan yoksulluk, en fazla üzerinde duracağımız temel olgular olacak.

5.2.1. Gidenler ve Gelenler: Mahallenin Yeni Çehresi-Etnik ve Sınıfsal Homojenleşme

Daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak incelediğimiz üzere, en yoğun dönemi 1940'lı yılların sonuna doğru olmakla birlikte, tedricen azala azala en son 1980'lere geldiğimizde çok çok az kalan, günümüzde ise mahalle sınırları içerisinde hiç kalmayan Gayrimüslim toplulukların mahalleden göç etmeleri ile birlikte, mahalle yeni bir çehreye bürünmüştür. Günümüze gelindiğinde Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi ve az sayıda da olsa Yezidilerin tamamının çeşitli nedenlerden dolayı göç ettiği Hasırlı Mahallesi'nde, günümüzde yaşayanların neredeyse tamamı 1950'li yıllarda başlayan kırdan kente göç ve 1980 sonrası yoğunlaşan zorunlu göç hareketleri sonrası yerleşenler oluşturmaktadır.

Farklı etnik ve dinsel toplulukların bir arada yaşadıkları bir çokkültürlülük örneği olarak Hasırlı Mahallesi, 1950'li yıllardan başlayarak bu konumunu hızlıca yitirmeye başlamış ve günümüzde adeta tek tipleşmiştir. Bu homojenleşmeyi hem etnik ve dinsel düzeyde, hem de sınıfsal düzeyde yaşayan mahalle, her açıdan yeni bir çehreye bürünmüştür.

Farklı etnik ve dinsel toplulukların bir arada yaşadıkları mahallede günümüzde ağırlıklı olarak Kürtler ve az sayıda da Çingene yaşamaktadır. Etnik olarak Kürtleşen mahalle, dinsel açıdan da Müslümanlaşmıştır. Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi ve Yezidilerin kendi etnik, dinsel ve kültürel farklılıklarıyla bir arada yaşadıkları mahallede günümüzde sadece Kürtler ve 1980'li yıllardan sonra mahalleye göç eden bir kısım Çingene yaşamaktadır. Bu bağlamda mahallenin etnik ve dinsel açıdan tamamen homojenleştiğini söyleyebiliriz.

Mahalle, sadece etnik açıdan değil aynı zamanda sınıfsal açıdan da yoksullaşmış ve tamamen homojenleşmiş durumdadır. Farklı toplulukların bir arada yaşadıkları dönemde, kent merkezindeki en zengin mahallelerin başında gelen Hasırlı, günümüzde kentin en yoksul mahallelerinin başında gelmektedir. Neredeyse tamamı zorunlu göçle gelip yerleşen ve sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı ailelerin yoğunlaştığı mahalle, sınıfsal olarak da sadece yoksul ailelerin yerleştiği homojen bir mahalle görünümündedir.

Çalışma kapsamında görüşülen kişilerin çoğu mahallenin kentteki en yoksul kesimleri barındırdığını, özellikle kiraların çok düşük olması ve kaçak elektrik-su kullanımının yaygın olmasının mahalleyi yoksullar için daha cazip ve yaşanılabilir kıldığını belirtmişlerdir.

5.2.2. Zorunlu Göç, Şiddet ve Travma

Literatürde birden fazla göç tanımı olmasına rağmen, genel anlamda göç *“insanların belirli bir zaman boyutu içinde bir yerleşim alanından başka bir yerleşim alanına genellikle sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi nedenlerle geçişi”* olarak tanımlanmaktadır (Bağlı-Erkan, 2005:108). Ancak Türkiye’nin Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgeleri’nde 1984-1999 yılları arasında çıkan çatışmalardan dolayı, ağırlıklı olarak da devletin güvenliği sağlamak gerekçesiyle aldığı önlemler sonucunda, yüz binlerce insan kendi istemleri dışında herhangi bir hazırlık yapmalarına zaman ve olanak tanınmadan yakındaki ilçe-il merkezlerine, ülkenin batı bölgelerindeki kent merkezlerine ve ülke dışına göç etti. Bu da özellikle göçün zorunlu boyutunun vurgulanmasını gerektirmektedir.

Diyarbakır ise bu bağlamda hem en fazla göç alan, hem de en fazla göç veren iller listesinde ilk sıralarda yer almaktadır. Buna göre Diyarbakır sırasıyla İstanbul, İzmir, Mersin, Adana, Ankara, Bursa, Manisa, Hatay ve Kocaeli illerine göç verirken; Mardin ve Elazığ illerinden göç almaktadır (haz. Kaya, 2009).

Türkiye’nin yoğun göç alan diğer büyük kentleriyle karşılaştırıldığında, Diyarbakır’ın kentleşme ve kentle bütünleşmedeki en temel farklılığı, 1950’lerde

kırsaldan Diyarbakır kent merkezine doğru başlayan göçle birlikte aynı dönemlerde kentin yerleşik halkı ve kent kökenli ve aynı zamanda kent kültürü sahibi nüfusun da diğer kentlere doğru bir göç hareketi içinde olmasıdır. Bu eğilim 1970’li yıllarda en yüksek seviyesine ulaşmış ve kentin sahip olduğu zengin kültürel ve dinsel dokusu bu süreçte değişmeye başlamıştır. Kentin ileri gelen ailelerinin, yetenekli zanaatkârlarının ve kentin tarihi dokusu ile bütünleşen farklı dinsel cemaatlerin özellikle 1980’lerden sonra diğer kentlere veya yurtdışına göç etmeleri ile kent, tamamen kırdan gelenlerin ‘*teslim aldığı*’ bir yerleşim birimi haline gelmeye başlamıştır (Bağlı-Erkan, 2005:106).

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü’nün yaptığı *Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*’na göre 1986-1990 ve 1991-1995 dönemlerinde güvenlik nedeniyle yaşanan göçlerin oranının yüksek olması dikkat çekicidir. Göç veren iller tabakasını oluşturan 14 ilden yoğun göç alan iller tabakasını oluşturan 10 ile doğru yaşanan göçlerin nedenini 1986-1990 yıllarında %29 ve 1991-1995 yıllarında % 47.2 ile güvenlik oluşturmaktadır (2006:72).

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan *Zorunlu Göç Raporu*’nda ifade edildiği gibi yoğun göç Diyarbakır’ın altyapısı ve imarında ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Kentsel konut stokunun nüfus artışına yanıt verememesi sonucunda ortaya çıkan barınma sorununa getirilen bireysel çözümler sonrasında gecekondulaşma artmıştır. Diyarbakır’da bulunan 10.000 gecekonduda 80.000 kişi yaşamaktadır.

Bu gecekonduların büyük bir kısmının sit alanları içinde olması kentin tarihi mirasında da ciddi tahribatlara yol açmaktadır. Göç ve yerinden edilme, insanları önce Diyarbakır içerisinde tutunabilecekleri semtlere yerleşmeye zorlamış ve böylece “Sur İçi” ve Sur çevresindeki yerleşim yerleri doğmuştur. Zorunlu göç mağdurlarının halen yaşamakta oldukları Aziziye, Benusen, Suriçinde ise Hasırlı mahalleleri ve “apartman konu” olarak adlandırılan Bağlar Mahallesi, kentin diğer yerleşim yerlerine göre farklı yaşam koşullarını barındırmaktadır.

Şimdi de genelde kent merkezi, özelde ise Hasırlı Mahallesi’ndeki zorunlu göç, şiddet ve travmayı, daha önce yapılmış bazı saha araştırmaları ve yaptığımız

görüşmeler ışığında inceleyelim. Bu kapsamda özellikle iki önemli araştırmadan bahsetmek mümkün. Bunlardan ilki Diyarbakır Kalkınma Merkezi'nin 2006 yılında yayınladığı “Zorunlu Göç ve Etkileri” isimli araştırma. Diğeri ise, Dicle Üniversitesi Sosyoloji bölümünden Dr. İnan Keser'in 2009 yılında 3 bin 32 hane ile yaptığı “Zorla Göç Ettirme” isimli araştırma. Ayrıca bunların yanı sıra GÖÇ-DER'in 1999-2001 yılları arasında yaptığı ve Zorunlu Göç Araştırma Raporu ismiyle yayınladığı çalışmadan da faydalanacağız.

Keser'in yaptığı araştırma bulgularına göre (2009), kent merkezine yapılan göçlerin büyük bir kısmı 1992-94 yılları arasında oldu. Araştırmada görüşülenlerin % 94,1'i şu anki ya da bir önceki hanelerine, başka bir yerleşim yerinden göç ettiğini söyledi, sadece % 5,1'i Diyarbakır'a göç ile gelmediğini ifade etti. Bu da Diyarbakır nüfusunun neredeyse tamamının göçler sonucunda oluştuğunu gösteriyor.

Araştırmanın en çarpıcı verilerinden birisi de, Diyarbakır'a bağlı ilçe ve köylerden göç eden hanelerin, kentteki hane sayısına oranının % 63,5 düzeyinde olması. Buna merkez ilçeye bağlı köylerden gelenler de eklendiğinde bu oran % 73,4'e yükseliyor. Diyarbakır kent nüfusunun % 16,6'sını oluşturan şiddet/çatışma nedenli zorunlu göçlerle kente yerleşenlerin göç etme nedenlerinin başında “güvenlik güçlerinin kişileri rızaları dışında zorla yaşadıkları yerlerden göç ettirmesi” geliyor. Araştırmaya göre 1979-2004 yılları arasında gerçekleşen şiddet/çatışma nedenli zorunlu göçlerin % 71,2'si 1992, 1993 ve 1994 yıllarında, yani üç yıllık bir süre içinde gerçekleşti. Nitekim Diyarbakır kent nüfusunun 1990-1995 yılları arasında iki katına çıkması da, bu olguyu açıkça destekliyor.

Diyarbakır Valiliği tarafından hazırlanan “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Çalışmaları” notunda, “terör olayları nedeniyle... bir kısım köy ve mezralarda yaşayan vatandaşlarımız özellikle 1992-94 yılları arasında yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır” denilmekte ve il genelinde toplam 90 köy ve 304 mezranın “boşalmış” olduğu ifade edilmektedir (Diyarbakır Valiliği,2005; akt. Yüksek,2008:149).

UNDP'nin yaptığı araştırmaya göre ise ailelerin % 31'i köylerinin yakılması, % 31'i ise "güvenlik" nedeniyle zorunlu olarak Diyarbakır'a göç ettiklerini belirtmişlerdir (2006:17).

Keser'in belirttiğine göre araştırmaya katılan hane üyelerinin ne ile göç ettiklerini tespit etmek için sorulan soruya, göç edenlerin % 50,9'u "kamyon" derken, % 12,7'si "traktör", % 12,5', "yaya, % 4,8'i ise katır, at ya da eşek ile göç ettiklerini beyan etmişlerdir. Çalışma kapsamında sözlü tarih görüşmesi yaptığımız 60 yaşındaki bir kadın görüşmeci de, Kocaköy'e bağlı olan köyleri yakıldıktan sonra amcasının traktörü ile Diyarbakır'a göç ettiklerini, eşyalarının büyük bir kısmını getiremediklerini anlatıyor.

Keser'in yaptığı araştırmaya göre, Diyarbakır'a göç gelenlerin yoğunluklu yaşadıkları mahalleler arasında Hasırlı Mahallesi de yer alıyor. Şiddet ve çatışma nedeni zorunlu göç ile Diyarbakır'a gelenlerin % 25,2'si, içinde Hasırlı Mahallesi'nin de yer aldığı Sur ilçesine yerleşmiş. Bu mahalleler arasında en yüksek gıda yardımını % 12,7 ile Hasırlı Mahallesi alıyor. Bu da mahalledeki yoksulluğu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılanların % 41,1'i evlerinde fare olduğunu, % 21,3'ü yaşadıkları sokakta sokak köpeği olduğunu, % 8,9'u akrep ve % 8,7'si de yılan olduğunu beyan etmiştir. Akrep ve yılanın özellikle Suriçindeki Hasırlı gibi mahallelerde yaygın bulunduğunu söylemek mümkün.

UNDP'nin 2006 yılında yayınladığı Zorunlu Göç ve Etkileri araştırmasında, araştırmaya katılan hanelerin % 41'i göç etmek zorunda kaldıkları köylerine geri dönmek istemektedir (2006:61). Keser'in yaptığı son araştırmada ise bu oran çok daha yükselmiş, "geri dönmek istiyor musunuz?" sorusuna "evet" diyenlerin oranı % 73,2 olarak tespit edilmiştir.

Zorunlu göç ile kent merkezine gelen ve değişik mahallelere yerleşen ailelerin bir kısmının da Hasırlı Mahallesi'ne yerleştiğini daha önce de belirtmiştik. Zorunlu göçün yarattığı bütün etkileri Hasırlı Mahallesi'nde de yaşayan aileler, göç sürecinde maruz kaldıkları çeşitli şiddet biçimleri ve yerlerinden edilmelerinin

yarattığı psikolojik tahribatlara bağlı olarak toplumsal düzeyde bir travma da yaşamışlardır. Bu kapsamda özellikle kadınlar ve çocukların göç sürecinden en fazla etkilenen grup olduğu görülmektedir.

1992 yılının kış aylarında, Kocaköy'e bağlı bir köyden zorunlu olarak göç eden altı çocuk annesi, 60 yaşındaki bir kadın, köylerinden çıkarıldıkları o günü her hatırlayışında yine o anı yaşadığını, içini büyük bir korkunun kapladığını belirtiyor. Eşinin ailesi ile birlikte toplam 25 kişinin Hasırlı Mahallesi'ndeki iki odalı bir daracık bir evde bir yıl boyunca yaşamak zorunda kaldığını belirten görüşmeci, özellikle maddi durumu iyi olmayan ailelerin büyük bir kısmının ilk etapta Hasırlı Mahallesi ya da o dönemlerde semt olan Bağlar ilçesine yerleştiklerini belirtiyor.

Yine Silvan'ın bir köyünden köylerinin boşaltılması sonrasında Hasırlı Mahallesi'ne yerleşen 60 yaşındaki bir diğer kadın görüşmeci de, evlerindeki eşyaları çıkardıktan sonra evlerinin ateşe verildiğini, hayvanlarını çok ucuz bir paraya satarak şu anda oturdukları iki odalı evi satın aldıklarını anlatıyor. Evli ve iki çocuk sahibi olan oğlu ile birlikte yaşadıklarını belirten görüşmeci, maddi imkânsızlıklar nedeni ile aile geçimine katkıda bulunmak amacı ile 65 yaşındaki eşi ile birlikte yazları Adapazarı'na fındık toplamaya gittiklerini belirtiyor. Zorunlu göç nedeniyle gelen ve maddi olanakları çok yetersiz durumda olanların Hasırlı Mahallesi'ne yerleştiklerini, durumu düzelenlerin ise zamanla sur dışındaki semtlere ya da başka illere göç ettiğini söylüyor.

5.2.3. Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri

Geçmişte dünyanın büyük bir bölümünde uzun yıllar boyunca egemen olan yoksulluk, günümüz de pek çok ülkede değişik boyutlarda yaşanan bir olgudur. Uluslar arası tanımlamada, kalkınmada geri kalmış ülkeler yani üçüncü dünya ülkeleri, yoksul olarak kabul edilmektedir.

Yoksulluk, sonunda barınma ve beslenmede zorluklarla karşılaşma, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerden yoksun kalma şeklinde insanların yaşamına

yansımakta ve önlem alınarak bunların aşılması durumunda da insanca yaşama hakkında yoksul kalma ile sonuçlanmaktadır.

Yoksulluğun ölçütü olarak genelde iki temel kriter kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, harcamayla ölçülebilen tüketilen mal miktarı veya gelir düzeyiyle ilişkili potansiyel tüketim düzeyidir. Bu düzey, günde 1 ABD doları olarak evrensel kabul görmüş bulunmaktadır. İkinci ölçme kriteri ise, “insani gelişme göstergeleri” veya “sosyal göstergeler” olarak adlandırılan kriterlerdir. BM tarafından kullanılan İnsani Gelişme Endeksi, bunlardan biridir. İnsani gelişme, yoksulluğun azaltılmasıyla, ortalama yaşam süresinin yükseltilmesiyle, çocuk ölümlerinin azalmasıyla, okullaşma ve okur-yazarlık oranının yükseltilmesiyle artmaktadır (Kabasakal,1998:32).

Yoksulluk sınırının belirlenmesi için yapılan çalışmalarda ortak bir tanımlama olarak “mutlak yoksulluk” kavramı kullanılmaktadır. Kabasakal’a göre (1998:32), insanların mutlak yoksul olarak nitelenebilmesi için: yaşamını insani şartlarda sürdürebilmeye yetecek gıdayı temin edemeyen, karnı doymayan, kendisini dış etkenlerden koruyacak bir barınağa sahip olmayan, temiz içme ve kullanmaya suyunu erişemeyen, asgari sağlık hizmetlerinden yararlanamayan ve temel eğitim görmeyen insanlar olması gerekir.

Yoksulluğu insani gelişme göstergeleri ile tanımladığımızda, Türkiye’nin kalkınmasında ciddi bölgesel dengesizlikler bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu kalkınma dengesizlikleri, ülkenin bazı bölgelerinde yaşanan yoksulluğun önemli göstergeleridir. 1996 yılı İnsani Gelişme Raporu’nun DİE verilerine dayanarak edildiği bulgulara göre, Marmara ve Ege bölgelerinde yoksulluk oranı sadece % 1,4 iken, bu oran Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde % 30’a çıkmaktadır. Bu oranlar, Türkiye’de karşı karşıya olduğumuz yoksulluk tablosunun, tüm ülkenin yoksullaşmasından kaynaklanmadığını, bölgesel kalkınma dengesizliklerinden dolayı ortaya çıktığını göstermektedir (Jonge,1998:16).

Diyarbakır ili, cumhuriyetin kuruluşundan beri sürekli gerilemekte ve yoksullaşmaktadır. 1973 yılında iller sıralamasında 26. sırada olan Diyarbakır, 1985 yılında 49. sıraya, 1995 yılında 65. sıraya kadar gerilemiştir (Yiğit,1998:61). Yine

kentsel yaşanabilirlik endeksinde, 81 il içinde 2007 endeksine göre 79. Sırada iken, 2008 endeksinde 80. Sırada yer almıştır (Keyman ve Lorasdağı,2010:138).

Diyarbakır'a gerçekleşen zorunlu göç, yoksul köylü göçünün çok önemli bir dayanağı olan "köy" ayağını kesmiştir. Son zorunlu göç süreci, yoksulluk stratejileriyle kente gidip gelmeye çalışan insanların tümünü ve onlara bağımlı nüfusunu kentlere taşıdı. Bu nedenle de yoksulluk birden bire görünür hale geldi. Yıllardır yaşanmakta olan yoksulluk, somut olarak algılanmaya başlandı (Erder,1998:231). Daha öncesinde kente göç edenlerin köyde kalan yakınları ile olan ilişkileri ve hareketlilik imkanları, zor durumda kaldıklarında köye geri dönme şanslarının olması gibi etkenler bir nebze de olsa yoksulluğu hafifletiyor ya da görünmez kılabilirdi.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için önemli bir metropol kent niteliğini taşıyan Diyarbakır, aynı zamanda 1990'lı yıllarda zorunlu göçe tabi tutulan insanların akın ettiği önemli merkezlerden biri olmuştur. İlin nüfusu 1990-1995 yılları arasında, 5 yıl gibi kısa bir sürede ikiye katlanmıştır. Zorunlu göçle kente yerleşenlerin büyük bir kısmı, halen kent merkezinde ve çeperlerinde yer alan bazı mahallelerde bir arada yaşamaktadırlar.

Mahallede yaşanan sağlık sorunları incelendiğinde, hastalıkların büyük kısmının beslenme yetersizliği, barınma koşulları ve hijyen ile ilgili olduğunu, yani mahallenin altyapı sorunlarından ve ailelerin yoksulluğundan kaynaklandığını söylemek mümkündür (UNDP,2006:39).

Göç-Der'in 1999-2001 yılları arasında yaptığı ve Zorunlu Göç Araştırma Raporu'nda yayınladığı bulgulara göre, Diyarbakır'a göç edenlerin sadece % 17'sinin sigorta güvencesi bulunmaktadır. UNDP'nin araştırmasına göre göç eden hanelerin % 77'si Yeşilkart sahibidir. Keser'in araştırmasına göre ise, göç edenlerin yarısına yakını Yeşilkart ile tedavi giderlerini karşılıyor ve % 15,9'u hiçbir sağlık güvencelerinin olmadığını belirtiyor, % 23,2'sinin ise hiç geliri yok. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin % 71,6'sı gelir getirici bir işe sahip olmadığını belirtmiş.

Zorunlu göçle gelen ailelere, köydeki yaşamlarıyla karşılaştırdıklarında şu an içinde bulunduğu durumu nasıl değerlendirdikleri sorulduğunda % 63'ü durumlarının kötüleştiğini, % 17'si durumlarının iyileştiğini, % 21'i ise durumlarında bir değişiklik olmadığını belirtmişlerdir (UNDP,2006:60).

5.2.4. Suç ve Madde Kullanımı

Hasırlı Mahallesi'nin 1950'li yıllara kadar içinde barındırdığı etnik ve dinsel kimliklerin biraradalığı bağlamında ürettiği Çokkültürlülük deneyimi; Ermeni, Süryani ve Keldanilerin ülkenin batısındaki büyük kentlere veya yurtdışına göç etmeleri, Yahudilerin ise 1948 yılında kurulan İsrail devletine göç etmeleri sonrasında kaybolmaya başlamıştır. Gün geçtikçe homojenleşmeye başlayan mahallede alt-sınıf bir gettolaşma süreci gerçekleşmiştir.

'*Gettolaşma*' denilen olgu için göçün, ya da topluma sonradan katılan bir grubun olması gerekir (Erder, 2006:4). Bu bağlamda özellikle zorunlu yerinden edilme sonrası 1990'lı yılların başında köyden kent merkezine göç etmek durumunda kalan yoksul ailelerin bir kısmı da Hasırlı Mahallesi'ne yerleşmiştir. Göçün mobilitesinin sosyo-ekonomik duruma göre belirlendiğini düşünürsek, özellikle maddi durumu çok düşük olan ve bu nedenle de hareketlilik gücü sınırlı olan aileler bu mahalleye yerleşmişleridir.

Köyden kente gelen ve bütün alışkanlıklarını da beraberinde getiren göçmenlerin, geldikleri mahallede kentleşme deneyimlerini yoksulluk pençesinde yaşamaları ve yoksulluğa bağlı olarak mahallede artan suç eğilimleri hem mahalleyi kentsel ayrışmada öteki bir uç olarak kodlamış, hem de bu ötekileştirmeye bağlı olarak bir içe kapanma süreci gerçekleşmiştir.

Keser'in zorla göç ettirme ile ilgili araştırmasına göre (2009), araştırma kapsamında görüşülenlerin % 21,6'sı "Diyarbakır kentinde siz ya da hanenizin başka üyesi hırsızlığa maruz kaldı mı?" sorusuna "evet" yanıtı verdi. Kapkaçta ise bu oran % 13,5 olarak tespit edildi. Ayrıca görüşülen kişilere hanelerinin üyeleri içinde şu anda ya da daha öncesinde tutuklanan veya hüküm giyen olup olmadığı

sorulduğunda, adli nedenlerle “evet” diyenlerin oranı % 9,6, siyasi nedenlerle “evet” diyenlerin oranı ise biraz daha fazla. Ayrıca görüşmeye katılanların % 58,5’i Diyarbakır’da güvenlik sorunu olduğunu düşünüyor.

Yoksul alt-sınıfların yoğunlaştığı mahallede doğal olarak bir gettolaşma yaşanmaktadır. Bugün kente gelen misafirlere Diyarbakır’da gezilmesi tehlikeli olarak telkin edilen yerlerin başında Hasırlı Mahallesi gelmektedir. Nitekim gasp ve hırsızlık gibi adli vakaların en çok yaşandığı mahallelerin başında Bağlar ve Hasırlı Mahallesi gelmektedir. Ayrıca kent içinde yaşayan bireyler de Hasırlı Mahallesi’ne yönelik benzer önyargılar taşımaktadır.

Hasırlı Mahallesi’nde madde kullanım oranı ciddi düzeylerde ve madde kullanma yaşı da diğer mahallelere oranla çok düşüktür. Özellikle esrarın en yaygın tüketildiği mahalle olan Hasırlı’da, esrar kullanım yaşı da çok düşüktür. Hem çalışma kapsamında yaptığımız görüşmeler, hem de mahallede yaptığımız kişisel gözlemler de bunu açıkça ortaya koymuştur. Mahallenin daracık sokaklarında, köşe başlarında toplanan ve yaşı 13-30 arasında değişen birçok çocuk ve gencin esrarı gündüz vaktinde açık açık kullandığı gözlemlenmiştir.

Hasırlı Mahallesi’nde yaşayan 65 yaşındaki erkek görüşmeci, gençlerin çok büyük bir kısmının uyuşturucu müptelası olduğunu ve bunu da mahallenin geleceği açısından çok tehlikeli bulduğunu söylüyor. Eskiden beri mahallede bir uyuşturucu kültürünün olduğunu, fakat özellikle zorunlu göçle birlikte mahalleye yerleşenlerden sonra daha fazla ve ulu orta kullanılmaya başladığını belirtiyor. Devletin mahalledeki uyuşturucu kullanımına müdahale etmediğini ve bunun nedeninin de “siyasete bulaşmadıkları sürece ne yaparlarsa yapsınlar” anlayışı olduğunu savunuyor.

Hasırlı Mahallesi’nde büyümüş, madde kullanımı ve siyasi nedenlerden dolayı birkaç defa cezaevine girmiş olan 30 yaşındaki genç bir erkek görüşmeci de, mahalledeki madde kullanımı ile ilgili şu bilgileri veriyor:

“Şimdi ben madde kullanımına mesela 91-92’de başladım. Esrar içtim. 15-16 yaşında...Şimdi biraz daha yaşlar düşmüş: 12-13, 11 yaşına kadar düşürülebilir. Yani gördüklerim onlar. Büyük bir tüketim

değil, ama sentetik uyuşturucu pek kullanılmaz. Diyarbakır alt kültürü bunu pek kullanmaz, Ecstasy, Eroin, Kokain filan pek kullanmaz. Kullanım da çok az, sayılabilecek kadar böyle. Ama esrar kullanan insan sayısı epey fazla, zaten esrarın yanlış olduğunu da ben savunmuyorum. Yani esrar, gerçekten kullanılacak bir maddedir. Onun dışında sentetik uyuşturucu filan ben de buna karşıyım. Ben de hepsini kullandım, eroin de kokain de ecstasy de hepsini kullandım. Ama kafama yatan esrardır. Ama esrar da şimdi pek fazla içmem arada bir yoğunlaşmak için, bir şey okuyacak bir şey çalışacaksam. Seni yoğunlaştırıyor.

Ağırlıklı olarak esrar içildiğini belirten görüşmeci, esrarın yanı sıra bir dönemler en fazla kullanılan maddelerin başında balinin geldiğini söylüyor:

“Bali filan var. O da şimdi yoğunluğu çok düşmüş yani. Var ama. Onun en fazla yoğunluğunun yaşandığı dönem böyle 2000- 95'ten sonra 2000-2002'ye kadar filan bir yoğunluk yaşandı. O tabi belediyenin, bazı kurumların rehabilitasyon merkezi açmaları ondan sonra çocuklara yönelmesi, çocukları eğitmesi epey bir yoğunlaştırdı şeyleri. O da çok sağlıklı bir şey değil, kullanan bir kaç defa... Mesela ben de bali çektim, çok hoşuma gitti. Ama bir kutu çektim, başka yapmadım.”

Aynı görüşmeci mahallede bu denli yaygın madde kullanımının nedenlerini açıklarken, bu tür alt sınıf gettolarda rol modellerin çocuklar üzerinde ne denli etkili olduğunu da gözler önüne seriyor:

“Şimdi o sokakta yetişen çocuklar yani hem abilerinin prestijlerini görürler, yani itibarlarını görürler, hem ekonomik yapılarını görürler. İster istemez çocuklar yanaşüyor yani. Ortamdaki ağırlığı görüyorlar. Atıyorum Ahmet Abi'nin Mahallesi böyledir yani... Burada bütün torbayı o tutar. Ahmet Abi'nin altında araba, kafa hoş, herkes itibar

gösteriyor. Onlar da ister istemez ona benzemeye çalışıyorlar. Yani kimse gidip bir çocuğa ‘gel lan buraya, bu işi hele sen yap’ demiyor. Çocuklar kendileri tercih ediyorlar.”

Özellikle çocukların ailelerinin de onları buna karşı olmadığını belirten görüşmeci, ailenin de aynı işi yaptığını, özellikle erkek üyelerinin neredeyse tamamının esrar kullandığını belirtiyor. Mahalledeki kadınlar dışında, 45 yaş altı kesimin büyük bir kısmının esrar kullandığını ve evlerindeki küçük tezgahlarda üretip kentin diğer yerlerine sattığını anlatıyor. Aynı görüşmeciye de, devletin ve kentteki Kürt siyasal hareketinin mahalledeki bu esrar üretim ve kullanım şebekesine niye müdahale etmediğini sorduğumuzda, devletin gençlerin siyasallaşmaması için bunu bilinçli olarak görmezden geldiğini, mahalledeki Kürt hareketine bağlı parti komisyonlarının ise şehirde böylesi gençlerden beslendiklerini, bütün siyasal eylemlerde bu gençlerin yer aldığını, bu nedenle de müdahale etmediğini savunuyor.

5.2.5. Kentsel Ayrışma ve Sosyal Dışlanma

Ekonomik ve sosyal olarak toplumsal yaşama giremeyen zorunlu göç mağdurları özellikle Hasırlı gibi mahallelerde mekansal dışlanmışlığı da yoğun bir biçimde yaşamaktadırlar. Diyarbakır kentinde zorunlu göçle gelen nüfusun yerleşim alanları, yaşadıkları mekânlar ve mahalleler kentsel ayrışmanın en keskin örneklerini açık bir biçimde göstermektedir. Araştırma konumuzu oluşturan Hasırlı Mahallesi, mekansal ayrışmanın en keskin örneğini oluşturmaktadır. Mahalle genellikle 1990’lı yıllarda zorla yerinden edilen ve sosyo-ekonomik durumu çok kötü olan ailelerin yaşadıkları bir yerleşim yeridir.

TESEV’in *Zorunlu Göç İle Yüzleşmek* adlı raporunda da belirtildiği gibi, 1990’lı yıllarda yaşanan zorunlu göç sonucunda; kentsel yoksulluk, eğitim hakkından yararlanamama, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sosyal güvenceden yoksunluk, işgücü piyasasına yeterince katılamama, işsizlik ve kentsel mekanda ayrımcılığa uğrama gibi birçok sorun ortaya çıktı (2008:204). Bu sorunların başında gelen mekansal ayrışma, özellikle Diyarbakır’da gün geçtikçe derinleşmekte ve

somut olarak görünmektedir. Kentin ekonomik açıdan göre daha iyi durumda olan kesimleri Kayapınar ilçesine bağlı Metropol, Diclekent, Gaziler gibi semtlerde yoğunlaşırken; yoksul kesimi ise Sur ve Bağlar ilçesi sınırları içinde yoğunlaşmaktadır.

Getto kavramı göç sürecinin bir çıktısı olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olan ile mekânsalın kesiştiği bir alanı ifade etmektedir (Erder, 2006). Özellikle kente 1990'larda göç eden yoksul ailelerin şehrin kenar mahallelerinde yaşayan çocukları birçok kriminal vakaya karışırken, şehrin çeperlerindeki mahalleler (Azziye, Benusen, Hasırlı) köy-getto karışımı bir toplumsallık halini almıştır. Bu alt-sınıf getto diyebileceğimiz mahallelerde yaşayan nüfusun büyük bir çoğunluğu kamu ve yerel yönetim kurumlarının işleyişini bilmemekte, kent yaşamının üzerine kurulu olduğu formel/kurumsal ilişkileri sürdürememekte ve eğitim, sağlık, spor ve kültür gibi değişik alanlardaki kentsel hizmet ve olanaklardan faydalanamamaktadır.

Yapılan birçok araştırmada Diyarbakır'a zorunlu göçle gelenlerin en yoksul kitleler olduğu, Diyarbakır'ın zorunlu göçte bir istasyon olma işlevi gördüğü, aile ve yöre bağlantıları olanların yola devam edip başka uzak diyarlara doğru yol almaya devam ettikleri ve burada kalanların başka hiçbir yere gidemeyen en yoksul kesim olduğu ortaya çıkmıştır (Kaya (haz.),2009). Bu kapsamda araştırma konumuzu oluşturan Hasırlı Mahallesi'ne zorunlu göç sonrası yerleşen ailelerin ciddi düzeyde bir yoksulluk yaşadıkları söylenebilir.

Mahallenin kentin sur dışında kalan kısımlarından mekansal ve sosyal olarak ayrışmasını anlatan bir diğer önemli örnek de, mahallede yaşayanların kentin işlek ve göre ekonomik durumu iyi olanlarının oturduğu Ofis semtine yönelik algılayışlarıdır. Sur Belediyesi'nin mahallede açtığı ve kadınlara çeşitli alanlarda açılan kurslar ile hizmet veren Kadın Destek Merkezi'nde çalışan 30 yaşındaki bir görüşmeci bu durumu şu örnekle açıklıyor:

“Ofis’i bilmiyorlar! Yani çok tuhaf, benim öğrencilerim bilmiyorlar bir de hepsi de genç kız. Hani hepsi hadi orta yaşlı ya da yaşlı kadınlar olsa tamam diyeceğim. Çok tuhaf 2 tane lise mezunu

öğrencim var ama onlar da bilmiyorlar. Biri Alp Arslan Türkeş Lisesi'nde okumuş. Burda hemen mahallede zaten. Diğeri de işte Gaffar Okan Lisesi onlar da Dağ Kapı'da. Yani en çok oraya kadar gitmişler. İşte bir gün onlara anlatınca Ofis onlara ulaşılmaz bir yer gibi geliyor ve ben bir kaç defa onları alıp Ofis'e tur attırdım. Yani ofis böyle bir yerdir çocuklar şey değil yani gözünüzde büyüttüğünüz kadar uzak bir yer değil ama bilmiyorlar işte, Ofis'i bilmiyorlar mesela adını doymuşlar."

Bu örnek bile mahallede yaşayanların kentin diğer kısımlarından ne şekilde yalıtıldıklarını ve mekânsal olarak yaşadıkları ayrışmayı gözler önüne seriyor. Zorunlu göçün doğurduğu yoksulluk ve yoksunluk, mahallede yaşayanları hem mekânsal hem de sosyal açıdan kentin diğer kısımlarından ayırıyor, izole ediyor.

5.2.6. Mevsimlik Göç ve Dışlanma Hikâyeleri

Zorunlu göçle kent merkezine yerleşen ve sosyo-ekonomik koşulları nedeniyle daha fazla hareket edemeyen yoksul ailelerin geçinme stratejilerinden birisi de, kamuoyunda “mevsimlik göç” olarak tabir edilen olguya bağlı olarak, yılın belli bölümlerinde Karadeniz, Marmara ve Akdeniz bölgelerine toplu olarak gidilen mevsimlik işlerdir.

Özellikle Ordu, Giresun, Adapazarı gibi illerde fındık toplama; Adana ve Mersin gibi illerde sebze ve meyve tarlalarında çalışmak gibi formel olmayan iş sektörlerinde geçici bir süreliğine çalışan aileler, genelde yaz mevsiminde toplu olarak gidip yevmiye karşılığı çalıştıkları bu yerlerde elde ettikleri gelir ile kış ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır.

Genelde çok çocuklu, kalabalık ailelerin toplu bir şekilde gittiği ve işçiler ile işverenler arasında “çavuş” diye tabir edilen bir aracının olduğu bu tür mevsimlik işlere giden bireylerin büyük bir kısmının çeşitli nedenlere bağlı olarak Diyarbakır'a göç eden ailelerden oluştuğu görülmektedir. Tez çalışmamızın konusunu oluşturan Hasırlı Mahallesi sakinlerinin de büyük bir kısmı yaz aylarında bu mevsimlik işlerde

çalışmak üzere batıdaki kentlere göç etmektedir. Mahalle muhtarı ve mahalledeki sivil toplum kuruluşları ile yaptığımız görüşmelerin yanı sıra gerçekleştirdiğimiz sözlü tarih görüşmelerinde de, bu mevsimlik göç olgusu sürekli dile getirilmiştir.

Mahalle muhtarı özellikle yaz aylarında mahallenin neredeyse boşaldığını ve bunun temel nedeninin göç ettikleri köylerine gidenlerin yanı sıra, mevsimlik işçi olarak batıya gidenlerin çokluğuna bağlıyor. Ailelerin kalabalık olmasının ve özellikle de kadın ve çocukların da bu tür işlerde çalışabilmesi nedeniyle, ailece gidilerek 1-2 ay orada kalındığını belirtiyor.

Mahalledeki yoksul nüfusun fazla olmasına bağlı olarak, özellikle yaz aylarında mahallede yaşayanların büyük bir kısmı batıdaki bu mevsimlik işlerde çalışmak üzere kenti terk etmektedir. Örneğin tez kapsamında görüşme yaptığımız 18 yaşındaki genç bir kadın, bu mevsimlik göçün mahalledeki etkisini şöyle anlatmaktadır:

“Burada yazın herkes fındığa gider. Yazın mahalle hemen hemen her yıl boştur. Fındığa gidiyorlar, portakal toplamaya gidiyorlar. Yani yabancı memleketlere gidiyorlar orda iş yapmak için. Yazın çalışıp kışın yiyorlar. Adapazarı’na genelde gidiyorlar. Yani fındık olduğu için genelde Adapazarı’na gidiyorlar. Komşularımızın çoğu gidiyorlar. Yani gelerseniz burada pek kimseyi bulamazsınız. Herkes gidiyor. Hem mecburdurlar da gitmeye. Kimsenin öyle maaşı yok insanların geçimini yapmak için.”

1992 yılında evlerinin yakılması üzerine Silvan’ın bir köyünden göç edip Hasırlı Mahallesi’ne yerleşen ve ekonomik zorluklar nedeniyle 65 yaşındaki kocası ile birlikte yaz aylarında Adapazarı’na fındık toplamaya giden 59 yaşındaki Hediye Teyze de, yaz aylarında fındık toplamaya gidenlerden. Oğlunun bir bakkalda çalıştığını ve bu nedenle yedi kişilik aileyi geçindiremediğini belirten teyze, yazın mahalleden giden gruplarla birlikte kendisi ve kocasının da fındık toplamaya gittiğini ve ailenin geçimine katkı sunmaya çalıştıklarını belirtiyor.

“Biz de yılda bir fındık toplamaya gidiyoruz. Türklerin fındığına gidiyoruz. Adapazarı'na gidiyoruz. Biz ikimiz, ben ve kocam tek gidiyoruz. İkimiz gidiyoruz. Allah biliyor geçen sene oraya gittik, o da orda yere düştü, ameliyat oldu... Grup olarak gidiyoruz. Bizim bir çavuşumuz var o bizi götürüyor. 15-20 kişiydik geçen sene. Günlük 20 milyon yevmiye veriyorlar. Bir iki ay kalıyoruz.”

Bu mevsimlik işler kapsamında batıya çalışmaya gidenlerin üzerinde durdukları konuların başında ise, orada yaşadıkları ayrımcılık ve dışlanma hikâyeleri oluyor. 23 yaşındaki genç bir kadın bu konudaki duygularını şöyle ifade ediyor:

“Bazıları siz Diyarbakırlısınız, bir de nereli olduklarını söyledikleri zaman onları çok eziyorlar. Kimilerini işe almıyorlarmış bile. İyi bir iş oldu mu kendi bildiklerine veriyorlar. Kötü bir iş oldu mu zaten bunlar Diyarbakır'dan gelmişler siz yapın diyorlar. Yani onlara baktıklarında bir köle, sanki bir pislik gibi bakıyorlar. Bizim burada böyle değil. Bizim burada yabancı biri geldiğinde insanlar onları severler, yaklaşırlar, arkadaşlık kurarlar. Ama batıya gittiğinde öyle değil, itiyorlar.”

Ordu'ya fındık toplamaya giden 19 yaşındaki genç bir kadın, kabilelerinin yolda saatlerce bekletildiğini, şehre alınmadığını ve çavuşlarının (lider) polis hakaretine uğradığını anlatıyor. Ayrıca günlük 15 tl yevmiye aldıklarını, bunun da harcadıkları emeğin karşılığı olmadığını, çok az bir ücret olduğundan yakınıyor.

Mevsimlik göç sürecinde yaşadıkları birtakım olumsuz önyargı ve tutumlar karşısında tepkiselleşen bireyler, bir noktadan sonra bu tepkilerini bütün batıya yönelterek genellemeci bir tutum içerisine giriyorlar. Yoksulluğun yarattığı zorluklar, batıdaki kentlere çalışmaya gidiş-gelişlerdeki olumsuz deneyimler ve emeklerinin karşılığını alamadıkları düşüncesi onları daha da olumsuz tutumlar geliştirmeye itiyor. Mahalle içinde siyasallaşan bireyler, dışarıya çıktıklarında kendilerine yöneltilen en küçük bir saldırı, dışlama ve ya ayrımcılığı bile bireysel algılamaktan çok kimlikli bir boyutta algılıyorlar. Yaşadıkları birçok şeyin Kürt

olmaları nedeniyle gerçekleştiği fikri, onları kolektif bir kimlik savunuculuğuna itebiliyor.

5.2.7. Sokak Çalışan Çocuklar, Taş Atan Çocuklar ve Siyasallaşma

Diyarbakır'a bağlı köy ve ilçe merkezlerinden büyük bir kısmı zorunlu göç ile gelenlerin kentteki ilk somut görünüşleri, sokaklarda mendil satan çocuklarla yansımıştı medyaya. Özellikle Diyarbakır'da 2000'li yılların başında yaygınlaşan ve günümüzde de devam eden yaygın çocuk işçiliği ve buna bağlı olarak da zamanının büyük bir kısmını sokakta geçirdiği için "sokak çocuğu" tanımlaması ile ifade edilen çocuklar, kentteki birçok kurum ve kuruluşun da öncelikli çalışma alanı oldu. Devlet kurumlarının yanı sıra, özellikle kentteki yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları da bu olguyla mücadele etmek ve sokakta çalışan çocukların yaşadıkları şiddet, taciz, cinsel istismar gibi travmatik yaşantıları rehabilite etmek için birçok proje geliştirdiler.

1997 yılında Diyarbakır'da 2300 civarında çocuğun zor koşullar altında sokakta yaşadığı/çalıştığı tespit edilmiştir (Bilgin,2009:234). Çocuk işçiliğinin en kötü ve dış tehlikelere en fazla maruz kalınan biçimi olarak sokakta çalışan çocuklar sorunu kent merkezinde ciddi boyutlardadır. Özellikle zorunlu göç ile gelen ailelerin yoğun olarak yerleştikleri Bağlar ve Sur ilçelerinde bu olgu daha ciddi düzeydedir. Hasırlı Mahallesi'nde de sokakta çalışan/yaşayan çocuklar oldukça fazladır. Özellikle mahallenin üst sınırını oluşturan Gazi Caddesi ve Ulu Camii civarında mendil, eskimo, sakız, su, simit satma ve el arabası ile eşya taşıma gibi işlerin yapan çocukların büyük bir kısmı Hasırlı Mahallesi'nde yaşamaktadır.

Bilgin'in (2009) Diyarbakır'daki sokakta çalışan/yaşayan çocuklarla ilgili yaptığı bir saha araştırması, kentteki sorunu bütün çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Araştırma bulgularına göre sokakta çalışan çocukların % 86.8'i erkektir. Kızların az olmasının temel nedeni toplumsal değerlerdir. Çalışan çocukların yaş dilimleri aralığına bakıldığında % 70.5'i 11-14 yaş grubunda, % 24.8'i 15-18 yaş grubunda, % 4.5'i ise 7-10 yaş grubunda yer almaktadır (Bilgin,2009:236).

Sokakta çalıştırılan çocukların oranı, özellikle eğitim düzeyi düşük ailelerde daha yüksektir. Örneğin araştırma kapsamında görüşülen çocukların annelerinin % 78.8'i ve babalarının % 19.8'inin okur-yazar olmadığı tespit edilmiştir (Bilgin,2009:237). Bu da ailelerin eğitim düzeyi ile çocuklarını sokakta çalıştırmaları arasında ciddi bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında çıkan bir diğer önemli sonuç ise, sokakta çalışan çocukların ailelerinin % 81.8'nin yakın bir geçmişte göç ederek kente yerleştiğidir. Göç etme nedenini “terör ve güvenlik olayları” olarak belirtenlerin oranı ise % 42.8'dir (Bilgin,2009:238). Göç ile gelen ailelerdeki yoksulluk olgusuna bağlı olarak, çocuklar da çalışarak aile geçimine katkıda bulunmaktadır.

Sokakta çalışan çocuklar, bütün gün dışarıda oldukları için her türlü dışsal tehlikeye maruz kalabilmektedir. Örneğin araştırmaya katılan çocukların % 79.2'si farklı zamanlarda çeşitli kişi ve gruplar tarafından fiziksel şiddete, % 19.8'i ise kendisi veya arkadaşlarının cinsel tacize uğradıklarını beyan etmişlerdir (Bilgin,2009:40). Ayrıca bu çocukların % 72.4'ü aile içinde de fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Gün boyunca sokakta kalan çocukların çeşitli suçlara karışması ve bağımlılık yapan madde kullanma alışkanlıkları riski de artmaktadır. Örneğin araştırma kapsamında görüşülen çocukların % 40'ı herhangi bir sebepler polis tarafından alıkonulmuş ve bunların % 8.8'inin sicillerinde hırsızlık, yankesicilik, uyuşturucu madde satma veya kullanma, kavga ve adam yaralama gibi suçlar kayıtlıdır. Ayrıca % 65.5'nin sokakta tanıştıkları arkadaşlarının çeşitli türlerdeki bağımlılık yapıcı (sigara, alkol, uyuşturucu) maddeleri kullandıkları ve bu maddelerin % 30.5'nin sigara dışında maddeler olduğu tespit edilmiştir (Bilgin,2009:241).

Araştırma bulgularından da anlaşılacağı üzere, Diyarbakır'da sokakta çalışan çocuklar sorunu çok ciddi boyutlardadır. Özellikle zorunlu göç ile gelen ailelerin yaşadıkları mahallerde bu boyut daha belirgindir. Hasırlı Mahallesi'nde de sokakta çalışan çocuklar bulunmakta ve genelde peçete, çekirdek, sakız, su satma gibi basit işleri kızlar yaparken, el arabası ile yük taşıma, ayakkabı boyama, simit satma ve çöp (atık) toplama gibi fiziksel olarak ağır işleri ise erkekler yapmaktadır.

Sokak çocukları olgusu, son yıllarda daha başka görünümlemlerle de ortaya çıkmaktadır. Özellikle kamuoyunda “taş atan çocuklar” olarak bilinen, kentteki çeşitli siyasi miting ve eylemlere katılarak güvenlik güçlerine taş atan çocukların büyük bir kısmı da sokakta çalışan/yaşayan çocuklardan oluşmaktadır. Bütün zamanını sokakta çalışarak/yaşayarak geçirmek zorunda kalan bu çocuklar, kentteki güncel ve siyasi gelişmelerden de haberdar olmakta ve zamanla siyasallaşmaktadır. Hem aile içinde hem de dışarıda fiziksel şiddete maruz kalan bu çocuklar için şiddet çok gündelik ve doğal bir hale gelmektedir. Bu nedenle de kentte gerçekleşen miting ve gösterilere katılan, mahalle aralarında gerçekleşen eylemlerde hep ön saflarda yer alan çocuklar gün geçtikçe siyasallaşmakta ve şiddet olaylarına karışmaktadır.

5.2.8. Seçimler ve Oyların Homojenliği

Gettolaşmanın en önemli göstergelerinden birisi de, homojenleşme ve bu homojenleşme içinde siyasal taleplerin radikalleşmesidir. Bu kapsamda 2009 yılı Mart ayında gerçekleşen yerel seçim sonuçlarının Hasırlı Mahallesi sonuçları da, mahalledeki gettolaşmayı gösteren önemli bir göstergedir.

Buna göre Yüksek Seçim Kurulu’nun sitesinde açıklanan resmi 2009 yerel seçim sonuçlarına baktığımızda, Sur ilçesinde seçmen listesine yazılı seçmen sayısının 57.871 olduğu, bu seçmenlerden 48.546’sının oy kullandığı ve 46.726 oyun geçerli sayıldığını görüyoruz. Bu oylamada seçimin iki siyasi partinin adayları arasında geçtiği görülüyor. Bunlardan Demokratik Toplum Partisi adayı Abdullah Demirbaş 30.569, Adalet ve Kalkınma Partisi adayı Metin Evsen ise 14.985 oy alıyor. Diğer parti adaylarının oyları ise yüzlerle ifade edilebilecek kadar düşük. Buna göre 2009 yerel seçim sonuçlarında Sur ilçesinde DTP % 65,4, AKP ise % 32,1 oranında oy aldı.

2009 yerel seçimlerinde Hasırlı Mahallesi’nde 15 sandıkta kullanılan toplam geçerli oy sayısı 3.727’dir. Bunlar için DTP 2.694 oy alırken, AKP 983 oy almıştır. Bunların yüzdelik karşılığı ise % 72.3 DTP, % 26.4 ise AKP’dir.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi seçim sonuçlarında Sur ilçesi genelinde geçerli 47.074 oydan 30.836'sını DTP aday, 14.090'nını ise AKP aday almıştır. Bu da yüzdelik olarak % 65.5 DTP, % 29.9 ise AKP'dir. Yine Büyükşehir Belediyesi başkanlı sonuçlarının mahalledeki sonuçları da çok benzer durumdadır. Buna göre Hasırlı Mahallesi'nde DTP aday Osman Baydemir % 72.2, AKP aday Kutbettin Arzu % 26.6 oy almıştır.

Mahallede radikal düzeyde bir siyasallaşma göze çarpmakta ve farklı siyasi partileri destekleyenler arasında ciddi gerilimler yaşanmaktadır. Zorunlu göç ile mahalleye gelenler, 1990'lı yılların başında Hizbullah gibi dini örgütlenmelerin çok güçlü olduğunu, ancak zamanla göçle gelenlerin mahalledeki siyasal iklimi DTP ve öncülü siyasi partiler lehine değiştirdiğini belirtiyorlar. Hatta zorunlu göçle mahalleye yerleşenlerin zamanla mahallenin yerli sakinleri de DTP çizgisindeki siyasi görüşe çektiklerini vurguluyorlar.

Mahallede oturan ve 1950'li yıllarda Hasırlı'ya yerleşen 70 yaşındaki bir erkek görüşmeci, eskiden mahalleden mitinglere ve Newroz'a bu kadar yoğun katılımın olmadığını, ancak özellikle 2000'li yıllardan sonra bunun çok arttığını belirtiyor. Özellikle mahalledeki gençlerin ve kadınların siyasal mitinglere katılımın çok yüksek olduğunu belirten görüşmeci, bunu hem zorunlu göçle gelenlerin mahalledeki oranının yüksek olmasına, hem de insanların artık kimlikleri konusunda daha bilinçli ve duyarlı hale gelmelerine bağlıyor.

5.2.9. Mahalledeki Alt-Kültürlerin Ayrışması

Mahalledeki gettolaşma, mahallede yaşayan çeşitli alt grup gettolar ve ayrışmalar da oluşturmuş durumdadır. Bu alt kültürlerin birbirleriyle ilişkisi de gerilimli ve dışlayıcı niteliktedir. Özellikle mahallede yaşayan Kürtler ile Çingeneler, mahalleye daha önceden yerleştikleri için 1990 sonrası göçle gelenler arasında da yerli ve sonradan gelen ayrımı ve siyasal görüş olarak farklılaşan gruplar şeklinde ayrımlar oluşmuştur. Bu ayrımların başında ise Kürt siyasal hareketini savunanlar ile

başta Hizbullah geleneğinden gelenler olmak üzere çeşitli dini cemaatler arasındaki gerilimler gelmektedir. Şimdi de bunları başlıklar şeklinde inceleyelim.

5.2.9.1. Kürt-Çingene Ayrışması

Çokkültürlü bir mahalle olarak Hasırlı'da, yakın bir geçmişe kadar da birçok farklı etnik ve dinsel topluluk yaşıyordu. Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi ve Yezidilerin yaşadığı mahallede, çeşitli nedenlere bağlı olarak göç eden bu topluluklardan sonra yoğun olarak Kürtler olmak üzere, bir kısım da Çingene yaşamaya başladı.

Daha önceleri genelde konar-göçer şekilde yaşayan Çingeneler, 1980'li yıllardan itibaren bölgede başlayan şiddet olaylarıyla beraber mera ve yaylalara çıkışın yasaklanması, göçer gruplarının hareketliliklerinin sınırlandırılması nedeniyle yerleşik hayata geçmek zorunda kaldılar. Diyarbakır civarında yaşayan Çingenelerin neredeyse tamamı Hasırlı Mahallesi'ne yerleştiler. Mahallenin güneyinde yoğunlaşan Çingeneler, mahalle içinde adeta bir alt-getto oluşturmuş durumdalar. Çingenelerin yaşadığı kısımda onlardan başka neredeyse hiç kimse yaşamıyor.

Gündelik hayatta dil olarak Kürtçe konuşan Çingeneler ile mahalledeki Kürtler arasında, kültürel olarak ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu kültürel farklılıklardan dolayı da mahallede bir uyum sorunu yaşandığı gözlemlenmektedir. Çalışma kapsamında görüşme yaptığımız birçok kişinin, Çingenelere yönelik olumsuz tutumlara sahip olduğunu gözlemledik. Bu olumsuz tutumun kökeninde ise, Çingenelerin kendilerine özgü yaşayış tarzları ve kültürlerinin yanı sıra; özellikle mahalledeki esrar üretimi ve satışı ile fuhuş olaylarının onlar tarafından yürütüldüğüne yönelik inanç yatıyor.

Hasırlı Mahallesi'ne 1950'li yıllarda Hazro'dan göç ederek yerleşen ve Gayrimüslimlerin olduğu dönemlerde mahalledeki sosyal hayatın daha güzel ve huzurlu olduğunu belirten bir erkek görüşmeci, Çingenelere yönelik olumsuz tutumunu şöyle dile getiriyor:

“Valla bu Çingene dediklerimizin mesleği hırsızlıktır, kapkaççılıktır yani ne desen var onlarda. Bizim yörenin insanlarını, çevrenin gençlerini kandırıyorlar. Düştü mü bir daha da kurtuluşu olmaz. Yani bataklığa düştün mü kurtuluşu yoktur. Baksan en lüks araba altlarındadır. Şimdi bir araba geçtiğinde bakıyorsun BMW, Hyundai, Mercedes'tir. Kamyonları var, otobüsleri var, yarım kamyonları var. Yani bu mahalleyi çok rahatsız ettiler.”

30 yaşındaki bir Kürt erkek görüşmeci ise, mahallede Çingenelere yönelik önyargı ve dışlamaların temel sebeplerini çok güzel bir şekilde açıklıyor:

“Yani Çingeneler eskiden beri Diyarbakır'daki fuhuş olayını besleyen kümelerdir. Bundan dolayı mahalledekiler onlara iyi gözle bakmazlar. Şimdi Çingeneler, uyuşturucu satmayı, uyuşturucu kullanmayı ahlak dışı diye bir şey görmezler. Ama fuhuşun çok büyük bir etkisi var... Genelde Çingenelerin olduğu ortamlarda fuhuş eksik olmaz. Yani artık onlar nasıl bir ahlak sahibidirler, ama genelde onların olduğu bütün ortamlarda her zaman vardır. Piyasadaki dilencilerden, kurdukları çadırlardan dışarıda yani bu kendini gösteren bir durumdur. Tabi onlar da itilmişler, kakılmışlar, böyle bir iş yapmak...önceleri fuhuş yaparlardı, şimdi daha çok uyuşturucu satmaya başladılar Bu bunları (Kürtler ve Çingeneleri) karşı karşıya getiren bir durumdur ve yıllardır biz çatışma içindeyiz. Bir de Çingeneler daha sonradan buraya gelmediler. Ondan dolayı yani kimse sevmez onları, odur bir karşıtlığı. Bir de rant olayı var, şimdi biz burada bu işi yapıyoruz (uyuşturucu, kapkaç vb), biz yaparken onlar neden yapsınlar. Tabi öyle bir şey de var.”

Görüşmecinin de belirttiği üzere, mahalledeki Kürtlerin Çingenelere yönelik önyargı ve olumsuz tutumların bir kısmı kültürel farklılıklardan kaynaklansa da, asıl nedenin rant paylaşımı olduğu görülüyor. Özellikle mahalleye yerleştikten sonra kentteki uyuşturucu pazarını ele geçiren Çingenelerin, mahallede bu işi yapanları

rahatsız ettiđi anlařılıyor. Ayrıca özellikle fuhuřa karıřmıř oldukları dűřűncesi, mahallede dini duyarlılıđı yűksek olan kesimler tarafından bűyűk bir tepki yaratıyor.

Hasırlı Mahallesi'nde dođup bűyűyen ve Hasırlı Mahallesi'nin dıřarıdan hep hırsızlık, kapkaç, uyuřturucu ile anılmasının temel sebebini Çingeneler olarak gűren 23 yařındaki genç bir kadın, evlerinin ařađı kısmına yerleřen Çingeneler hakkında řűyle konuřuyor:

“Zaten onların oturduđu mahallede pek Kűrtler olmaz. Genelde Çingeneler. Orda aslında řűyle, hani hırsızlık olayları falan oluyor. Onlar ancak birbirleriyle geçinirler. Yani bařkalarını aralarında istemiyorlar. Bizim Kűrtlerimiz de sevmezler Çingeneleri zaten belli. O yűzden kimse pek diyalog kurmaz onlarla.

Yani onlar mesela yabancı biri geldi mi, o mahalleye gitti mi, kimi gűzlerine kestirirlerse yan kesicilik yapıyorlar. Bizim burada olmaz ama aşağıdaki mahallelerde olur. İnsanlar korkarlar oraya gitmeye. Tabi biz alıştığımız için biz rahatlıkla gidip geliyoruz. Bizim için problem olmuyor ama bilmeyen insanlar için problem oluyor tabi. Yani bir de insanlar gelince, yabancı biri geldi mi belli oluyor zaten. Sağına soluna çok bakar, insanlar hemen çıkarır aynı mahallede olmadıklarını. Onları kestirdiler mi yapıyorlar.

Çođu hırsızlık yapar, kadınları ise dilenirler. Zaten her yerde varlar. Hastanelerde çarşıda gűrűrsűnűz. Evlerde ekmek falan alırlar. şeker-yađ isterler. Erkeleri pek iř yapmaz. Hiçbirinin erkekleri iř yapmaz. Yapanlar da sadece davulcu-zurnacı. Bařka da hiç biri iř yapmazlar. Onların zaten genelde şeydir, esrar iři, hırsızlıktır. Yani erkeklerinin. Kadınları da zaten ellerinden geldiğince yapıyorlar. Hani dezgelerden olsun, ya da birinin kapısı açık olsun, ayakkabı ya da herhangi bir řey olduğuunda alırlar, hiç affetmezler. Mesela bizim kapımızı çalarlarsa biz açmayız onlara. Yani içeriye girdiler mi bir řey almadan hayatta çıkmazlar. İster olsun ister olmasın, illaki vereceksin.”

Görüşmecilerin söylediklerinden de anlaşılacağı üzere, mahallede yaşayan Kürtlerin Çingenelere yönelik ciddi bir dışlama içinde oldukları görülüyor. Ayrıca bu dışlamada, kentin diğer yerleşimlerinde yaşayan insanların Hasırlı Mahallesi'ne yönelik önyargılarının nedenini de Çingeneler olarak gören bir yaklaşım da mevcuttur. Kişisel olarak mahallede yaptığımız gözlemlerde, her ne kadar görüşmecilerin dediklerinin bir kısmı doğru olsa da, Çingenelere yönelik bu total ve özcü yaklaşımın temelinde; her ne kadar Kürtçe konuşuyor olsalar da, onların daha aşağı bir sınıf olarak görülmesi, kültürel farklılıklarına yönelik hoşgörüsüz olunması ve tarihsel süreç içerisinde Çingenelere yönelik oluşan toplumsal önyargı ve tutumlar da etkili olmuştur.

Mahallede yaşayan ve 1990'lı yıllardaki çatışmalı dönemlerde mahalleye yerleşen 55 yaşındaki bir erkek Çingene, Kürtlerin kendilerine yönelik önyargıları ve dışlamaları hakkında şöyle diyor:

“Bizim geleneğimiz ve kültürümüz farklı olduğu için Kürtler bizi sevmiyorlar, dışlıyorlar. Hâlbuki biz de Kürtçe konuşuyoruz, biz de DTP'ye oy veriyoruz. Zaten partiye oy vermeseydik bizi burda barındırmazlardı. Partiye oy verdiğimiz için parti de bizi destekliyor, o yüzden bize karışamıyorlar.”

Bu söyleme karşılık ise, 55 yaşındaki bir mahalle sakini Kürt, Çingenelerin partiye oy vermesi nedeniyle uyuşturucu ve fuhuş işini yapabildiğini, oy verdikleri için partinin onlara göz yumduğunu iddia ediyor.

5.2.9.2. Siyasal Ayrışma

Hasırlı Mahallesi'ndeki bir diğer toplumsal ayrışma ise siyasal düzeyde ortaya çıkmaktadır. Özellikle DEP-HEP-HADEP-DEHAP-DTP ve en son BDP ile kendisini devam ettiren ve sol bir siyasi jargona sahip Kürt siyasal hareketi ile İslami duyarlılığı daha yüksek olan radikal cemaatler arasındaki gerilim mahallede bir ayrışmayı da beraberinde getirmiştir.

1990'lı yıllarda Diyarbakır kent merkezinde geniş bir örgütlenme ağına sahip olan Hizbullah'ın en etkin olduğu mahallelerin başında Hasırlı geliyordu. Diyarbakır'da özellikle Lalebey, İskenderpaşa ve Hasırlı Mahallelerinde hücre şeklinde örgütlenen Hizbullah'a yönelik 2000'li yılların başında devlet tarafından gerçekleştirilen operasyonlar ile silahlı gücü büyük oranda tasfiye edilse de, sivil ağlar şeklinde örgütlenmeleri devam ediyor. Son yıllarda özellikle çeşitli dernek, vakıf ve Kuran kursları üzerinden örgütlenen cemaat, her ne kadar eskisi kadar olmasa da Hasırlı Mahallesi'ndeki etkinliğini halen sürdürüyor.

Görüşme yaptığımız 55 yaşındaki bir erkek görüşmeci, oğlunun Hizbullah davasından dolayı 32 yıl ceza aldığını ve 12 senedir cezaevinde olduğunu belirtiyor. Hizbullah'ın her ne kadar silahlı mücadeleden vazgeçmişse de, örgütlenme çalışmalarını devam ettirdiğini belirten görüşmeci, özellikle mahalledeki DTP yanlıları ile anlaşamadıklarını belirtiyor. Cemaate bağlı birçok kişinin seçimlerde oy kullanmadığını, oy kullananların ise genelde AKP'ye oy verdiklerini belirten görüşmeci, DTP yöneticilerinin din konusundaki olumsuz tutumları nedeni ile cemaatin partiyi desteklemediğini savunuyor.

1992 yılında Kocaköy'e bağlı bir köyden zorunlu göç nedeniyle Hasırlı Mahallesi'ne yerleşen 60 yaşındaki bir kadın görüşmeci, geldikleri dönemde mahallenin tamamen Hizbullah'ın elinde olduğunu ve o zamanlar çok defa tehdit edildiklerini belirtiyor. O dönemde kapı komşuları bir gazetecinin PKK ile yakınlığı bilinen Özgür Gündem gazetesi sattığı için Hizbullahçılar tarafından sokak ortasında vurulduğunu anlatan görüşmeci, kapı komşularının oğlunun Hizbullah'ta tetikçilik yaptığını ve onlarla halen de siyasal ayrılıklardan dolayı konuşmadıklarını söylüyor. O zamanlar çok güçlü oldukları için istedikleri her şeyi yapabildiklerini belirten görüşmeci, şimdi ise partinin (DTP) daha güçlü olduğunu, artık korkudan seslerini çıkaramadıklarını gülererek anlatıyor. Hizbullah'ın mahalledeki gücünü yitirme sürecini ise şöyle anlatıyor:

“Ne zamana kadar diyeyim, bir süre devam ettiler. Sonra hükümet onlara farklı yaklaşıncı, liderlerini yakaladı. Onlar da kendi aralarında sanırım birbirlerini öldürdüler. Daha sonra ise şu

yukarıdaki cami, bizim yolumuzun üzerinde, oradaki evin avlusundan 12 cenaze çıkardılar. Hepsi de imamdı, arkadaşlarıydı.”

Günümüzde eskisine oranla mahalledeki etkinliklerini yitirdiklerini belirten görüşmeci, yine de partiye (DTP) en büyük rakiplerin onlar olduğunu düşünüyor. Örgütlenme ve siyasi duruşları hakkında ise şunları söylüyor:

“Şimdi bu “1 milyoncu” dükkânlarının hepsi onlarındır. O kadar da dikkatli, fakat güçleri kalmadı, artık bir şey yapamıyorlar. O zamanlar insan çok korkuyordu onlardan. Seçimde AKP’yi destekliyorlar, hepsi Erdoğancı. Adamlar geliyor karşı karşıya duruyoruz. Birbirimize rakibiz”

Aynı kadın görüşmeci, partinin (DTP) 2009 yerel seçimleri öncesi mahallede birkaç defa mevlit verdiğini, bunun nedeninin de cemaatlerin halkı dini duyguları üzerinden kandırmasını engellemek olduğunu vurguluyor ve partinin böyle şeyleri devam ettirmesi gerektiğini savunuyor:

“Seçimden önce 4-5 Mevlit organize ettik. Vallahi vermeseydik, Sur’u kurtaramazdık. Verdik, bütün milleti topladık. Bak çoğu da bizim başımızdakilerin suçudur. Çalışma yapsınlar, siyaset yapsınlar. Fethullah Gülenler gelip burada siyaset yapmıyorlar mı Allah adı üzerinden? Onlar da yapsınlar. Biz hepimiz Müslüman değil miyiz? Biz de biraz artık bir şeyler yapalım. Çoğu insanı din ile kandırdılar. Bilmeyenlerimiz falan çok kandırıldılar.”

Mahallede özellikle Kürt siyasal hareketini savunanlar ile cemaat oluşumlarını destekleyenler arasındaki gerilim yaşamın her alanında hissediliyor. Erkeler genelde ya ayrı kahvelere gidiyor, ya da aynı kahvede olsalar bile farklı masalarda oturuyorlar. Ayrıca komşuluk ilişkileri de çoğu zaman bu siyasal ayrım üzerinden şekilleniyor. Örneğin yukarıda da bahsettiğimiz gibi, 60 yaşındaki kadın görüşmeci geldiği 1992 yılından beri kapı komşuları ile Hizbullah yanlısı oldukları gerekçesi ile konuşmadığını belirtiyor.

5.2.10. Dayanışma Ağları

Mekânsal olarak kentin sur dışında kalan bölümünden ayrılmış olan Hasırlı Mahallesi, göçün yarattığı yoksulluk ile beraber oluşan gettolaşma sürecinde, çeşitli dayanışma ağları ile bir yandan sosyal, kültürel, eğitsel ve psikolojik açıdan desteklenirken; bir yanda da bu ağlar içinde siyasal olarak homojenleşmektedir.

Mahalledeki dayanışma ağlarından görüşebildiğimiz ve çalışmaları hakkında bilgi edinebildiğimiz yapıları şöyle sıralayabiliriz.

5.2.10.1. Kadın Destek Merkezi

Kadın Destek Merkezi (KADEM); Sur Belediyesi sınırları dâhilinde bulunan Fatih paşa, Hasırlı ve Savaş Mahalleleri öncelikli olmak üzere, Suriçi’nde yaşayan kadınların içinde bulundukları olumsuz yaşam şartlarını olumluya çevirecek adımlar atmaları yönünde desteklemek, onlara mesleki beceriler kazandırmaya yönelik kurulan bir merkezdir.

Kentin varoş bölgesi olarak kabul edilen ve özellikle 1990 sonrası göç dalgasından en çok etkilenen Suriçindeki mahallelerde yaşayan çocuk ve kadınların sosyal ve kültürel yoksunluklarının giderilmesinin yanında, çeşitli nedenlerden dolayı örgün eğitim kurumlarından yararlanamamış genç kız ve kadınlara iş piyasalarında kalifiye iş gücü olarak iş bulma fırsatları sunmayı hedefliyor. Merkez bu kadınlara yönelik mesleki ve kişisel gelişimlerine yönelik Okuma yazma kursları, el becerilerini geliştirme kursları, yemek pişirme ve sunma eğitimi, psikolojik danışmanlık, ayda bir uzman kişilerin katılımı ile düzenlenecek eğitim seminerleri gibi hizmetler sunmaktadır.

Merkeze gelen kadınların okul öncesi çağındaki çocuklarını sokağın olumsuz ve riskli ortamından uzaklaştırıp, çeşitli aktivitelere katılımını sağlayarak güvenli bir ortamda sosyal ve kültürel gelişmelerine katkı sunacak çalışmalar yürütülüyor.

Kadın Destek Merkezi yöneticisi ile yaptığımız görüşmede, özellikle genç kadınların merkeze yoğun ilgi gösterdikleri ve açılan çeşitli kurslara yoğun olarak katılım gösterdiklerini belirtiyor. KADEM sorumlusu Leyla Sime Durmaz, 2009 Mayıs ayı itibariyle faaliyetlerine başlamış olan merkezin hedefinin Suriçi’nde yaşayan göç mağduru, yoksul ve dezavantajlı kadınların sosyoekonomik hayat standartlarını yükselterek, kadınların sosyal yaşama entegrasyonunu sağlamak ve onları topluma kazandırmak olduğunu belirtiyor. Ayrıca Durmaz merkezin çalışmaları hakkında şu bilgileri veriyor:

"Belediyemizin Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından finanse edilen Kadın Destek Merkezi Projesi (KADEM), Mayıs 2009 ayı itibariyle faaliyetlerine başladı. Suriçinde yaşayan dezavantajlı, göç mağduru kadınlar ve okul öncesi 3-6 yaş grubu çocuklarına yönelik olan projemiz, Sur ilçemizde büyük heyecan yaratmış ve büyük ilgi görmüştür. Bu proje ile birlikte 100'lerce kadın kursiyer bıçkidiş, makine nakışı, okuma -yazma, yemek pişirme ve sunma alanlarında eğitim görmeye ve gündelik yaşamlarına öğrendikleri bilgileri yansıtmaya başlamışlardır. Kursu katılan anneler okul öncesi çocuklarını da merkezimizdeki çocuk oyun odasına getirmekte, anneler kurs gördüğü sürede çocuklar da eğitici ablalar gözetiminde oyunlar oynamakta ve sosyalleşmektedirler.

Yine proje kapsamında bölgemizde yaşanan göç ile yerini ve tüm yaşantısını değiştirmek zorunda kalan kadın kursiyerlerimize, yaşadıkları olumsuzlukları ve psikolojik travma sonrası tahribatların onarılması amacıyla psikolojik danışma hizmeti de verilmektedir."

5.2.10.2. Çamaşır ve Tandır Evleri

Özellikle mahalledeki kadınların ihtiyaçlarını karşılayan ve aynı zamanda sosyalleşmelerini de sağlayan dayanışma ağlarından birisi de çamaşır ve tandır evleri. Mahalledeki yoksulluk nedeni ile ailelerin çok büyük bir kısmı çamaşır

makinesi alamayacak durumda. Ayrıca hem köyden getirdikleri alışkanlık, hem de ekonomik zorluklar nedeniyle birçok aile evinin dışında ya da avlusunda kurduğu toprak tandırlarda ekmeğini pişiriyor. Sağlık ve hijyen açısından riskli olan bu tandırlara alternatif olarak da özel tandır evleri açılıyor. Böylece mahalledeki yoksul kesimlerin ücretsiz olarak tandırlarda ekmeğini pişirmesi ve çamaşırlarını yıkaması sağlanıyor.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin yaptırdığı 3 çamaşır evi, yoksul kadınlara büyük kolaylık sağlıyor. Yoksul vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Hasırlı, Aziziye ve Ben u Sen Mahalleleri'ne kurduğu çamaşır evlerinde, haftada ortalama 2 bin 200 ailenin çamaşırları ücretsiz olarak yıkanıyor. Büyükşehir Belediyesine bağlı DİKASUM'un işlettiği çamaşır evlerinden biri olan Hasırlı Mahallesi Beyaz Kelebekler Çamaşır Evi'nde, haftada ortalama 700 ailenin çamaşırları düzenli olarak yıkanıyor. 5 yıldan beri, 9 çamaşır makinesiyle hizmet veren, ancak yoğun talep nedeniyle hizmet ünitelerini büyüten Hasırlı Çamaşır Evi'nde, kadınlara, 15 çamaşır makinesi, 3 kurutma, 2 dikiş makinesi, eğitim salonu ve çocuk odasıyla hizmet veriliyor.

Çamaşır evleri özellikle mahalledeki kadınların biraraya gelme ve sosyalleşmelerini sağlamak açısından çok önemli oluyor. Göç nedeni ile mahalleye yerleşen aileler için en fazla uyum sorunu yaşayan kesimlerin başında kadınlar geliyor. Kentte evin içine hapsolan kadınların soluk aldığı yerlerin başında çamaşır ve tandır evleri geliyor. Mahalledeki diğer kadınlarla biraraya gelip tanışma ve sohbet etme olanağı elde eden kadınlar, psikolojik olarak rahatlıyorlar.

5.2.10.3. Yas Evleri

Kent genelinde olduğu gibi, Hasırlı Mahallesi'nde de kurulan yas evleri, göçün, şiddetin ve travmanın yarattığı en ilginç dayanışma ağlarından birisini oluşturuyor. Bağlar ilçesindeki büyük mahallelerde göç ile gelen ve aynı ilçe hatta aynı köyden insanların kurdukları yas evleri var. Kente göç edenlerin biraraya gelmelerini sağlayan yeni bir sosyal dayanışma ağı olan yas evlerinin sayısı, özellikle

son yıllarda ciddi bir artış göstermiş durumda. Göç ile gelen ailelerin Sosyo-ekonomik koşullarının yetersizliği nedeni ile aile içi ölümler sonrasında kurulan taziyeler için artık yas evleri kullanılıyor. Hem ekonomik anlamda ölen kişinin ailesini zor durumda bırakmayan, hem de kentin farklı yerlerine dağılmış olan eş, dost ve akrabaların daha rahat bir araya gelmelerini sağlayan yas evleri, kentte ciddi bir dayanışma ağı olarak görülüyor.

Nitekim son yıllarda artık kadınlar için de taziye evlerinin açıldığı Diyarbakır'da, yas evleri yeni bir toplumsal dayanışma örüntüsü olarak dikkat çekiyor. Hasırlı Mahallesi'ndeki yas evlerinde, mahallede yaşanan ölümlerde biraraya gelen insanlar, birbirlerine destek oluyor. Bu şekilde mahalledeki yoksulluk, sosyal dışlanma ve yoksunluğun getirdiği zorlukları bir nebze de olsa aşmaya çalışıyorlar.

5.2.10.4. Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM)

GAP İdaresi tarafından yürütülen ÇATOM'lar, *“kentlerin daha çok kırdan göç etmiş yoksul hanelerin yaşadığı mahallelerde, ilçe merkezlerinde ve merkezi köy yerleşimlerinde kurulan, topluma dayalı ve katılımcılığı esas alan merkezlerdir. ÇATOM'un bulunduğu mahallelerde çoğunlukla çok düşük ücret/gelir karşılığı, marjinal alanlarda, kayıt dışı, geçici ya da mevsimlik işlerde çalışılmakta; çocuklar da hane geçimine katkıda bulunmaları amacıyla çalıştırılmaktadır. Yapılan araştırmalar yoksulluktan en fazla etkilenen grupların kadınlar ve çocuklar olduğunu göstermektedir. Kadınların sosyal ve ekonomik konumlarının iyileşmesi ise doğrudan hane refahına yansımaktadır. Bu nedenle de kadınların durumunu iyileştirici projeler insan hakları açısından bir gereklilik olduğu kadar toplumsal refahın artışı için de önem taşımaktadır.”*

Hasırlı Mahallesi'nde açılan ÇATOM'da da çeşitli eğitim, sağlık ve kadın istihdamını sağlayıcı programlar açılmakta, kadınlara yönelik okuma-yazma, ev ekonomisi ve beslenme gibi kurslar düzenlenmektedir. ÇATOM'larda amaç; *“kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için*

inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak; kadınların kamusal alana daha fazla katılımını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak; kadın istihdamını ve kadın girişimciliğini artırmak; kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak/cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir model/modeller geliştirmektir. ÇATOM’larda temel ilke kadınlara ne yapacaklarını değil, hangi koşullarda neler yapılabileceğini göstermektir. Çeşitli alternatifler içinden seçimi yapacak olan veya yeni seçenekleri ortaya koyacak olan kadınların kendisidir.”

Özellikle genç kadın kadınların yoğun katılım gösterdiği ÇATOM’da, kültürel ve sanatsal faaliyetler alanında, mahalledeki genç kadınlar kent merkezindeki sinema salonlarında film izleme olanağı elde etmekte, tiyatroya gidebilmekte ve ayrıca çeşitli gezilere katılabilmektedir. Bu da mahalledeki kadınların sosyal hareketliliğini destekleyen, kente entegrasyonlarını güçlendiren önemli bir boyut olmaktadır.

5.2.11. Zorunlu Bir “Tercih” Olarak Hasırlı Mahallesi’nde Yaşamak

Bu bölümde çok yakın bir zamana kadar birçok farklı etnik ve dini kimliğin birarada yaşadığı kozmopolit bir mahalle olan, halk içinde Gavur Mahallesi ya da Hançepek Mahallesi olarak bilinen, Hasırlı Mahallesi’nin; I. Dünya savaşı döneminde yaşanan Tehcir süreci, İskan Kanunu ile göçe zorlanan azınlıklar, 1948 yılında kurulan İsrail Devleti’ne göç eden Yahudi vatandaşlar sonrasında homojenleşen ve özellikle 1990’lı yıllarda Diyarbakır çevre ilçe ve köylerinden zorla yerinden edilen vatandaşların buraya yerleşmesi ile tamamlanan bir gettolaşma deneyimini incelemeye çalıştık.

Mahalledeki gettolaşma serüvenini alt başlıklar şeklinde incelediğimiz bu bölümde, birkaç küçük ekleme daha yapmak mümkün. Bunlardan birisi mahalledeki kaçak elektrik kullanımı. Kent merkezindeki kaçak elektrik ve su kullanımının en

yüksek olduğu mahallelerin başında gelen Hasırlı, bu yönüyle de bir getto görünümü arz etmektedir. Sürekli gerçekleştirilen baskınlara rağmen kontrol edilemeyen kaçak elektrik kullanımı, özellikle mahalledeki yoksulluğun da etkisiyle çok yaygındır. Kış aylarında kaçak elektrik kullanımı nedeniyle oluşan aşırı yüklemelerden dolayı sürekli elektrik kesintileri yaşanmaktadır.

1972 doğumlu ve Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan bir kadın görüşmeci, Hasırlı Mahallesi'nde yaşamayı zorunlu ama avantajlı bir tercih olarak gördüğünü belirtiyor ve bunu da mahalledeki kaçak elektrik kullanımına bağlıyor.

“Bana göre kaçak elektrik, kaçak suya bilerek göz yumuyorlar. Yani sosyal patlamayı engellemek için çok küçük bir şey gibi görülebilir ama bu çok önemli bir şey benim için. Bence, bana göre çünkü bu enerjiden tasarruf ediyor, ısınmayı sağlıyor. Yani giderinin %50'si orda karşılanmış oluyor. Sıcak suyunu, yemeğini pişiriyor onunla. Yani suyunu bedava karşılıyor, temizliğini bedava yapıyor bu çok önemli yani bu çok büyük bir maddi külfet. Yani Ofis'te oturduğunuz zaman ödediğiniz kiranın bir değeri yok aylık 300 milyona kira bulabilirsiniz ama aylık kullanacağınız enerji masrafı 750 milyon.”

Hasırlı Mahallesi'ni bir getto olarak tanımlamamıza olanak veren bir diğer örnek de, özellikle mahallenin dışındakilerin mahalleyi nasıl algıladıklarını ortaya koyan Pazar konusudur. Diyarbakır'ın hemen hemen her semtinde haftanın belirli günlerinde kurulan Pazar Hasırlı Mahallesi'nin de yer aldığı Suriçinde kurulmamaktadır. 23 yaşındaki bir kadın görüşmeci, bu durumu da Hasırlı Mahallesi'ne yönelik ayrımcı bir uygulama olarak görmektedir.

Sonuç olarak şu an Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan ailelerin büyük bir çoğunluğunun zorunlu göç sonrası mahalleye yerleştiğini ve sosyo-ekonomik düzeylerinin düşüklüğü nedeniyle hareketlilik imkânlarının sınırlı olduğunu göz önünde bulundurursak; mahallede yoksulluğun yoğun bir biçimde yaşanması, etnik ve sınıfsal konumları birbirine çok yakın homojen bir kesimin mahallede yoğunlaşması, suç ve madde kullanım oranlarının diğer mahallelere oranla oldukça yüksek olması, mahallenin kentteki mekânsal ayrışmanın en uç örneklerinden birini

oluşturması ve buna bağlı olarak kendi içine kapanması, ortak bir acı referansı olarak zorunlu göçün kodlandığı siyasal dışavurumun dönüştüğü politik evrenin ortaklığı gibi olgular bize bir gettolaşma deneyiminin yaşanmakta olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, 1950'li yıllara kadar Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi, Yezidi, Türk ve Kürtlerin yaşadığı çok kültürlü bir mahalle olan, ancak özellikle 1990'lı yıllardan itibaren köylerden kente yapılan zorunlu göç sonrasında en yoksul ailelerin yerleştiği ve halk içinde Gâvur Mahallesi ya da Hançepek Mahallesi olarak da adlandırılan Hasırlı Mahallesi'nin sosyal dönüşümü ve gettolaşma serüveni incelendi. 1990'lı yıllarda bölgede yaşanan güvenlik olayları nedeniyle gerçekleşen yerinden edilme sorunundan en fazla etkilenen kentlerin başında gelen Diyarbakır'ın, yine zorunlu göç mağduru ailelerin en fazla yerleştiği yerlerden biri olan Hasırlı Mahallesi örneğinde göç, yoksulluk ve suç ekseninde alt-sınıf gettolaşma deneyimi incelenerek; göçün sosyal, kültürel, psikolojik sonuçları irdelenmeye çalışıldı.

1518 yılında Osmanlı İmparatorluğu yönetimine giren Diyarbakır, o günden başlayarak 20. Yüzyılın son çeyreğinin başlarına kadar da, birçok etnik ve dini kimliğin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir kent oldu. Müslim ve gayrimüslim toplulukların yüzyıllar boyunca bir arada yaşadığı Diyarbakır, bu çok etnili ve çok dinli yapısını günümüzde tamamen yitirmiş durumda. Çalışmanın ilk üç bölümünde kentteki bu çokkültürlülük örüntüleri ve çözülüşü süreci ayrıntılı olarak incelendi. Orada da bahsedildiği gibi kentin bu zengin kültürel ve demografik çeşitliliğini yitirmesinin en temel nedenlerinin başında I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşen birtakım olaylar, Türkiye Cumhuriyeti ulus-devletinin kurulmasının ardından gelişen ulusalcı homojenleştirici politikalar vb gelişmeler gelmektedir. Kente özgü birtakım yerel dinamiklerin yanı sıra ulusal dinamiklerin de doğrudan veya dolaylı etkileri sonucunda bu çok kültürlü dokusunu yitiren Hasırlı Mahallesi de, özellikle 1950'lerde kırdan kente doğru başlayan hızlı göç dalgası ile birlikte sosyal, kültürel ve demografik olarak değişmeye, yeni bir çehreye bürünmeye başlamıştır. 1950'lerde başlayan değişme, özellikle 1990'lı yılların başında aniden başlayan yoğun kitlesel göçlerle birlikte bambaşka bir boyuta ulaşmıştır. Bu da göç, yoksulluk ve şiddete bağlı olarak oluşan ve gettolaşma olarak tanımlayabileceğimiz bir boyuttur.

Mahalledeki değişimin kırılma noktasını oluşturan 1990'lı yıllardaki yoğun göçlerle birlikte ortaya çıkan aşırı yoksulluk, şiddet ve travmanın sosyal dokuyu parçalaması, mekansal ayrışma ve damgalanmaların artması ve bunlarla birlikte ortaya çıkan sosyal dışlanma olgusu; mahallede bir gettolaşma deneyiminin yaşandığını ortaya çıkaran göstergelerdir. Bu anlamda özellikle etnik milliyetçilik veya yer yer şiddetin, insanların yaşadıkları toplumsal ve siyasal dışlanmadan kaynaklanan sancılarının ve acıların dile gelmesinde önemli araçlar olarak belirlediği, yerinden edilme sonrasında bireylerin karşılaştıkları şiddet, yoksulluk ve buna bağlı olarak artan suç eğilimleri ile oluşan alt-sınıf gettolaşmanın; mekânsal ayrışmayı derinleştirmesi incelenerek, Diyarbakır'daki mekansal ayrışma ve sosyal dışlanmaya dikkat çekildi.

Sosyal dışlanma kavramı, yoksulluk ve yoksunluğa işaret etmede kullanılan ve özellikle Avrupa'da yoksulluk, marjinalite ya da alt-sınıf kavramlarından daha öncelikli tutulan ve toplumsal bütünleşmeden sorumlu kurumların eksikliğine işaret eden önemli bir kavramdır. Bu kavram ile mahrumiyet yalnızca gelire değil, ayrıca politika, iş, refah sistemleri ve kültürel alanlara katılımı da eşit fırsatlar anlamına gelen yurttaşlık haklarıyla da alakalıdır (Yılmaz,2006). Göç sonrası kentin birçok mahallesinde gerçekleşen nüfus artışı ve beraberinde getirdiği olumsuz sonuçların başında bu sosyal dışlanma gelmektedir. Gelir düzeyi açısından yoksul durumda olan vatandaşlar, ayrıca kentteki birçok fırsata erişim konusunda da yoksundur. Ayrıca göç mağdurlarının yaşamları; “gecekondu” yaşamının ötesinde “dışlanmayı” çağrıştıracak bir şekilde, yoksul yaşam koşullarının egemen olduğu ve kalabalık bir nüfusla beraber yaşamaya mahkûm edildikleri yerlerdir. (Sami,2009:257).

Hasırlı Mahallesi örneğinde yaşanan mekansal ayrışma ve damgalanma da gettolaşmanın ana belirtilerinden birisidir. Suriçi olarak bilinen eski kent merkezinin güneyinde yer alan Hasırlı Mahallesi'nde yaşayan insanların neredeyse tamamının ciddi ekonomik zorluklar yaşaması ve özellikle kırsal kesimden göç edip maddi imkansızlıklardan dolayı başka bir yere taşınamayanların yerleştikleri mahallede sınıfsal düzeyde bir homojenleşme oluşmuştur. Kentin en yoksul kesimlerinin

yoğunlaştığı mahalle, kentin diğer bölümlerin kopuk, kendi içine kapanmış bir görünümündedir. Kentin görece orta sınıf kesimlerinin yerleştikleri Ofis, Yenişehir, Diclekent, Metropol gibi semtleri ile Hasırlı Mahallesi sosyal, ekonomik ve diğer açılardan birbirlerinden ayrılmış durumdadır. Mahalle mekansal ayrışmanın en uç örneği görünümündedir. Nitekim özellikle kentin diğer kısımlarında yaşayan insanların mahalleye bakışı da, bu kanıyı destekler niteliktedir. Mahalle, dışarıdan uyuşturucu kullanımı, suç, gasp, kapkaç gibi olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş, adeta damgalanmıştır. Bu mekansal ayrışma ve damgalanma, kentteki toplumsal kutuplaşmayı da artıran önemli bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 2006 yılının Mart-Nisan aylarında kent merkezinde meydana gelen olaylar¹³, aslında bu toplumsal ve mekansal ayrışmanın birer tezahürü idi. Olayların özellikle Bağlar ve Sur ilçelerinde yoğun olarak gerçekleşmesinin en temel nedeni, bu ilçelerde yaşayanların büyük bir kısmının zorunlu göç ile kente yerleşenler olmasıydı. Özellikle adı geçen olaylarda çocukların baş aktör olması, göçün yarattığı yıkıcı sonuçları gösterme anlamında da önemlidir. Özellikle mahallenin gettolaşmasının çocukların geleceği açısından yaratacağı sonuçlar kaygı verici düzeydedir. Büyük bir kısmı sokakta çalıştırılan çocukların sokakta geçirdikleri süre içerisinde maruz kaldıkları şiddet ve taciz olaylarının yanı sıra, kentin siyasal gündemine dahil olmaları, miting ve gösterilerde ön sıralarda yer almaları gibi sonuçlar da bu kaygıyı daha da artırmaktadır.

Fikret Bila, 24 Haziran 2008 tarihli köşe yazısında önceki gün gerçekleşen MGK toplantısından sonra yayınlanan bildiride, güvenlik kaygılarının dört başlık altında toplandığını belirtiyordu. İç göçten kaynaklanan sorunlar başlıklı kısımda ise iç göç sorunlarına dikkat çekildiğini, İstanbul, Mersin, Adana ve Diyarbakır gibi büyük kentlere yönelik göçün neden olduğu “gettolaşma” riskini ve güvenlik

¹³ Muş'un Şenyayla ilçesi kırsalında 14 PKK'linin çatışmada ölü ele geçirilmesinin ardından 28 Mart 2006 tarihinde Diyarbakır'da 4 kişinin defnedilmesi sırasında meydana gelen olaylar bölge geneline yayılmıştı. Diyarbakır, Batman ve Kızıltepe'de 13 kişinin olaylarda hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan olaylar, özellikle çocukların yoğun olarak katılım göstermeleri ve güvenlik güçlerine taş atmaları ile gündeme gelmişti.

sorunlarını içeriyor. Göçlerin gettolaşmaya yol açması ve bunun siyasal nitelikli toplumsal olaylarda, ekonomik ve sosyal sorunlarda ve suç oranlarında yarattığı artışa dikkat çekiliyordu (Bila,2008). MGK'nın bu öngörüsünün bugün Diyarbakır Hasırlı Mahallesi örneğinde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Zorunlu göçün kent merkezindeki birçok semt ve mahallede benzer süreçler doğurduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Özellikle nüfusu yüz binleri bulan Bağlar ilçesi de son yıllarda gettolaşmaya doğru bir içe kapanma yaşamaktadır. Kent merkezinde meydana gelen gösteri ve olayların merkezi günümüzde Bağlar olmuştur.

Hasırlı Mahallesi örneğinde sosyal değişimi incelediğimiz bu çalışmada, çokkültürlü bir sosyal yapıdan gettolaşmaya doğru evrilen mahallenin kaderi, aslında birçok yerleşim biriminin de kaderidir. Bir zamanlar kentin merkezi konumunda bulunan, sosyal, kültürel ve ticari ilişkilerin en yoğun olduğu çok dinli, çok etnili Hasırlı Mahallesi, günümüzde kendi içine kapanan, mekansal ayrışmanın en uç örneği konumunda olan ve sosyal dışlanmanın alabildiğine yaşandığı bir gettoya dönüşmüştür.

Mahallenin özellikle sınıfsal ve mekansal olarak yaşadığı ayrışma ve bunun getirdiği sosyal dışlanma geleceğe dair karamsar bir tablo sergilemektedir. Yoğun uyuşturucu madde kullanımı, çocuk işçiliğinin yaygın olması, kentin genelindeki yoğun siyasal gündemin mahallede yaşayan yoksul kesimlerinin siyasal mobilitelerini artırması ve radikalleştirmesi gibi olgular mahallenin geleceği ile ilgili kaygılandırıcı gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşam koşulları eşit vatandaşlık haklarından yararlanmadıklarına işaret eden mahalledeki kesimlerin maruz kaldığı ayrımcılık ve sınıfsal dışlanmanın, kentsel mekanda giderek artan ayrımlar ve gerilimler doğuracağını öngörmek mümkündür. Bu kesimler için sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda fırsat eşitliğini güçlendirici bir vatandaşlık tesis edilemediği veya tesis edilmesi için adımlar atılmadığı sürece, kent genelindeki kutuplaşma artacaktır. Mahalledeki yoksulluğun giderilmesi, mekansal ayrışma ve damgalanmanın giderilmesi için mahallenin fiziki ve altyapı

koşullarının iyileştirilmesi, okulların eğitim kalitelerinin artırılması ve fırsatlara erişim imkanlarının çoğaltılması gerekmektedir.

Özellikle kentteki kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği temelinde mahalledeki sosyal dayanışma ağlarını artırmaları ve güçlendirmeleri, uyuşturucu madde kullanımı ile mücadele edilmesi, çocuk işçiliğinin önlenmesi, göç sürecinde ve sonrasında yaşanan şiddetin yarattığı toplumsal travmanın aşılması için çeşitli destek ve rehabilitasyon program ve projelerinin geliştirilmesi, göçten en fazla etkilenen ve en dezavantajlı konumda bulunan kadınların kentsel uyum süreçlerinin desteklenmesi, köye geri dönüş koşullarının sağlanması ve mağdur edilen kişilerin maddi-manevi haklarının karşılanması, Suriçi'nin tarihi ve kültürel konumunun mahalledeki yerleşimcilerin de dahil edildiği çeşitli mekanizmalarla bir fırsata dönüştürülmesi ve kültürel turizme açılması gibi çalışmalarla mahallenin mevcut durumda yaşadığı gettolaşma süreci engellenebilir ve mahalle daha yaşanılabilir hale getirilebilir. Böylece mahallede yaşayan kesimlerin kentsel uyum ve bütünleşme konumlarının güçlendirilerek, mahalleyi bir ortak yaşam alanına dönüştürmeleri ve sahiplenmeleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

Aker, Tamer A., Çelik, Betül A., Kurban, Dilek ve Yüksek, Deniz. (2008). **“Zorunlu Göç” İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası**. (2. Baskı). İstanbul: TESEV Yayınları.

Aktay, Yasin. (2005). **Kültürel Çoğulculuğun Sosyolojik Koşulları: Antakya Örneği**. Antakya 1. Medeniyetler Buluşması Konferansı’nda sunulan tebliğin tam metni. 25-29 Eylül 2005.

Aktay, Yasin. (2005). **Umut ve Kaygı Arasında: Güneydoğu’da Gençlik**, <http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Guneydogu/>

Aktay, Yasin. (2005). **Güneydoğu’da Göç, Modernleşme ve Kadın**, <http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Guneydogu/>

Alada, Bayramoğlu Adalet. (2008). **Osmanlı Şehrinde Mahalle**. (1. Baskı). İstanbul: Sümer Kitabevi.

Althusser, Louis. (1989). **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**. (Çev. Y. Alp-M. Özışık). İstanbul: İletişim Yayınları.

Altınay, Ayşegül ve Çetin, Fethiye. (2009). **Torunlar**. (1. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Altınöğlu, Ebru ve Gür, Aslı (Haz.). (2006). **Yoksulluğu Önleme Stratejileri**. İstanbul: TESEV.

Alver, Köksal. (2007). Siteril Hayatlar: **Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler**. (1. Baskı). Ankara: Hece Yayınları.

Anadolu Ajansı (2009). *Ermeni ve Süryani Yazarların ismi Sokaklarda Yaşayacak*. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=970431&Date=21.12.2009&CategoryID=77>. 06.05.2010

Andrews, A.P. (1992). **Türkiye’de Etnik Gruplar**. İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.

Arayıcı, Ali. (2008). *Avrupa'nın Vatansızları Çingeneler*. İstanbul: Kalkedon.

Arpat, Müjgan. (2008). *Gâvur Mahallesi: Kalanlar-Gelenler*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Arslan, Rıfkı. (1999). **Diyarbakır Kentinin Tarihi ve Bugünkü Konumu**. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 81-105.

Arslantürk, Zeki. (2001). *Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri*. (5. Baskı). İstanbul: Çamlıca yayınları.

Ayata, Sencer ver Ayata, Ayşe. (1996). *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü*. Ankara: T.C Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı.

Ayata, Sencer. (2000). *Sermaye Birikimi ve Toplumsal Değişim*. (2. Baskı). Ankara: Gündoğan Yayıncılık.

Bağlı, Mazhar ve Binici, Abdulkadir. (2005). *Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi*. Ankara: Bilimadamı Yayınları.

Bağlı, Mazhar ve Erkan, Rüstem. (2005). **Göç ve Yoksulluk Alanlarında Kentle Bütünleşme Eğilimi: Diyarbakır Örneği**. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:22, Sayı:1*, 105-124.

Balcı, E., Demşek, S. ve Ertuna, C. (2001). *Yoksulluk Olgusunun Değerlendirilmesi, Kente Göç ve Yoksulluk: Diyarbakır Örneği*. Ankara: ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı.

Bali, Rıfat. (1999). Diyarbakır Yahudileri. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 368-390.

Bali, Rıfat. (2000). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bali, Rıfat. (2001). Toplumsal Bellek ve Varlık Vergisi. (Hazırlayan: Esra Özyürek). *Hatırladıklarıyla ve Unuttuklarıyla Türkiye'nin Toplumsal Hafızası*. İstanbul: İletişim Yayınları, 87-126.

Bali, Rıfat. (2003). *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri, Aliya, Bir Toplu Göçün Öyküsü (1946-1949)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Barth, Fredrik. (2001). "Pathan Kimliği", Fredrik Barth (ed.), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*. (Çev. A. Kaya-S. Gürkan). İstanbul: Bağlam Yayınları, 135-154.

Beysanoğlu, Şevket. (1963). *Bütün Cepheleriyle Diyarbakır*. Ankara.

Beysanoğlu, Şevket. (1999). Süryaniler. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 361-368.

Bila, Fikret. (2008). *MGK Bildirisinin Analizi*. <http://www.haber7.com/haber/20080624/MGK-bildirisinin-analizi.php>, Erişim tarihi: 06.03.2010.

Bilgin, Rıfat. (2009). *Diyarbakır'da Sokakta Çalışan Çocuklar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:8, Sayı:27, 232-244. www.esosder.org

Bulut, Yücel ve Yılmaz, Nail. (2009). *Kent Yoksulluğu ve Gecekondu*. (1. Baskı). İstanbul: Beta Yayınları.

Çakır, Serpil. (2003). Sözlü Tarih Projelerinde Yöntemsel ve Etik Sorunlar. (Hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan). *Kuşaklar, Deneyimler ve Tanıklıklar: Türkiye'de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* 26-27 Eylül 2003-İstanbul.

Danacıoğlu, Esra. (1999). Diyarbakır'da Amerikan Misyonerleri. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 165-180.

Danacıoğlu, Esra. (2001). *Geçmişin İzleri: Yanıbaşımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dekak, Maşallah. (2010). *25 Yıllık Trajedi: Zorla Göç Ettirme-I*. AKnews. 23.04.2010. <http://www.aknews.com/tr/aknews/3/138588/>

Dekak, Maşallah. (2010). *25 Yıllık Trajedi: Zorla Göç Ettirme-II*. AKnews. 25.04.2010. <http://www.aknews.com/tr/aknews/3/138856/>

Diken, Şeyhmus. (2003). *Diyarbakir Diyarım, Yitirmişem Yanarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Diken, Şeyhmus. (2007). *Sırrını Surlarına Fısıldayan Şehir: Diyarbakır*. (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dikmen, Alpay Ahmet. (Editör). (2002). *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*. Ankara: İmaj Yayıncılık.

Direk, Subaşı Yaşar. (2006). *Sosyo-Kültürel Yapının Konut Oluşumuna Etkisi: Diyarbakır Örneği*. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com Cilt:5, Sayı:16, 105-113.

Doytcheva, Milena. (2009). *Çokkültürlülük*. (Çeviren: Tuba Akıncılar Onmuş). İstanbul: İletişim Yayınları.

Durukan, Yaşar. (2003). *Devlet Tıbbrevank'ın Tapusunu Geri istiyor*. *Aksiyon*, Sayı:444.

Dündar, Fuat. (1999). *Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar*. (1. Baskı). İstanbul: Doz Yayınları.

Emerson, M. R., Fretz, I.R. ve Shaw, L. L. (2008). *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması-Etnografik Alan Notları Yazımı*-(Çeviren: A. Erkan Koca). Ankara: Birleşik Yayınları.

Enelli, Çağdaş. (2010). *Türkiye’de Gayrimüslim Azınlıklar ve Milliyetçilik: Bir Kavramsallaştırma Denemesi*. (Editörler: Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli ve

Nezahat Altuntaş). *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*. İstanbul: Say Yayınları. 145-171

Erder, Sema. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. (1. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erkan, Rüstem. (2004), *Kentleşme ve Sosyal Değişme*. (2. Baskı). Ankara: Bilimadamı Yayınları.

Güler, Muharrem. (2008), *Adım Adım Diyarbakır*. (3. Baskı). Diyarbakır: Fon Ofset.

Gündüz, Mustafa ve Yıldız, Cengiz. (2008). **Türk Yazılı Kültüründe Komşuluk**. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 7, Sayı 25. 123-138.

Güven, Dilek. (2005). *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

<http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/makaleler/makale57.html>, 24.03.2010.

Işık, İrfan. (2000). *Birlikte Olduğumuz Halklar Keldani-Asuri-Süryani-Ermeni*. (3. Baskı). İstanbul: Sorun Yayınları.

İslamoğlu, Hamdi A. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. (1. Baskı). İzmit: Beta Yayınları.

Jongerden, Joost. (2008). *Türkiye’de İskân Sorunu ve Kürtler-Modernite, Savaş ve Mekân Politikaları Üzerine Bir Deneme*- (Çeviren: Mustafa Topal). İstanbul: Vate Basın Yayın Dağıtım.

Kabasakal, Mehmet. (1998). Türkiye’de Yoksulluk, Sosyo-Ekonomik Politikalar ve Sivil Toplum. *Yoksulluğu Önleme Stratejileri*. (Haz: Ebru Altınoğlu ve Aslı Gür). İstanbul: TESEV.

Kaya, Abdusamet. (2007). *Göç Bağlamında Kadının Dinsel Dönüşümü: Diyarbakır Örneği*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, Ayhan. (Hazırlayan). (2009). *Türkiye’de İç Göçler: Bütünleşme mi, Geri Dönüş mü?* İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Keser, İnan. (2008). *Kent Cemaat Etnisite: Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamussallık*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Koçoğlu, Yahya. (2003). *Hatırlıyorum: Türkiye’de Gayrimüslim Hayatlar*. İstanbul: Metis Yayınları.

Kongar, Emre. (2007). *Demokrasimizle Yüzleşmek*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Korkusuz, Şefik M. (2003). *Seyahatnamelerde Diyarbakir*. (1. Baskı). İstanbul: Kent Yayınları.

Korkusuz, Şefik M. (2007). *Eski Diyarbakir’de Gündelik Hayat*. (1. Baskı). İstanbul: Kent Yayınları.

Kurşuncu, Hatice. (2006). *Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Margosyan, Mıgırdiç. (2007a). *Söyle Margos Nerelisen?* (8. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Margosyan, Mıgırdiç. (2007b). *Gâvur Mahallesi*. (11. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Margosyan, Mıgırdiç. (2007c). *Biletimiz İstanbul’a Kesildi*. (6. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Margosyan, Mıgırdiç. (2008). *Tespîh Taneleri* (4. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Margosyan, Mıgırdiç. (2009). *Zurna* (1. Baskı). İstanbul: Aras Yayıncılık.

Marsh, Adrian. (2008). *Etnisite ve Kimlik: Çingenelerin Kökeni*. <http://www.ceeol.com/aspx/issuedetails.aspx?issueid=2c018292-1f71-45c2-a627->

c2ea2641c0d3&articleid=11b08e42-fc5f-41ee-bd95-81dae8c30864#a11b08e42-fc5f-41ee-bd95-81dae8c30864

Marshall, Gordon. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çeviren: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Mumford, Lewis. (2007). *Tarih Boyunca Kent*. (Çevirenler: Gürol Koca-Tamer Tosun). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Narlı, Nilüfer. (2002). *İlksel Bağlar, Hemşerilik, Gettolaşma*. <http://www.bianet.org> , 31.12.2002

Okutan, Çağatay M. (2009). *Tek Parti Döneminde Azınlık Politikaları*. (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Özcan, Nazan. (2003). *Diyarbakır'ın Kelebekleri*. Radikal İki Eki. 15.06.2003

Özcan, Yeldağ. (2000). *İstanbul'da, Diyarbakır'da Azalırken*. (3. Baskı). İstanbul: Belge Yayınları.

Özcoşar, İbrahim. (2006). *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. <http://tez2.yok.gov.tr/>

Özhan, İmran. (2006). *Farklılaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <http://tez2.yok.gov.tr/>

Özmen, Abdurrahim. (2006). *Tur Abdin Süryanileri Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. <http://tez2.yok.gov.tr/>

Pınar, İlhan. (1999). Gezinlerin Gözüyle Diyarbakır. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Püsküllüoğlu, Ali. (2003). *Arkadaş Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Kitapevi.

Sami, Kamuran. (2009). **Zorunlu Göçle Yüzleşirken; Kentsel Bağlamda Ortaya Çıkan Kültürel ve Toplumsal Ayrışma: Diyarbakır Kent Örneği.** *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:30*, 250-265.

Sarı, Engin. (2009). **Mardin’de Kültürlerarası İletişim ve Kültürel Kimliğin/Farkın İnşası.** *Alternatif Politika, Cilt:1, Sayı:2*, 227-259.

Subaşı, Necdet. (2003). **Güvenliğin Modern Mekânları ve Aleviler.** *Milel ve Nihal, Yıl:1, Sayı:1*, 73-91.

Sustam, Engin. (2009). **Küresel Kapitalizm Çağında Yeni Sosyal Hareketleri Okumak: Küresel Travma, Kriz Toplumu ve Favelas’lar!** (Hazırlayan: Barış Çoban). *Yeni Toplumsal Hareketler*. İstanbul: Kalkedon Yayınları. 91-147.

Şener, Cemal. (2006). *Türkiye’de Yaşayan Etnik ve Dinsel Gruplar*. (5. Baskı). İstanbul: Etik Yayınları.

Şimşek, Mehmet. (2003). *Süryaniler ve Diyarbakır*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınları.

Şimşek, Mehmet. (2006). *Amid’den Diyarbakır’a Eğitim Tarihi*. İstanbul: Kent Yayınları.

Taş, Ziya Kenan (2009). *Tarih Işığında Güneydoğu ve Diyarbakır*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Taş, Ziya, Kenan. (2010). *Osmanlı Devleti Zamanında Diyarbakır’daki Ermeni Nüfusu Üzerine Bazı Bilgiler*.

Tekeli, İlhan. (1990). **Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu.** *Toplum ve Bilim, Sayı:50*: 49-71.

Thompson, Paul. (1999). *Geçmişin Sesi*. (Çeviren: Şehnaz Layıkel). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thompson, Paul. (2003). 21. Yüzyılda Sözlü Tarih İçin Potansiyeller ve Meydan Okumalar. (Hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu ve Gülay Kayacan). *Kuşaklar, Deneyimler ve Tanıklıklar: Türkiye’de Sözlü Tarih Çalışmaları Konferansı* 26-27 Eylül 2003-İstanbul.

Toktaş, Şule. (2010). Göç Etmeniyle Etnik ve Dini Kimliklerde Yaşanan Etkileşimler: Türkiye’den İsrail’e Yahudilerin Göçü. . (Editörler: Rasim Özgür Dönmez, Pınar Enneli ve Nezahat Altuntaş). *Türkiye’de Kesişen-Çatışan Dinsel ve Etnik Kimlikler*. İstanbul: Say Yayınları. 289-311

Tomenendal, K. ve Yediyıldız, B. (Der.). (2008). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’te Diyarbakır I-II-III*. Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği.

Yakışır, Nur Aliye. (2009). *Bir Modern Olgu Olarak Çokkültürlülük*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. <http://tez2.yok.gov.tr/>

Yıldız, Abdullah. (1996). *Kentlerimize “Getto”laşma Tehdidi*. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=433064&title=kentlerimize-gettolasma-tehdidi>, Erişim tarihi: 05.04.2010.

Yılmaz, Bediz. (t,y). *Göçmenlik, Yoksulluk, Dışlanma ve Şiddet Sarmalında Fransız Banliyöleri*. *Mülkiye Dergisi, Cilt: XXX, Sayı 251*. 131-150.

Yılmazçelik, İbrahim. (1995). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yılmazçelik, İbrahim. (1999). Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Şehrinde Mahallelerin Tarihi ve Fiziki Gelişim Seyri. (Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, M. Sabri Koz ve Emin Nedret İşli). *Diyarbakır: Müze Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 190-210.

Şekil-1: Surp Giregos Kilisesi

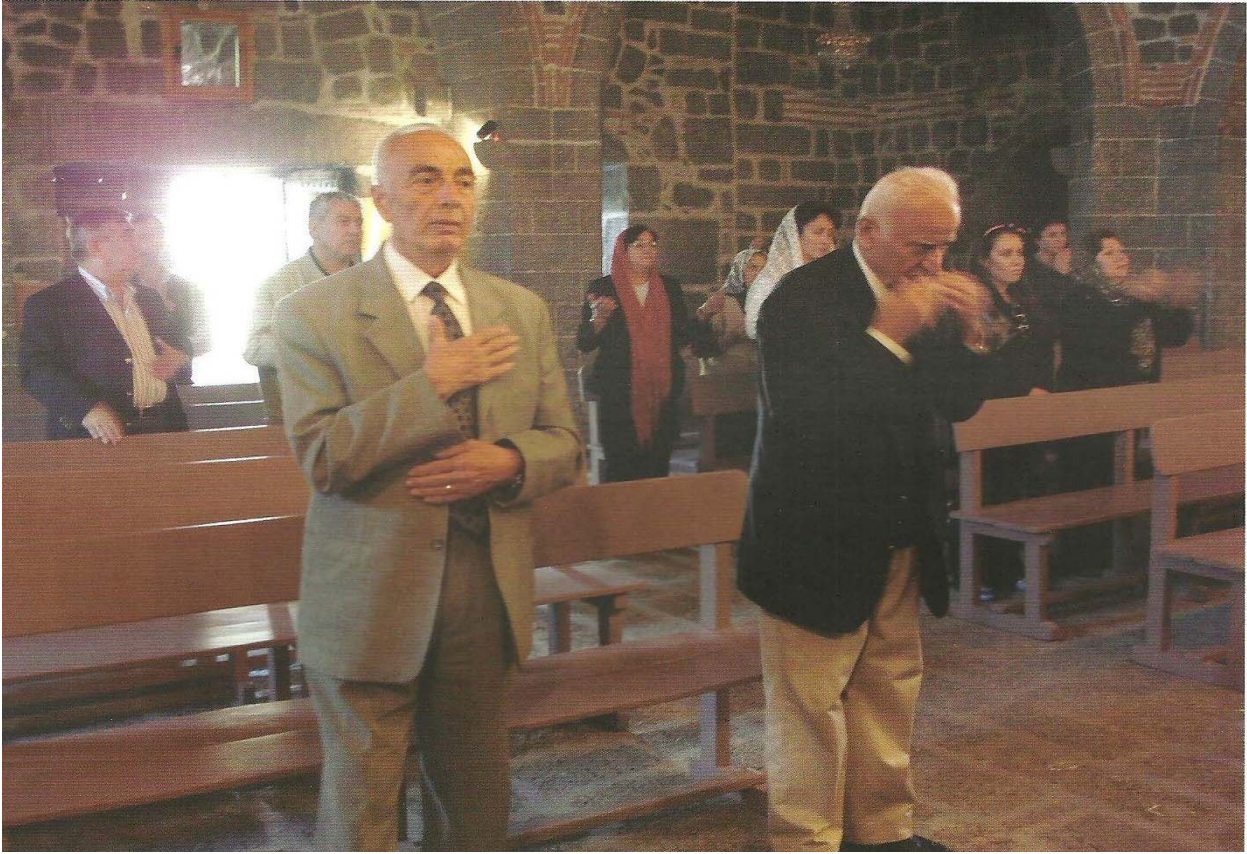
Hasırlı Mahallesi'nde yer alan Surp Giregos Kilisesi, Ermenilere ait en büyük kilisedir. Ermenilerin mahalleden göç etmesiyle yıkılan kilisenin yeniden onarımı devam etmektedir (Arpat,2008).

Şekil-2: Diyarbakır'ın Son Ermenileri

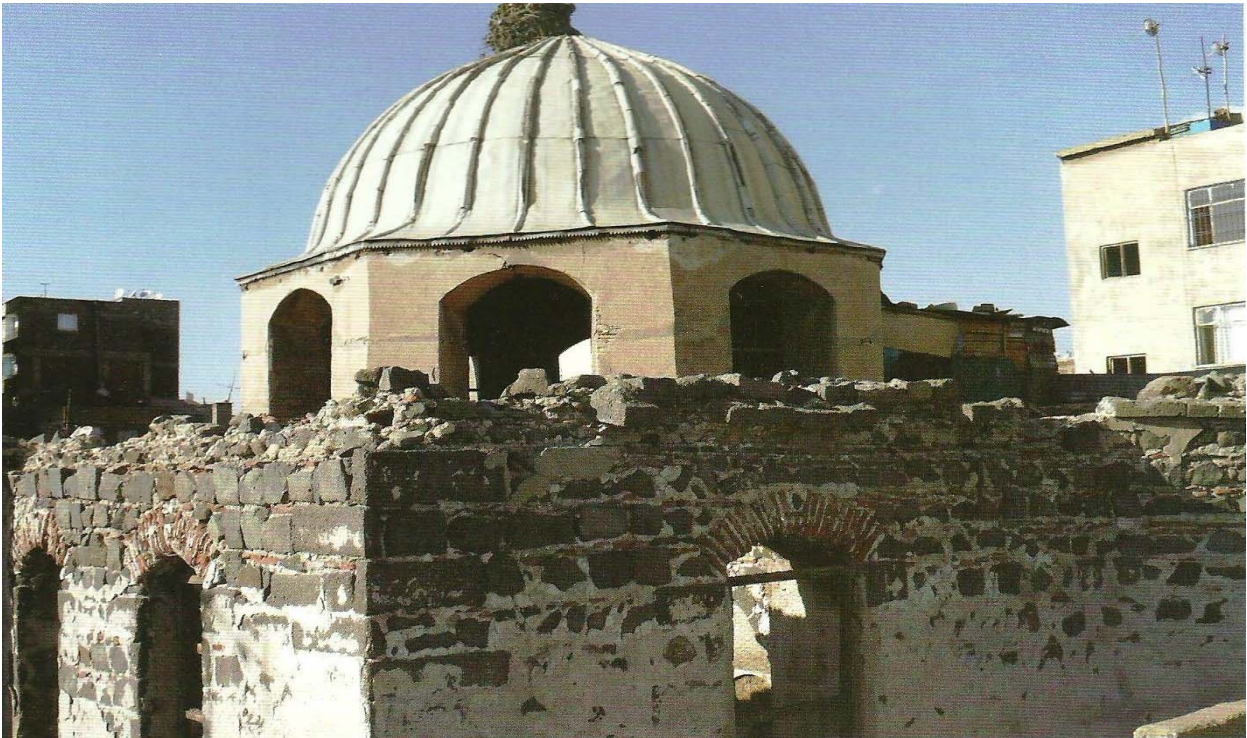
(Arpat,2008)

Şekil-3: Meryem Ana Kilisesi

Hasırlı Mahallesi'ndeki en büyük Ermeni kilisesi de yıkılınca, kentte kalan bütün azınlıklar ayinlerini Süryanilere ait Meryem Ana Kilisesi'nde ortak düzenliyorlar (Arpat,2008).

Şekil-4: Hasırlı Mahallesi'ndeki 3. Ermeni Kilisesi: Protestan Ermeni Kilisesi

(Arpat,2008)

Şekil-5: Kilisenin Arka Bahçesi

Kilisenin arka bahçesi virane halde. Şimdi orada zorunlu göç mağdurları yaşıyor (Arpat,2008).

Şekil-6: Yıkılan Kilisenin Bir Bölümü

(Arpat,2008)

Şekil-7: Gayrimüslimlerin Ticaret Yaptığı Borsa Binası

Bir zamanlar Ermeniler, Süryaniler, Keldaniler ve Yahudilerin ticaret yaptıkları borsa binası (Arpat,2008).

Şekil-8: Eski Bir Ermeni Konağı

(Arpat,2008)

Şekil-9: Marpetyun Keldani Kilisesi

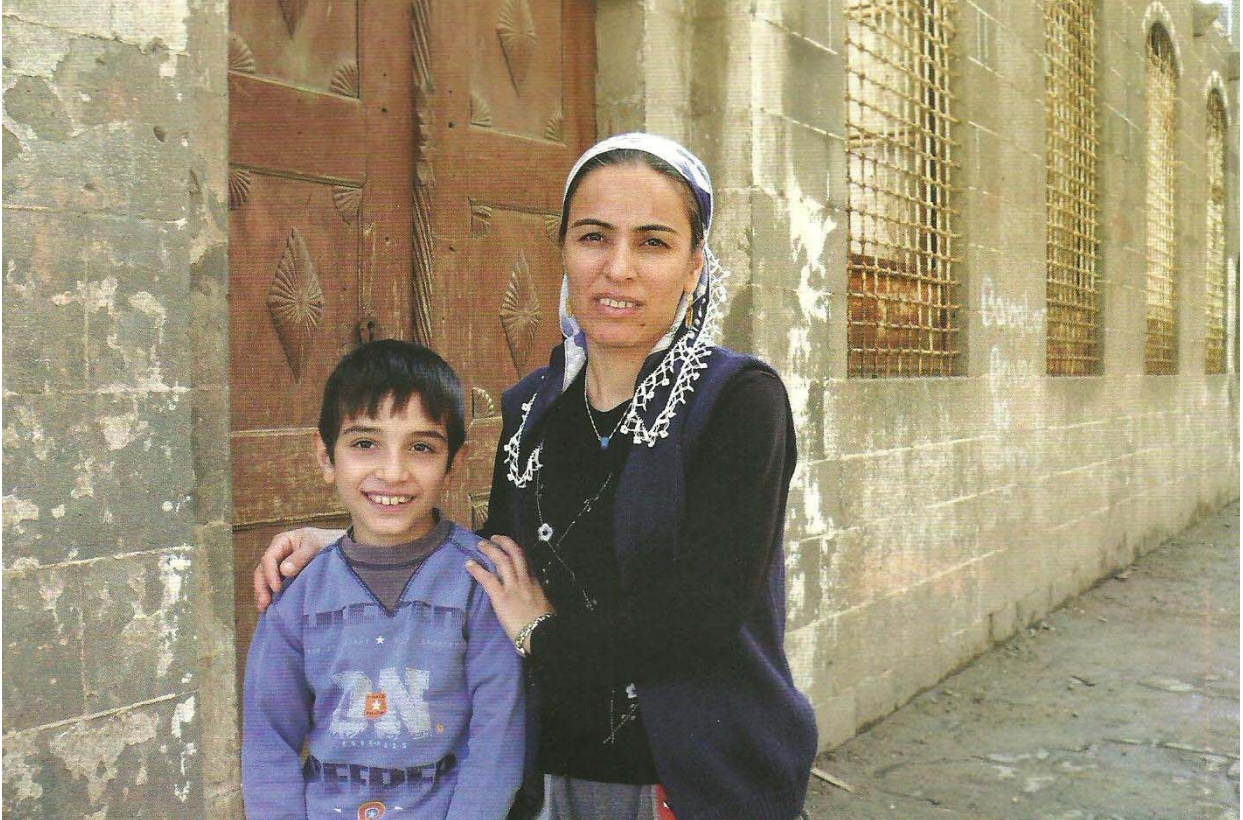
Hasırlı Mahallesi'nde yer alan Marpetyun Keldani Kilisesi, kent merkezinde 4. yüzyılın sonu 5. yüzyılın başlarında inşa edilmiş en eski kiliselerden birisidir (Arpat,2008).

Şekil-10: Keldani Kilisesi'nin İçinde Yer Alan Eski Bir Manastır.

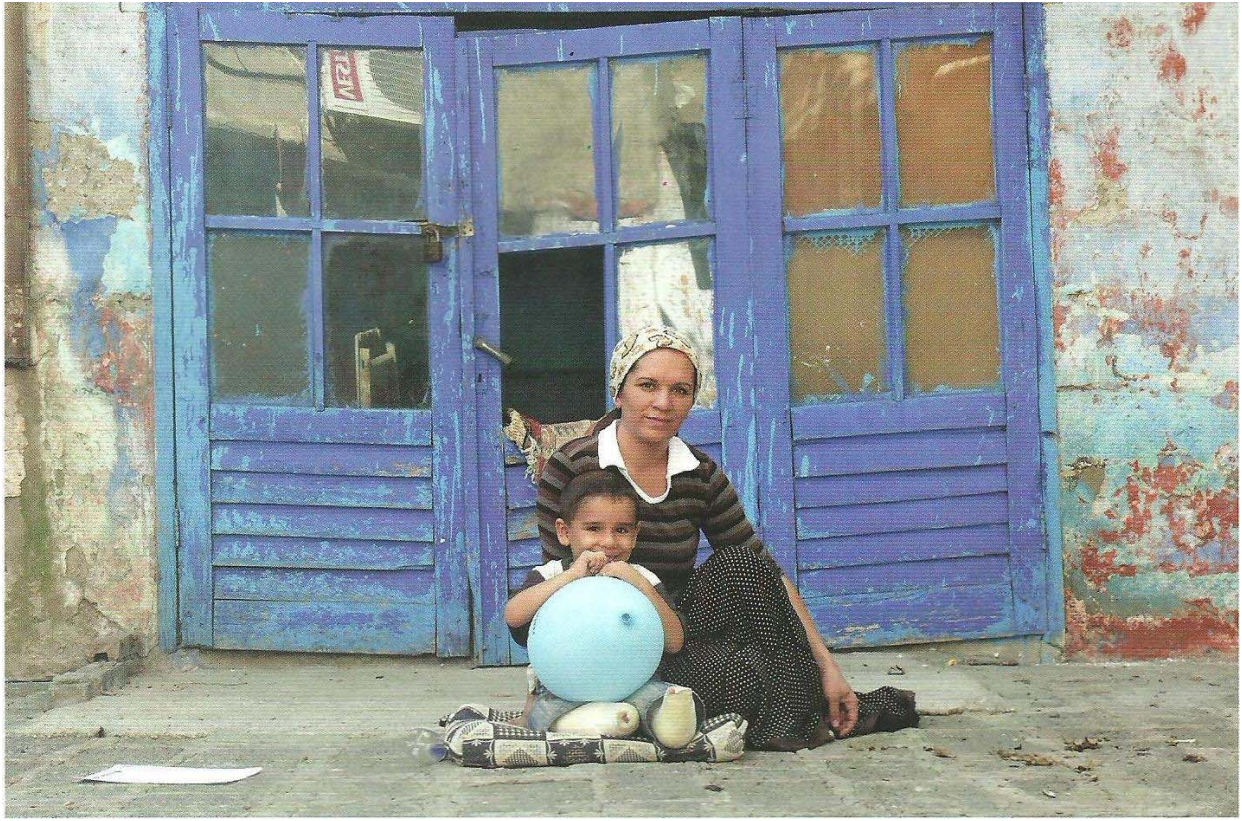
(Arpat,2008)

Şekil-11: Surp Giregos Kilisesi'nin Yeni Sakinleri

(Arpat,2008)

Şekil-12: Eski Bir Ermeni Konağının Yeni Sakini

(Arpat,2008)

Şekil-13: Surp Giregos Ermeni Kilisesi'nin Tapusuna Kayıtlı Evin Yeni Sakini

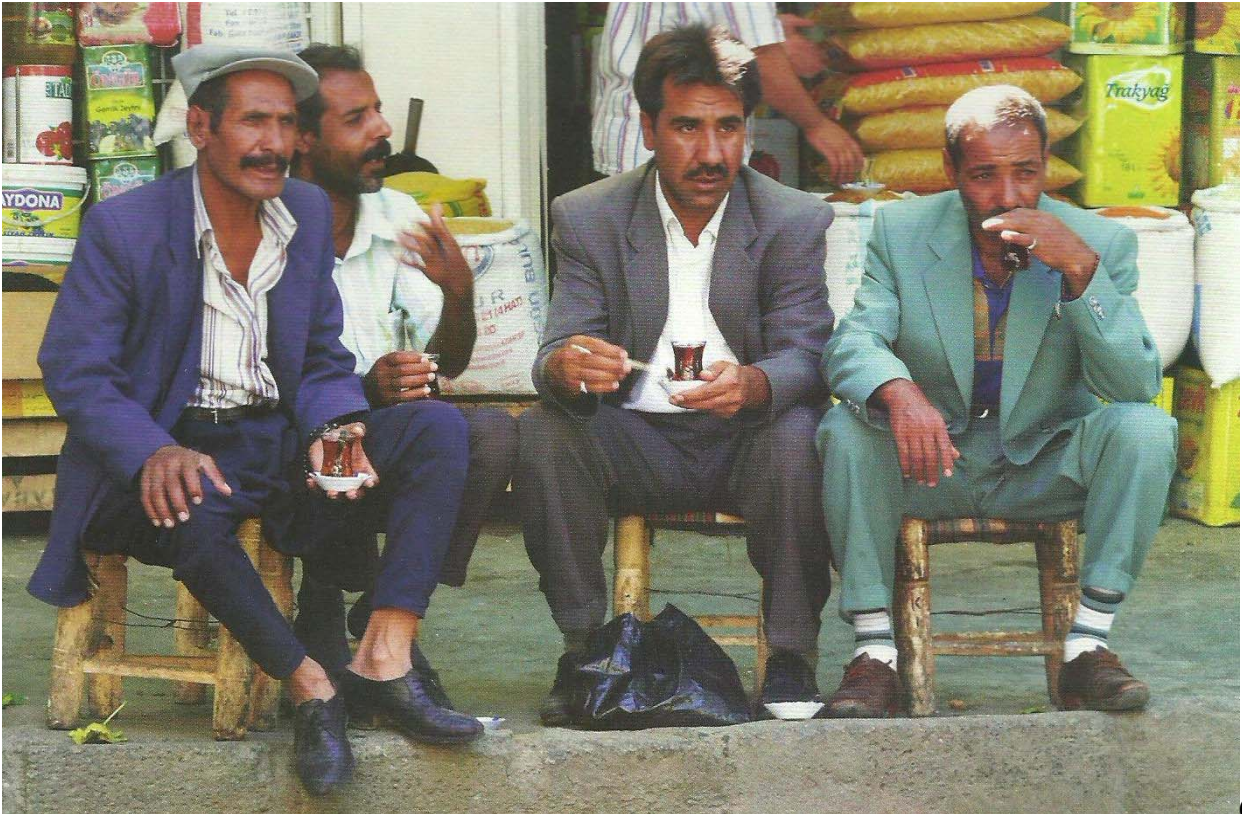
(Arpat,2008)

Şekil-14: Hasırlı Mahallesi'nin Yeni Esnafları

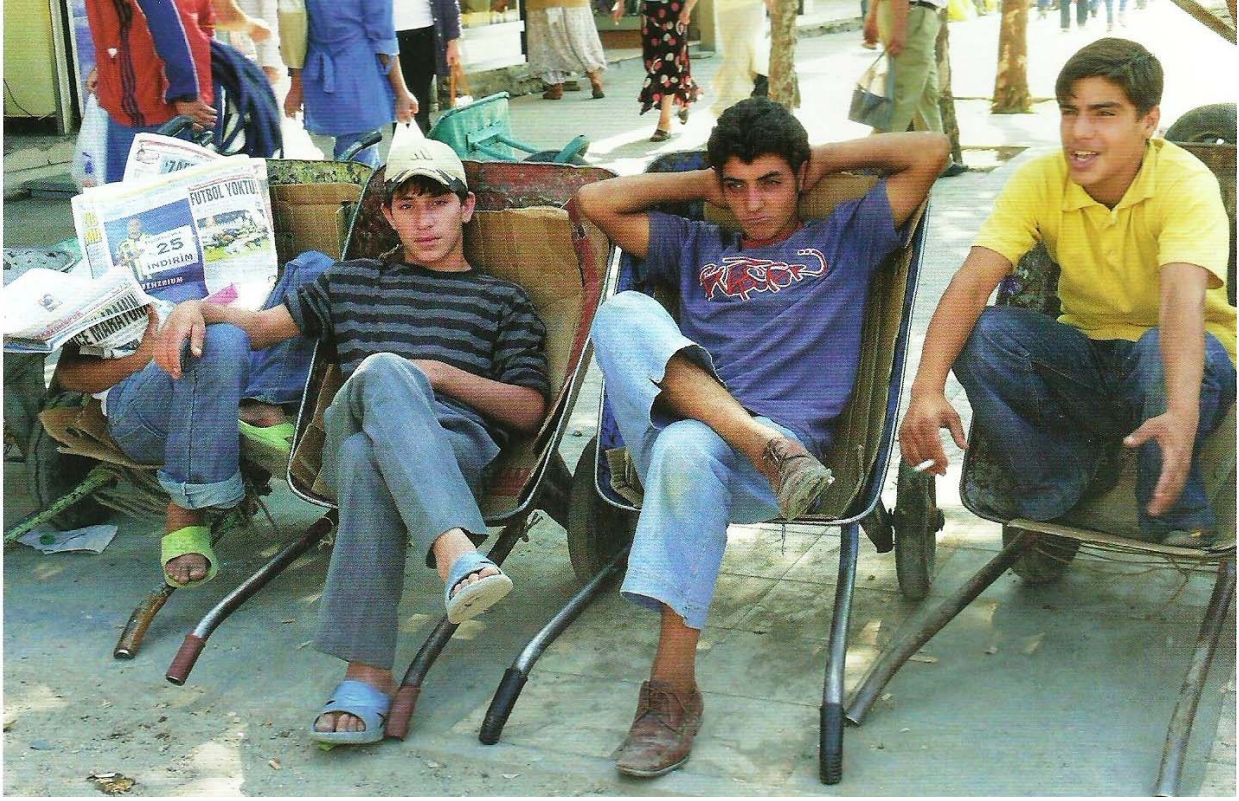
Surp Giregos Kilisesi Vakfı'na ait, tapu dairesinde kayıtlı 31 dükkan var (Arpat,2008).

Şekil-15: Hasırlı Mahallesinin Yeni Sakinleri: Çingeneler

Arpat,2008)

Şekil-16: Sokakta Çalışan Çocuklar

(Arpat,2008)

Şekil-17: Göç Mağduru Genç Kadınlar

(Arpat,2008)

Şekil-18: Hasırlı Mahllesi'nin "Küçe"lerinden Bir Kare

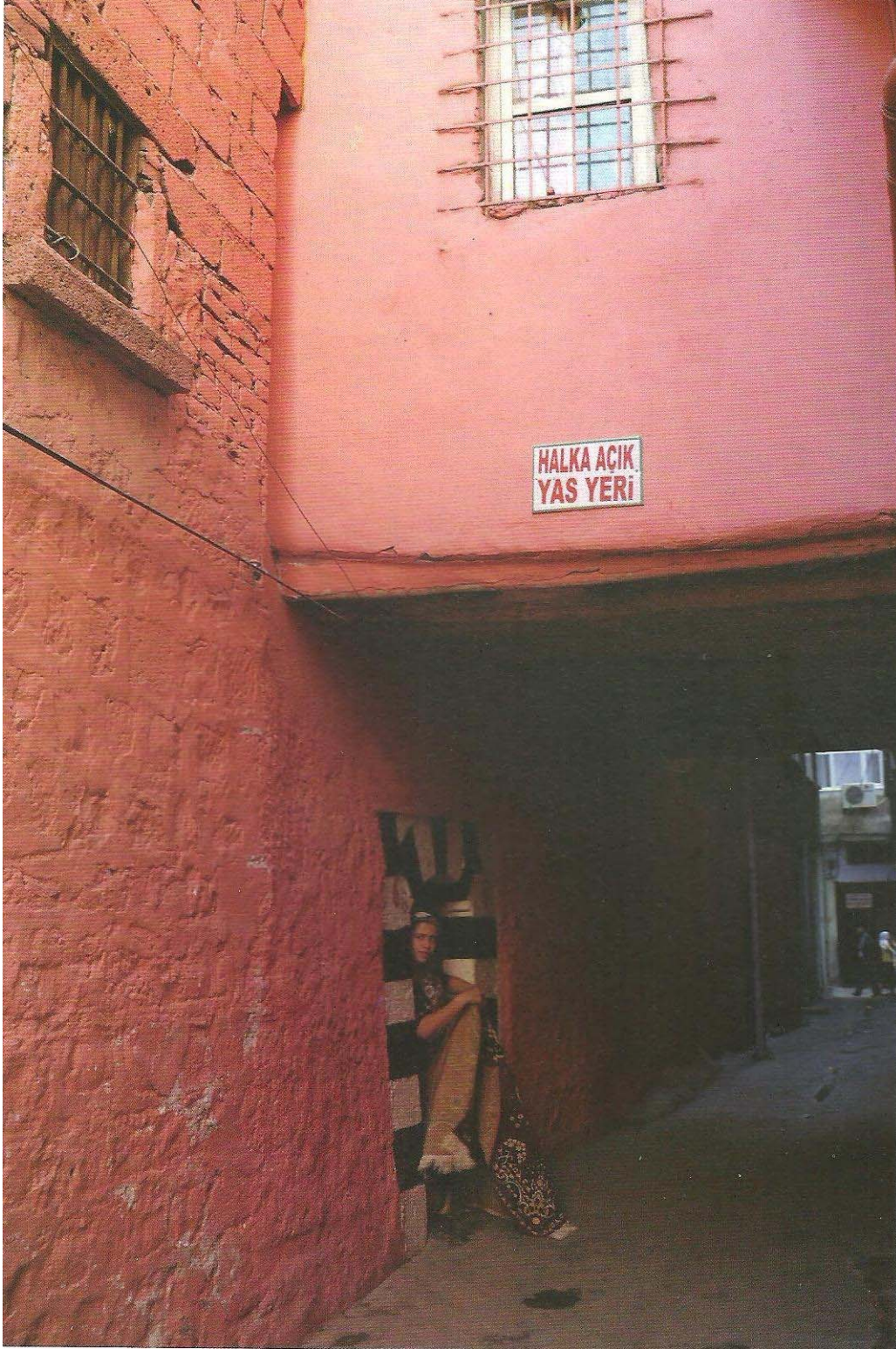
(Arpat,2008)

Şekil-19: Hasırlı Mahallesi'nde bir Sokak

(Arpat,2008)

Şekil-20: Mahalledeki Dayanışma Ağlarından Birisi: Yas Evi

(Arpat,2008)

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Özgeçmiş

Adı Soyadı:	Adnan ÇELİK			İmza:	
Doğum Yeri:	Diyarbakır-Kulp				
Doğum Tarihi:	12/12/1982				
Medeni Durumu:	Bekar				
Öğrenim Durumu					
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl	
İlköğretim	Lice Yatılı İlköğretim Bölge Okulu		Diyarbakır-Lice	1988-1993	
Ortaöğretim	Kulp Yatılı İlköğretim Bölge Okulu		Diyarbakır-Kulp	1993-1996	
Lise	Kulp Lisesi	Sayısal	Diyarbakır-Kulp	1996-1999	
Lisans	Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi	Sınıf Öğretmenliği	Diyarbakır	2000-2004	
Yüksek Lisans	Selçuk Üniversitesi	Sosyoloji	Konya	2007-2010	
Becerileri:					
İlgi Alanları:	Yeni Sosyal Hareketler, Gençlik Politikaları, Sivil Toplum, Sözlü Tarih Çalışmaları.				
İş Deneyimi:	05.09.2005'den beri Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Sınıf Öğretmenliği.				
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:	Burcu KÜÇÜKKELEŞ Tel: 0505-2765540				
Tel:	0505-8078434				
Adres	Merkez İlköğretim Okulu Müdürlüğü. PK:21900 Kulp-Diyarbakır				

